

مہولانا کرم

مدی اقرہ الثقافی

www.iqra.ahamontada.com

ٹازاد کسراز

۱۹۸۵
چاپی دووم
۲۰۱۳

مەولاناى پۇمى

ئازاد قەزاز

۱۹۸۵

چاپى دووم

۲۰۱۴

ناوی کتیب : مهولانای پومی

نوسینی : ئازاد قهزاز

نوبه تی چاپ: چاپی دووهم ۲۰۱۴

بوار : ژیان و مهعنه وییه

له بلاو کراوه کانی: کتیبخانه ی بیخود

چاپخانه : چاپخانه ی چوارچرا

نرخ: (۳۰۰۰) دینار

له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره (۲۱۹۹)

ی سالی ۲۰۱۳ ی پیدراوه

پيشه‌كى چاپى دووهم

له نيوان چاپى يه‌كه‌م و ئهم چاپه‌دا نزيكه‌ى سى و سى سال
تيه‌په‌ريوه. چاپى يه‌كه‌م كه له ۱۹۸۵ زاييندا ده‌ركه‌وتووه، ئه‌وا
ئهم چاپى دووهمه له سالى ۲۰۱۷ زاييندا ده‌رده‌كه‌وي‌ت. له‌م
به‌ينه‌دا كۆمه‌لگه‌ى كوردى له كوردستانى باشوردا، ئالوگۆپى
زۆرى به‌ خۆيه‌وه دى. له‌سه‌روبه‌ندى چاپى يه‌كه‌م، ئاراسته‌ى
سياسى كورد كه له كۆمه‌لگه‌ى كوردى ئه‌وساكه‌دا،
ئاراسته‌يه‌كى ويستراو بوو، به‌لام ئه‌و سياسه‌ته له ناو
شاخه‌كاندا خۆى شارده‌بووه، هه‌مان شاخ بۆ پاراستنى
پيروزگه‌رايى ئه‌و سياسه‌ته، ده‌مامكي‌كيش بوو. به‌لام له
سه‌روبه‌ندى چاپى دووهمدا سياسه‌تى كوردى باشور هه‌نوكه له
ناو شاخدا نيه‌يه، وا له ناو شاردايه و ده‌مامكى لابر دووه،
جه‌وه‌هه‌رى خۆى ده‌رخستوووه و هه‌يچ پيروزيه‌يه‌كى پيووه
نه‌ماوه‌ته‌وه. هه‌ر له‌م به‌ينه‌دا كوردستانى باشور كي‌ميا باران،
ئه‌نفا لكردن، راپه‌رين و كۆپوه‌ى به‌ خۆيه‌وه دى و تا گه‌شته
ئه‌وه‌ى به‌ هۆى له باربوونى دۆخى نيوده‌وله‌تية‌وه، هه‌ر يمي‌كى

سەر بەخۆش پێکەوه بنیّت. لەم کەینوبەینەدا کوردستان هەر
لەپرووی سیاسییەوه گۆڕانی بەسەردا نەهات، بەلکۆ لە پرووی
بزافی ئایینیشەوه پەرنگ و پوختساری خۆی گۆڕی. بۆ نموونە لە
یەك پەرۆتی دینی بزافی ئیخوان موسلیمینەوه، بەرەو فرە پەرۆتی
ئایینیهوه هەنگاوی نا. پەرۆتی دینی ئیسلامی سیاسی، پەرۆتی
دینی ئیسلامی جیهادی، پەرۆتی دینی ئیسلامی سەلهفی و
پەرۆتی دینی ئیسلامی سۆفیگەریش سەریهه‌لدا. لە نیۆه‌ندی
ئەم هەموو بەزمه‌ه‌نایه‌دا، مەولانا بێدەنگ و سەنگ، مات و کز،
بێناز و بێکەس، ئاوپری لێنەدەدرایه‌وه. کەس نەبوو دەستی
حیکمەت و ئەشقی مەولانا بگرتی و بیخاتە نا ئەو گشت کین و
پقانه‌وه کە بەربینی ئەو خەلکە ی کوردستانی گرتبوو. هەلبەت
لێرەدا مەبەستم لە مەولانا دوو مەولانایه، مەولانایه‌کی کورد و
مەولانایه‌کی فارس، مەولانایه‌کی باشور و مەولانایه‌کی بەلخ،
مەولانایه‌کی سلیمانی و مەولانایه‌کی قۆنیه، واتە مەولانا
خالیدیکی نەقشبەندی و مەولانا جەلالەدینیکی مەوله‌وییه. وا
هەنوکە پاش ئەو گشت هەراسانی و دوودلی و نا ئارامیه،
مەردوم جاریکیتر دەیه‌وی بگەرێتەوه لای ئەشقی و
خۆشه‌ویستی مەولاناکان، بگەرێنەوه لای راستگۆکان،
بگەرێنەوه ئامیزی گەرمی سۆفییه‌کان، تا خۆیان لە
مەملەتیکی پەرۆتی سیاسەتی نەتەوه‌گەری، ئیسلامی سیاسی،
جیهادی و سەلهفی وەدوور خەن و ساتیک لە ناو ئەشقی

پۇمى ناسراۋە چۈنكى زۆربەى ژيانى لە ئەناتۇلى بەسەر
بردوۋە. ئەناتۇلى لەكاتى ئەودا ناۋچەيەكى بېزەنتى رۇمانى
بوۋە، لەۋيۈە ناويان ناۋە پۇمى. وشەى (مەولانا) ى لە
تۈركەكانەۋە ۋەرگرتوۋە كە ماناى (گەرەم) دەبەخشىت. لە
پۇژھەلاتى جىھانى ئىسلامىدا، پۇمى لەپاش سەدەى سىازدەۋە
ناسكتىن و خۇشەۋىستىن سۇقى بوۋە. دىۋانەكەى بە ناۋى
مەسنەۋى كە ۲۶ ھەزار دېرى لەخۇگرتوۋە، لەلەين شاعىرى
فارس (جامى) يەۋە ناۋى قورئانى فارسى لىنراۋە. شاعىر و
بىرمەندى مۇسلمان بەرەچەلەك ھىندى، مۇجەمەد ئىقبال،
مەسنەۋى بۇ خۇى ۋەك خدرى زىندە بىنىۋە. نازم ھىكەمەتى
كۆمۇنىستىش زۆر بە پەرۇشەۋە لە نوسىنىكىدا بە پۇمى
دەلىت: منىش مورىدىكى تۆم ئەى ھەزەرەتى مەولانا.

نوسەرى ئەلمانى ھۇگۇفان ھۇفمانستال سالى ۱۸۲۰ سەبارەت
بە شىعەرىكى پۇمى بەسەرسامىيەۋە دەلى: ئەم وتەيەى پۇمى لە
ھەموو شتىك قولترە كە دەلى: ھەركەسى لە ھىزى سەما
تىبگات، لە مەرگ ناترسىت. چۈنكى ئەو سەمازانە دەزانىت،
چۇن ئەشق مەرگ دەكوزىت.

ئىقبال لە نوسىنىكىدا سەبارەت بە پىستەيەك كە گۆتە ى
شاعىرى ئەلمانى و پۇمى تىايدا يەكدەگرەنەۋە، دەلى:
ھەردۇكيان ئىستا وان لە بەھەشتدا. ئەو پىستەيەش كە ئەو

دووانه تيايدا يەكدى دەگرنەوہ ئەمەيە: ئەقلىگەرايى لە
شەيتانەو ئەشقىش لە ئادەم. نوسەرى كتيبى پۆمى بە زمانى
ھۆلەندى (ئەننەمارى سخيمەل) دەلى زۆرن ئەوانەى لەگەل
شاعىرى كلاسكى توركى يەحيا كەمال (۱۹۵۸) كۆچى دوايى
كردووه ئەم شيعرە دەليئەوہ:

ناى بژەنە، ئەى ئەوكەسەى كە پەرۆشى شيعرەكانى
دەتگەيئيتە ئاسمان:

بەپەرۆشى خۆرى تەبرىزيەوہ (شەمسى تەبرىزى) لە
سەماکردندا دەبينە بالەكانى مەولانا
ئيمە دەبينە پەرپىك لە بالەكانى مەولانا!

ھەنوگەش ژمارەى ھەوادارانى پۆمى لە ئەوروپا و ئەمەريكا
پۆزبەرۆژ لە زيادبووندايە.^۱

سەبارەت بە ئەزمونى خۆم لەمەر مەولانا، لە ناوہ پراستى سالتانى
ھەشتاى سەدەى راپوردووهو دەستپيكردووه. ماوہى چەند
سالىك پۆمى سەرقالى كردبووم و كتيبەكەى بەناوى مەسنەوى
ماوہيەكى باش سەرنجيان پاكيشابووم. ئەم كتيبەى ئيستە لە
بەردەستايە بۆ يەكەمجار سالى ۱۹۸۵ چاپكرا. مەخابن لەو

---

^۱ Annemarie schimmel, Rumi, Meesters in spiritualiteit, Averbode ۲۰۰۲.

سەردەم و نۆۋەندە پۇشنىبىرىيە كوردىيەدا ھىچ چەشنىە بايەخىك نە بەو مۇۋقە و نە بەو كىتئەش دراۋە. لەپاستىدا سۇڧىگەرى ئىسلام يەككىك بوو لەو پەھەندە ماریفیانەى گىرنگىم پىدەدا. ھەر لەو سالانەدا سى كىتئەى تىرم لەسەر شىخ عەبدولقادىرى گەيلىنى و ئەھمەد فاروقى سەرھەندى و بەدىعولىزەمان سەئىد نۇرسى نۇسى. بەلام نەمتوانى كىتئەكەى نۇرسى بەچاپ بگەيەنم، چونكە ئاراستەى يىرکردنەۋەم لە پاش نەۋەدەكانەۋە بەرەو گۇران دەچوو و لەو جەنجالى يىرکردنەۋەيەدا ئەو كىتئەى نۇرسىم لەيىر چۆۋە و نەمزانى چى بەسەرھات. ھەر لەو سەردەمە و پىش ئەۋەش جگە لە سۇڧىگەرى، فەلسەفە و تىۋلۇژىيە ئىسلام و يىرى پۇژئاۋايش كەمىندەكىشىيان كىرەبووم. لە پاش نەۋەدەكانى سەدەى پابوردو ماۋەى پىتر لە پازدە سالە بىدەنگ بووم و ناۋ بەناۋ و تارىكم نۇسىۋە. ۋەلى لەماۋەى نىۋان سالى ۱۹۹۷ ۋە تا ۲۰۰۷، جگە لە خويىندەۋەى تايىبەتى خۇم، لە دوو زانكۆى ھۆلەندىدا، سەرگەرمى خويىندەن بووم.

ئەم پىشەكىم بۇ ئەۋەبوو كە بۇ ۋا پاش نىزىكەى ۳۳ سال، جارىكى دى پىم لە پۇمى دەكەۋىتەۋە. ھەنوكە لە پۇژئاۋا گىرنگىكى زۇر بە لىكۆلىنەۋە لە سەر ئىسلام دەدرىت و بەتايىبەتىش سۇڧىگەرى زۇر سەرنجى پۇژئاۋاى پاكىشاۋە. مەبەستم لە سۇڧىگەرى بەتەنھا سۇڧىگەرى ئىسلام نى، بەلكو

پرهه‌نده پۇچىيەكانى گىشت نەتەۋە و كەلتورە جياۋازەكانى
 ئىستا بۇتە جىگە لىكۆلىنەۋەى زانكۆ و پەيمانگا
 پەيوەندىدارەكانى ئەو بۈارە. لە چەند بابەتلىكىتردا ئامازەم بەۋە
 داۋە كە پۇستىمۇدەرنە بايەخى داۋەتەۋە بە پرهه‌ندى پۇچى
 مۇۋە و لەپۇرژاۋاش بە گىشتى گىرنگى دەدەن بە سىستەمى
 كۆمەلەيتى مىلتىكەلتورىل (پىكەۋە ژيانى كەلتورە جياۋازەكان
) و خالى ھاۋبەشى نىۋان كەلتورە جياۋازەكان و خالە
 جياۋازەكانىش شىكارى دەكەن. لەناۋ سۇڧىگەرىدا ئەۋان دەرك
 بەۋە دەكەن كە سنورى نىۋان ئايىنەكان بەزىنراۋە و ھەموو
 ئايىنەكان بە يەك چاۋ دەبىنرۇن. لىرەۋەيە دەلىم ھەنوۋكە لە
 ۋلاتە جياۋازەكانى ئەۋروپادا مالپەر و ئىنستىتوتى جياۋاز ھەن
 و كۆپۇ كۆبۇنەۋەى تايبەت بە پۇمىش دەگىرىت. پۇمى يەكىكە
 لەۋ كەسايەتتە گىرنگانەى كەۋتۇتە بەرچاۋ، ھەروەك بودا لەۋ
 كەسايەتتە گىرنگانەيە حىزورىكى بەرچاۋى لە كۆمەلگەى
 ئەۋروپىدا ھەيە. لە ئەۋروپادا ھەنوۋكە پۇچىگەرى گىفتوگۇ و
 دىباتى زۇرى لەسەر دەكرىت بەبى جياۋازى كردن لە نىۋان
 ھىچ چەشنە ئاينىكى تايبەتدا، جا چ ئاينى كۇنى ھەزاران سال
 لەمەۋبەر بىت يان ئاينى سەدان سال

لەۋە دەچىت لە قۇناغىكى گەشتى ژيانمدا، پۇمىم بە
 جىھىشتىبىت و پاش پتر لە ۳۰ سال بە خۇشچالىيەۋە بۇ لاى

مهولانا دهگه ريمه وه. بئگومان پتر له ۳۰ سال خويندنه وه و پامان و بيرکردنه وه، گوپانی بنه پرتی و ماریفی و پاگويزانیکی ته واوله ناخ و بيرکردنه وهی مندا پرویداوه. واته گه پانه وه بۆ لای پۆمی، نه نهو نازاده، نازادی ۳۰ سال له مه و به ره و نه پۆمیش هه مان نهو پۆمیه یه که نه وکات خويندومه ته وه. هه ر بۆ نموونه نه گه ر له قوئاخی لاویتییدا نهو دپره ی سه ره وه (نه قلگه رایى له شیتانه و نه شقیش له ئادهم) به حه رفی و په هایى وه رگرتبیّت، نه واهه نوکه له په هه ندیکى میتۆسیه وه تییده پروانم و به چاویکی زانستیانه دهیخوینمه وه، بى نه وه ی له به های نهو دپره تۆزقالیک که م بووبیته وه، چونکه مروّف به رده وام ئیستعاره ی وشه دهکات تا پیناسه ی هه قیقه تی پینبکات، بیئه وه ی بتوانی خودی هه قیقه ت بیپیکیت. ئیمه ده توانین له تیپروانینی زانستی سه رده مه وه، هه مان مه به ست، هه مان په یام به وشه و چه مکی دی بخهینه پوو، به و مه رجه ی هیچکام له و تیرم و وشانه مان لیئه بیته هه قیقه تی په ها“ چۆن؟

له وه ته ی مروّف چاوی کردوته وه، هه قیقه تیکی شاراو ه سه رسامی کردوو ه. ئەم دوّخه سایکۆلۆژیه وای له مروّف کردوو ه که هه میشه له بیرکردنه وه و تیپراماندا بزى. ئەم جوّره تیكۆشانه گه شه به بیرکردنه وه ی مروّف ده دات و هوشیاربوونه وه ی به دوا دا دهییت. سه رسامبوون و

ھوشياربوونەوھ كە لەم گەشتە ماریفەدا دەخولقیت، دەبیته ھۆی سەرھەلدانی پێبازەكان. بەدریژایی میژوو، ھیندەى درێژەى پرۆسەى سەرسامبوون و ھوشیاربوونەوھ، ھیندەش پێبازى ماریفی سەریھەلداوھ. ئەو مرقەھى بەم گەشتە ماریفەدا دەگوزەریت، كۆمەلیك وشە و تیرم و رستە و تیكست دەخولقینیت، كە مرقەگەلى تر بە ھاسانى تییناگات، چونكە ئەو وشەگەلانە بە ئەزموونى كەسى ئەو عارفە گەشتیارەوھ لەو ئان و سات و دەورووبەرەدا، پەيوەستە.

ئەوھى ئەو مرقە دەخاتە پى، بۆ ئەوھى ئەو گەشتە سازدات، ئەوھ پرسیارەكانى ئەقلە. كاراكتەرى ئەقل وایە كە بەبەردەوام پرسیارەكات، لە ھەمانكات خوازیارى وەلامىكە قایلى كات، دەنا مرقە ناحەویتتەوھ. لەبەر ئەوھى ئەقلیش پارچەییەكى مەزنى كاراكتەرى مرقى پێكھیناوە، 'مرقە ناتوانیت لە ئاست پرسیارەكانى بێدەنگ بى و دەستەوسان بوەستیت. خو بێدەنگکردن لە ئاست پرسیارەكانى ئەقل، نیشانەى لاوازی كەسیتی ئەو مرقە بێدەنگیە. پرسیارەكانى ئەقلیش ھەمیشە وردبوونەویە لەو دۆگمایەى لەو سەردەمەدا بال بەسەر مرقەدا دەكیشیت و ھەناسە لە بێكردنەوھى نوێ دەگریت. واتە ئەقل گومان دەخاتە ئەو ئایدیۆلۆژیایەى وەك ھەقیقەت خراوەتە پوو

و پېرۆز كراوه و قسه كردن له سهری حهرامكراوه. بۆیه دهگهینه
ئهو دهره نجامه ی كه بلیین گومانكردن، بویرییه.

گهر به چاویکی زانستیانه به میژوودا بچینهوه، تیبینی ئهوه
دهكهن كه گشت رېبازه ئایینی و فهلسهفی و سوفیگه ریهكان
له سهر ئهم بنامهیهی سهرهوه دامهزاون. رېبازه كه بهوه تهواو
نابیت تهنها گومان بكات، بهلكو دهبیئت لهبری ئهو دوگمایه ی
كه ئهقل كون و كهله بهر هكانی پوناك دهكات هوه و كه م و
كورتیهكانی دهردهخات، ئهله رناتیقیكیش ببهخشیئت، دهنا
گهشته كه بیما نا دهبیئت. له بهخشیینی ئهم ئهله رناتیقهوه، ئیدی
رېبازیکی نوی دهخولقیئت، پاشان ئهمیش دهبیئتهوه دوگمایه کی
تر و مروؤ خوی له پالیدا دهحهوینیتهوه. واته ئهقلگه رایه
داده مرکیت هوه، ههلهوه شان هوه دهوه ستنیئت، مشت و مالکردن لهو
ساته وه کوتایی دیئت، پیکهینانه وه پروودهات و حهوانه وه
دهستپیده کات. لیروه قوناغی عهشق و خوشه ویستی
دهخولقیئت. ئهو مروؤه تیکۆشه ره گهشتیاره عارفه لهو خهباته ی
خوی پازی دهبیئت، ههست به ماندوبوونی خوی دهکات، خوی
دهناسیئت، توانا کانی خوی بو ئاشکرا دهبیئت، بهرزی و نرمی
ناخی خوی بو دهردهکه ویئت، بهکورتیه که ی خودهوشیاری
پهیدا دهبیئت. ئهم خودهوشیاره دهبیئته خاوهنی خوی و
ئهشقیك بو خودی خوی و مروؤ و گهردوون بو ساز دهبیئت.

دەگەينە ئەو دەرەنجامەى كە بېژىن: ئەقلىگەرايى سەرچاوەى
 ئەشكەنجەى مەرقە و ئەشقىش سەرچاوەى حەوانەوہى مەرقە.
 لېرەوہ سەرەرەى ئەوہى كە خودى مەرقە خۆى سەرچاوەى
 شەيتانە و سەرچاوەى ئەشقىشە، كەچى ئەقلى دەخاتە
 سەنگەرى شەيتانەوہ و ئەشقىش دەخاتە سەنگەرى خۆيەوہ.
 ھەر لەبەر ئەوہى كە مەرقە خۆى ناناسىت، بۆيە ئەم جياكارىيە
 لە نىوان ئەقلى و ئەشق و شەيتان و مەرقە دەخولقينيىت.

گوزارش كردن لەم دۆخە ساىكۆلۆژىيە، لەلایەن مەرقەوہ لە ھەر
 سەردەمە و ھەركۆمەلگە و كەلتورىكدا بە وشە و تىرمى
 جياوازبوو، كەرچى زۆرجارىش لىكچوون لە نىوانياندا پەيدا
 بوو. وشەى شەيتان وشەيەكە لە يىرى ئايىنيەوہ خولقاوہ،
 وەك ھىمايەك بۆ ئەو كاراكتەرە خراپانەى لە مەرقەوہ
 دەرەچيىت. واتە وشەى شەيتان مەتافورىكە بۆ گوزارش كردن
 لە ھەقىقەتيك كە مەرقە خۆى ھەستى پىدەكات، وەلى نەيزانىوہ
 چيىيە. ئىمرۆى زانستى مەزناسى بە تايبەتى ساىكۆلۆژيا زۆر
 بە پرونى دەتوانى بەبى وشەى شەيتان قسەى خۆى لەسەر ئەو
 كاراكتەرانەى مەرقە بكات. بۆيە ئىمرۆ ئىمە دەللىن شەيتان
 ئەفسانەيە، چونكە شەيتان ئەو مەخلوقە سەربەخۆيە نيە كە
 لەدەرەوہى مەرقە بتوانين قسەى لەسەر بكەين تا بىخەينە
 چوارچىوہى زانستى ئەزمونگەرييەوہ، وەلى دەچيىتە ريزى

ئەفسانەۋە، چۈنكى ۋەك شىنكى دەرەكى پىمان ناسەلمىنىت. ھەرلەبەر ئەۋەشە چۈنكى ئەقىل سەرچاۋەى ئەشكەنجەى پۇجى مۇۋقە و دۇگما باۋەكان ۋەك بت دەشكىنىت، زۇرچار شىپەرزەيشى لىدەكەۋىتەۋە و بەرزەۋەندى دەسەلاتدارانى ئەۋ دۇگمايە دەخاتە مەترسىيەۋە، لە پىزى شەيتان ناۋزەد كراۋە و مۇۋقى پىدەترسىنن. خۇ ئەگەر عەقىل نەبىت يان ۋەك مېتافورىك شەيتان نەبىت، بىر كىرەنەۋە و گەشە كىرەنى مۇۋقىش دەۋەستىت. ئەۋ چىرۆكەى كە ئايىن بۇ خدا و شەيتانى ھۇنىۋەتەۋە، مېتافورىكە بۇ ئەۋ مەملەنىيەى نىۋان چاكە و خراپە، ئەقىل و ئەشقى. دەبىنن ھەر خدا خۇيەتى كە شەيتانىشى خۇلقاندەۋە كەچى لىشى ھەلدەگەرىتەۋە. بۇيە لە ھەندى نوسىنى تردا ئامارزە بەۋە دەدەم كە خدا نەپىچىنە ناۋ مەملەنىيە خۇمانەۋە، چۈنكى ھەموان بۇ خدا ۋەك يەكىن.

لەم لىكەدانەۋەيەى سەرۋەدا لەۋ مەبەستەى پۇمى تىدەگەين كە بۇ دەلى ئەقلىگەرايى لە شەيتانە ۋەشقىش لە ئادەمە. لە كۇتاي گەشتە ماريىفەكەيدا دەگاتە ئەۋ دەرەنجامەى كە جگە لە بىر كىرەنەۋە، قۇناغىكى تىرىش ھەيە و دەبى مۇۋقە بىگاتى كە ئەۋىش ئەشقى. چۇن مۇۋقە لەۋ ئەشقى دەگات، گەر ئەۋ گەشتە ماريىفە جىبەجى ئەكات؟ بۇيە ئەشقىك بە قۇناغىكى ئەقلى لەۋ چەشەنى سەرۋە ئامارزەمان پىدا، گوزەر ئەكات، ئەشقىكى

كوله، ئەشقیكى سارد و سېرە، نە هیچ دەبېرىت و نەكەسىش
گەرم دەكاتەو. بۇ راستىتى ئەم قەسەيەم ئەم بەيتە شىعرەى
پۇمى دەخەمە پوو كە دەلىت:

ئەو كاتەى ئەشق، لە سىنەمدا تاوى خۇى ستاند

هەرچى تىابوو، بەو كلىپەيەى منى سوتاند

هەرچى ئەقل و چى كىتېبە، خستەمەلاو

شىعر و مۇسقىا و گۆرانى، منيان گەياند^۲

ئەوەى كە لىرەدا گىرنگە بىلىم ئەوەيە، ئەم جۆرە وتانە كە
لەلەين هەندى سۆفى و زانا لە ناو ئىسلامدا دەبىژرىن، لەلەين
كەسانى سەلەفىگەراو خراپ دەقۇزىنەو و بە ناشرىنى
شروڧەدەكرىن. دەشى ئەو سۆفى وزانىيەنەش لەو كاتەدا
نەگەشتبەنە ئەو ھەقىقەتەى كە لەسەرەو لەسەر ئەقل و شەيتان
و ئەشق خستمانە پوو. بۇيە پاش ئازاردانى ئەقلىان و
حەوانەوەيان لە پال ئەشق و سۆفىگەريدا، لە ئەقل پاشگەز
دەبنەو. نمونەمان بۇ ئەم حالەتە ئەبوحامىدى غەزاليە. پاش
ئەوەى كە لە رېگەى سۆفىگەرييەو دەخەوئەو، ھىرش دەباتە
سەر فەلسەفە.

مثنوي جلال الدين الرومي، ترجمة محمد عبدالسلام كفاي، الجزء الاول، بيروت ۱۹۶۶ م ص ۴

۱۴م سەردەمەدا باشتىرايە ئىمە لەبرى ئەۋەى ئەقلى و ئەشقى
 بىكەين بە گزىيەكدا، دەپىت بە دوو قۇناغى جىياۋزى گەشتى
 ماريىيان دانىن. بە تايىبەتى لەمپۇى مەملانىى نىۋان جىيەانى
 ئىسلامى و جىيەانى پۇژئاۋا، زىندۇكرىدەۋەى سۇفىگەرى
 بايەخىكى زۇرى دەپىت بۇ پىنگەۋە ژيان و خۇسازدان و
 خۇگۇنجاندىن لە ناۋ سىستەمى دىموكراسىدا. چۈنكە سۇفىيە
 مەزىنەكانى ناۋ مېژۇۋى ئىسلام ۋەك ئىبن عەرەبى،
 سۈھرەۋەردى، خەللاج و پۇمى ...ھتد) تۋانىۋىيەنە سنورى
 ئايدىۋىلۇژىيەى ئىسلام بېرەن و جەۋھەرى ماريىفەى ئايىنى
 بېۋىژىننەۋە. ئەۋەى مەن دەپىنم لەمپۇى جىيەانى ئىسلام دا،
 ئىسلام تەنھا ئايدىۋىلۇژىيەكە، كە ماريىفەى لە دەستداۋە. لە
 ماريىفەى ئايىنىدا، گشت ئايىنەكان يەك بەھا ۋەردەگرن و
 يەكسان دەبن. ئەمە ئەۋ دۇخەيە كە دىموكراسى و عىلمانىيەت
 بۇ مۇقايەتى دەخۋازىت.

بۇنمۇنە ئەم بەيتە شىعەرەى ئىبن عەرەبى كە نىزىكەى خەۋسەت
 سال لەمەۋپىش گۈتۈيەتى تابلىى مۇقائەتر و ھوشيارانەتر و
 دىموكراسىترە لە چاۋ ئەۋ ئايدىۋىلۇژىيەى ھەنۋوكە جىيەانى
 ئىسلامى ھەلگىرەتى. بەيتە شىعەرەكەى ئىبن عەرەبى دەلى:

سىنەم بۇتە ھەلگىرى گشت وىنەيە
 بۇ ئاسكان لە ۋەپگايە

لاى راھىبان پەرستگايە

بۇ خۇي بۆتە بوتخانىيە

ھەر ئاۋاشە ئەۋ كابدەيە

بۆتە لەۋحىكى تەۋرات و پەراۋى قورئانى تىدايە

مل كەچى رېي خۇشەۋىستىم

لە ھەركۈي بى كارۋانەكەي، منىش لەۋىم

ھەر خۇشەۋىستى باۋەرپە

رېيازىشمەۋئايىنەكەم

لە كۇتايىدا دەلىم دەبىت جىھانى ئىسلامى تويۇزى سەرەۋەي
ئايىنى ئىسلام، دەبى تىپەرېنىت، تا بتۋانى بە خۇي ۋەك مروۋ
ئاشنا بىتەۋە ۋ لەگەل جىھانى ئىمرۇدا ئاشت بىتەۋە. چونكە
گەر ئايدىۋلۇزىي ئىمرۋى ئىسلام تويۇزى سەرەۋەي ئاين بىت،
ئەۋا سۇفىگەرى قولايى ۋ بنى ئەۋ ئاينەيە. گەر ئىبن عەرەبى
ۋانەي يەكسانىبوۋنى ئاينەكان ۋ خۇشەۋىستىمان پىبلىتەۋە،
ئەۋا پۇمى بە مەسنەۋى ۋ سەماكەي دەيەۋىت مەيىكمان
پىبىنۇشىت تا ھەمىشە بە مەستى ئەۋ ئەشقەۋە بىمىنىنەۋە. ئەۋ
ۋانەيەش فىردەبىن چۇن ئەقل ۋ ئەشق دوۋكاراكتەرى دژ بەيەك
نەبىنن، بەلكو پىكەيىنەرى مروۋقېن. واتە ۋانەي خۇ قورتاركردن
لە دۋاليزمەكان ۋ پۇچۋون بەرەۋ يەكبوۋنمان بىدەلىنەۋە.

دواليزمه شرۆڤه كردن و تېكبه رېوونه، يه كېوون بېدهنگى و
پاڼوونه و جيا كړدنه وهى شهيتان و ئادهم وهك دوو هه قىقهت
ونېوونه، وهلى هوشيارېوونه وه لهو دوو كاراكتېرهى مړۆڤه وهك
دوو دۆخى جياواز، به خود ئاشنابوونه. فهرمون ئېوه
مهولاناي پۆمى و گه شتېك به ناو ژيانى ئه و مړۆڤه مهنه دا
بكه، خودا يار بېت، كتيېمان له سهر مهولاناي كوردېش دېته
دنيا وه.

ئازاد قهزاز

٢٣-١١-٢٠١٣ مۆلەندا

پېشەكى چاپى يەكەم

له يەكەم سەرھەلدانى ئادەمىزاد له سەرزهوى و دەستپيكردىنى
ژيانى مروڤ، لهلايهن پەرودىگارو پېغەمبەران دەنيوران
بەپيى زيادبوون و گۆراني كۆمەل، ھەر كۆمەل و گەليك
پېغەمبەر و پەياميكي تايبەتى ئاسمانى بۆ نيژدراو، بۆ ئەوھى
خوداپەرستى و مەبەستى ھاتنيان بۆ ژيانى دونيا شارەزاين
بكات. جا ئەو پېغەمبەر و نيژاوانە لەگەل بەرەو پيش چوونى
كۆمەل و پېگەيشتنى عەقلىان بۆيان نيژاو، وەناردنى ئەم
نيژراو و پېغەمبەرەنش پەيتا پەيتا بۆ ئەوھى مروڤەكان
ماوھى ئامادەيى بېرن و زياتر لەيىرو ھۆش لەيەكتر نزيك ببنەو.
تا لەھاتنى دوامين پېغەمبەر "صلی اللہ علیہ وسلم" لەيىرو
پراو لەيەك نزيك بن. يانى ئەو پېغەمبەرەنەى كە دەنيوران بۆ
گەليك يان ھۆزيك بوو، تا لە ئەنجامدا "محمد" "صلی اللہ
عليہ وسلم" نيژاو ھەموو دینەكان بوون بەيەك و يەكيان

گرت^۲. چونکه محمد "صلی اللہ علیہ وسلم" تەنھا بۇ ھۆزىك يا گەلىكى تايىبەتى نەبوو، بەلكو بۇ ھەموو مرقۇى سەرزەوييە، يانى ئايىنى ئىسلام بەستراوتەو بەھەموو مرقۇ لەسەرزەوى بەتىكپرايى بى جياوازی لەنىوان ھىچ ھۆز و گەلىك. ھەرەكو ئەوہى كە پىغەمبەرانى پىشوو "عليهم وسلام" لە كىتىبىكى زۆر گەرە چەند پەراوئىكىان ھىناو بەجۆرىك كە بگونجى لەگەل ئاستى پۆشنىبرى ئەو گەلەى كەبۆى ھىناو. تا ئەو پادەيەى كە ئاستى پۆشنىبرىان بەرزبۆو، عەقلىان چەند پلەيەكى برى، ئەو كاتە ئەو پەراوانە ھەموويان سەرلەنوى كۆكرانەو و لەگەل ئەو پەراوانەى مابوون و ھىشتا نە نىررابوون كرانەو بەكتىبە گەرەكو بە محمد "صلی اللہ علیہ وسلم" نىرايەو. بى گومان ھەموو دەزانىن باوەرھىنان بەو كىتبە گەرەيە راسترو گونجاوترە وەك لەو چەند پەراوہى كەلەپىشدا بۇ گەلىك يان ھۆزىك ھاتىيت. چونكە لە راستىدا باوەر نەكردن بەكتىبە گەرەكو باوەر نەكردنە بەو چەند پەراوہى كە لەپىشدا لىي كراوئەو، بۆيە بەھاتنى ئايىنى ئىسلام ھەموو دىنەكانى تر پوچەل بوونەو. بەلام پاش ئەوہى

---

^۲ مەبەست لەم يەگەرتنە لەلايەنى عەقىدەوہيو ھەندىك لەلايەنى تەشرىعيەو، چونكە تەشرىع

لەدىنىكەو بۇ دىنىكى تر جياوازی ھەبوو لە ھەندىك لاوہ ئەويش بەھوى بارونىخى ئەركات و

شويىن و نەريت و پەوشتى ئەو گەلەى كە دىنەكەى بۇ ھاتوہ.

ئايىنى ئىسلام تەۋا ھاتە خوارەۋە و كامىل بوو، ئىتر پىۋىست
 بەۋە نەما كە پىغەمبەرى تىرىت، بەلكو پىۋىست بەۋە ھەيە كە
 ھەموو جار مامۇستايەكى زاناي تىگەشتىۋى بلىمەت بىت و
 ئەو كىتەبە گەۋرەيە شەرح و پاقە بىكات بۇ گەلى مۇسلمان كاتى
 كەلە بىريان دەچىتەۋە. جالەبەر ئەۋەى مۇسلمانەكان ۋەكو
 ھەموو مۇقىكى ئاسايى شايستەى لەبىر چوونەۋەن، بۇيە
 پىۋىستە ھەر سەد سالىك بەلايەنى كەمەۋە مامۇستايەكى
 بلىمەتى لى ھاتوو پەيدا بىت ئەو كىتەبە سەر لەنۇى شەرح
 كاتەۋە و پوون كاتەۋە بەپىى ئاستى پۇشنىبىرى ئەو خەلكەى
 ئەو سەردەمە چونكە بەلايەنى كەمەۋە نىكەى سەد سالى
 جارىك نەۋەى كۇن بەسەر دەچىت و، نەۋەى تازە لەگەل ھۇش
 و بىرو پۇشنىبىرى تازەى ئەۋكاتەى تىايدا دەبىت بەھۇى
 ئەزموون و تاقى كىردنەۋەى پۇژانەيان، بەھۇى بىركىردنەۋەو
 عەقل بەكار ھىنان كەۋاتە ئەم ھۇيانە دەبنە ھۇى لەبىركىردنى
 سەردەمى پابىردوويان، بەۋەى كەۋا تىبگەن ھەرچى كۇن بوو
 بى كەلكە. كەۋاتە دەبىت مۇۋە ھەمىشە پىردىك دروست بىكات
 لەنىۋان كۇن وتازە ئەك بلى ھەرچى كۇنە بى كەلكە. جا لەبەر
 ئەۋەى قورئانى پىرۇز فەرمۇدەى خۋايە و نەگۇرە و بۇ ھەموو
 ئان وسات و سەردەمىك دەگونجى و گومان نىە لەۋەدا كە
 قورئان بۇ ھەموو سەردەمىك پىۋىەكى تايىبەتى خۇى ھەيە،
 دەبىت ئەو پىۋەى كەسەر بەو سەردەمەيە بخىتە پىۋ، يانى

ھورنانى پېرۇز بەناۋىنەيەكى بازىنەيى زۆر گەۋرە دەچۈيت،
 كەبەھەزاران پارچە دابەش بوۋە زۆرىش بەتوندى پېكەۋە
 نووسان، ۋە ھەر سەدەيەك ۋ چەرخىك سەر بەپروويەكە لەۋ
 پوۋانە، ۋەئەۋەى گىرنگە لىرەدا شارەزاۋ لىزانىك ۋە مامۇستاۋ
 بلىمەتتىك بە ئىلھامى خۋاى گەۋرە، ئەۋەى سەر بەۋ سەردەمەيە
 لەۋ پوۋانە ئاراستەى ئەۋ خەلكەى ئەۋسەردەمەى بكات خۇ
 ئاۋىنە ھەر ئاۋىنەيە ۋ ھىچى ئى نەگۈپراۋە. جا لەئەنجامى ئەۋ
 جى گۆپكى ۋ گۆپانكارىيەى پوۋىداۋە لەۋ چەرخەدا چەند
 شتىك لەجىى خۇى نەماۋە ۋ لەجىى خۇى دانەنراۋەتەۋە. ۋە
 ئەۋەى لىرەدا پىۋىستە شارەزايەك بىت ئەۋەى لە جىى خۇى
 نەماۋە بىخاتەۋە جىى خۇى ۋ ئەۋ بۆشايىيەى كە پەيداۋوۋە لە
 ئاكامى زۆربوۋنى خەلكى ۋ زىادبوۋنى ئاتاجى ماددى ۋ
 فىكىرى خەلكى پىركاتەۋە بەشتىكى گونجاۋ، ئا ئەۋەى بەم كارە
 ھەلدەستىت پىى دەۋترىت (مجدد). تەماشىا دەكەين پىغەمبەر
 "صلى الله عليه وسلم" دەربارەى ئەمە دەفەرموۋى "ان الله
 تعالى يبعث لهذه الامة على راس كل مئة سنة من يجدد لها
 دينها"^۴. بۇ نمونە لەسەردەمى "ئىمامى غەزالى" فەلسەفە

^۴ نۆتكەردەۋى ئابىن - لەبەر ئەۋەى ۋەكۇ زاراۋەيەكە لە زمانى غەربىيدا نوسىۋومە (مجدد) مان بەباشتر زانى.

۴ رواه ابو داود والحاكم والبيهقي عن ابي هريرة - حديث صحيح

بەجاريك پەرەى سەندبوو كە خەرىك بوو مېشكى موسلمانان بەجاريك تىك بدات. ئەم ھات و فەلسەفەى خستەوہ جىي خوى و سنوريكى بۇ دانا، ئەوہى بەكەك ھات ھىشتىيەوہ، ئەوہى بى كەك بوو فرىيدا. بەدانانى چەند كتيبيك گرنگترينيان (احياء علوم الدين) بوو. بۇ نمونە لەم سەردەمەى خۇماندا چەندان پياو پەيدا بوون وەكو نويكەرەوہيەك ھەلدەسوران، يەكك لەوانە مامۇستاي ھەكەوتوى زەمانە "سەعيدى نورسى" يە، تەماشادەكات زانست بەرادەيەك زال بووہ بەسەر خەلكيدا خەرىكن دەپپەرستەن و ھەموو شتيكى تريان لەيىر چۆتەوہ، (بديع الزمان) سنورى بۇ زانست دانا و خستىيەوہجىي خوى، بەنوسىنى "پەيامەكانى نور"^۶. بەلام لەسەردەمى مەولانا جەلالەددىنى رۇمى فەلسەفە بەجوريكى وا جوشى بەعەقل سەندبوو كە ھەموو سۆزو عاتيفەيەكى ووشك كردبوو، بەرادەيەك عەقل پەرەى سەندبوو كەخەلكى تەنھا فيرى شەرە قسە و قسەبازى كردبوو، دل و دەروونيان لەيىر چوو بۆوہ، بۆيە مەلانا راپەرپى و عەقلى خستەوہ جىي خوى و سنورى بۇ دانا و مافى خوى دايەو بە "مەسنەوييەكەى" سۆزو عاتيفەى خەلكى

---

^۶ چونكە لەم چەرخەدا گومرايى زانستى (الغلاة العلميه) پەل و پىزى بۇ بناغەكانى تيمان ھاريشتورە بە نورسىنى پەيامەكانى نورر توانى لەم لاينە بەتەواوتى دىنن بكاتەرە بى ئەوہى لە نورسىنەكانيدا دىن و زانست لەيەك جيا بكاتەرە

جۆش و خرۆشدا و کلپه‌ی ئاگرینی به‌ردایه‌ دلی خه‌لکی به‌باسی ئه‌وین و عه‌شقی حه‌قیقی، ده‌نگی له‌ناو ئومه‌تی ئیسلامیدا زرنگایه‌وه، به‌پاده‌یه‌ك ده‌لی ئه‌وه‌ی دلداری حه‌قیقی نه‌بی‌ت هه‌یج جوړه‌ چێژێك له‌ئیمان و ژین نابینی‌ت وه‌ده‌یه‌وێت تێمان بگه‌یه‌نی‌ت، گهر خۆمان نه‌سوتینین به‌ئاگری عه‌شق نابینه‌ ئه‌و كه‌سه‌ی كه‌بتوانین ده‌وریکی ته‌واو له‌خزمه‌ت كردندا ببینین، هه‌روه‌كو چۆن كۆته‌له‌ دارێك كه‌ جوان سوتا و ئه‌م دیوو ئه‌و دیو كرا تا چاكتر بسوتی، بێگومان له‌ئاكامدا ده‌بی‌ته‌ خه‌لۆزیکی ره‌ش و پشكویه‌کی جوان و په‌نگین و گه‌شاوه‌ی بی دووكه‌لی ئی دهرده‌چیت، گهر ئیمه‌ش به‌ئاگری عه‌شقی حه‌قیقی خۆمان سوتان و، ئه‌م جه‌سته‌یه‌مان به‌ته‌واوه‌تی ره‌ش بۆوه‌ وه‌كو خه‌لۆز، ئه‌و كاته‌ پۆحه‌كانمان ده‌بی‌ته‌ پشكویه‌کی بلی‌سه‌دار و گه‌ریکی بی دووكه‌ل.

بۆیه‌ به‌پێویستم زانی ئه‌م پیاوه‌ مه‌زنانه‌تان پی بناسینم بۆ ئه‌وه‌ی تی بگه‌ن كه‌ به‌دریژایی میژووی ئیسلام له‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ "صلی الله علیه وسلم" تاوه‌كو ئیمپروۆ ئیمه‌ ئه‌م ئیسلامه‌ بی مامۆستاو و رابه‌ر نه‌بووه‌، دیسان بۆ ئه‌وه‌ی كه‌ك له‌خۆیان و ژیا‌نیان و تێكو‌شان و ئامۆژگارییان وه‌ربگرین، نه‌وه‌ك ته‌نها به‌وه‌نده‌وه‌ بوه‌ستین كه‌ خۆمان به‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر "صلی الله علیه وسلم" و هاوه‌له‌كانیا‌نه‌وه‌ به‌سته‌ینه‌وه‌،

چونكه زۇرچار ئەمانەوى ژيانى ئەوان بەيىننەدى، وەرپاستەو خۇ لەوانەو وەرى بگرين.. بەلكو پىويستە ئەو بزانين كه نوپكەرەو لە چەرخی خۇيدا پردىكه لەنيوان سەردەمى پىغەمبەر و چەرخەكەى خۇى كه تيايدا دەژى . عومەرى كوپرى عبدالعزیز كه بەنوپكەرەو وەى يەكەم دادەنرى بابزانين چى فەرموو لە سەردەمەى خۇيدا كەسەرەپای ئەو وەى خەلىفەى موسلمانانى ئەو سەردەمەى خۇى بوو دەلى "دەترسم كه دين بەشيوەيەكى وابچەسپيىنم بەسەر خەلكيدا كەلە تواناياندا نەبيت، ئەمجا گىرو گرفتتكم تووش بيت كه بۆم چارەنەكرىت بۆيە لەگەل دىنەكەدا شتىكى دونياىى موباح تىكەلاو دەكەم بۆ ئەو وەى دليانى پى نەرم بيت و بىزار نەبن"^۷ وقد روى عن الامام

---

^۷ بۇ گۆپىنى بارى خراپ و پەشتى تاشرىن پىويستە پەنا بىرىتە بەر مەندىك شتى موباح بۇ ئەو وەى جىگای ئەو باو و خراپە بگرىتەو، ئايىنى ئىسلامىش پىنگای داو و بەبانگ كەرانى بۇ ئەم جۆرە گۆپىنە، ئەویش بەدروست كەردنى خۇشەويستى و دل پارگرتن. تاكو دليان بگەنەو بۇ كارى خىرو چاكە و بەناسانى ئەو پەشتە تاشرىنە واز بىتن.

بۇ ئەوونە ئەو كەسەى كەلەناو زۇنگاوى خراپەكاريدا دەتلىتەو، بۆت مەيە كە خۇشەويستى لەگەلدا دروست كەيت و دلى پارگرتن، بۇ ئەو وەى واز ئەو شتە خراپە بىنىت . . باوكىك كوپكەى يان ھارپىكەى قومار چى يە، لەبەرامبەر ئەو قومار كەردنە فىرى وەرزىيان كات و ەلەمەر يارىيەكدا سەركەوتنى بەدەست ھىنا خەلاتىنى پىشكەش كات: يان فىرى سوارى و پەمازى و... ھىد، كات بۇ ئەو وەى بۇ شايبى يەى كە لە ژيانى پەيدا دەبيت بەو وازەينانە ئەو قومار كەردنە بەو وەرزى و يارى كەردنە پىركاتەو، جا ئەگەر ئەوكەسە خەرىكى ھاتوچۆى مەلھاكەن بيت با لە جىياتى ئەو گەشت و گوزارىان پى يكات، وە ئەگەر بەرتىل خۆرە يان ھەزى لە خوارىنى مالى خەلكە و بەلاش خۆرە بالەجىياتى ئەو كرئەى زياد كات . . ئەم چارەسەر كەردەش ھەندىكىان لە دەست كارىدەستى ئەو ئاوپەيدايە ھەر يەم شىوەيە . . . ص ۸۱ اصول الدعوة للەكتۆر عبدولكەرىم زىدان.

الفية عمر بن عبدالعزيز انقو قال "والله ما استطيع ان اخرج لهم شيا من امر الدين الا ومعه طرف من الدنيا استلين بة قلوبهم خوفا ان ينخرق على منهم مالا طاقة لي به"^١ بهلى (مجدد) ئاوا له سهردهمى خوى تيدهگات که پيويسته. ته ماشا دهکين که عومهرى کوپى عبدالعزیز نامه يک ده نووسى بۇ کوپه زاکه ی عومهرى کوپى خه تتاب خويان لى پازى بى له نامه يکدا داوا دهکات که سيره تى باپيرى بۇ بنوسى بۇ ئه وهى له سهرى بپروا وهکو ئه و بکات .. که چى وهلامى کوپه زاکه ی عومهر ئه وه بوو" تو عومهر نيت و ئه وانه ی له چوار ده ورتن، ئه وانه نين که له چوار ده ورى عومهر بوون، بۇيه پيويسته له سهرت، وا ئيسلامه که بچه سپينيت که له گهل تواناى خه لکى چوار ده ورت بگونجى". بهلى بۇيه پيويسته ئاگامان له نزيکترين (مجدد) بيت له ئيمه وه بۇ ئه وهى چاويان لي بکهين و شوين پى يان هه لگرين. وه نه بى ئه وه بزاني (مجدد) ی هه موو چهرخه کان وهک يه کن و جياوازيان نيه، ته نها له چوئيه تى دروست کردنى دهرمانى ئه وچهرخه و شيوازی به خشينه که ی نه بيت، بۇيه گهر جى گۆرکى يان پى بکريت ئه و ده وره ده بينن که له و سهرده مه دا

---

^١ الخواطر - سعيد رمضان

پښوېسته جالهم باره يه وه ماموښتا "سه عیدی نورسی"
 دهغه رمووی "نه گهر من له چهرخی (پومی) دا بڅایامیه
 (مه سنه وی) م دهنووسی، نه گهر (پومی) یش له م چهرخه دا بڅایامیه
 په یامه کانی نوری دهنووسی".

له کوټاییدا ده لیم بویه پیم خوشه که نه م پیاوه مه زنه به گهلی
 کورد بناسیم چونکه تا نیستا وای دهر باره نه نو سراه، تنها
 کاک نه حمده تاقانه کورته یه کی ژیا نی نووسیووه له گهل
 وهر گیلرانی سرودی نهی (به ناوی مه ولانا جه لاله ددینی پومی و
 سرودی نهی). وه ماموښتا محمد شلماشی تنها هندیك
 له چیروکه کانی له زمانی فارسی یه وه کردووه به کوردی به ناوی
 (ناوینه) خوا پاداشتی چاکه یان بداته وه، وه هیوادارم له کم و
 کوپی ببورن، خوداوهندی مه زن یاریده دهرمان بیت.

نژاد په ووف عارف

پاڼه ۱۹۸۵

سەردەھى مەولانا

جىھانى ئىسلامى پىۋىستىيەكى زۆرى بە كەلەپياۋىكى
لېھاتوو و بلىمەتى ۋەھا ھەبوو، نوئى كەرەھى ئەم ئايىنە بىت،
كەبەلىكۆلىنەۋە و ووردىوونەۋە، چوۋىتتە ناو جەرگەى
فەلسەفەۋ بەسەلامەتى لىئى ھاتىبىتە دەرەۋە، لەپاشان
بەتەجرەبەى خۆى بۆى دەرگەۋتېئى كە فەلسەفە سەرابىكە نەزان
بەئاۋى تىدەگا، ۋەبتۋانى بەووردىوونەۋە توۋىژىنەۋە
لىكۆلىنەۋە، تەلىسمى لەفزی و دەھۆلى بۆشى فەلسەفە
دەرخات، بۆئەۋ كەسانەى تەجرەبەيان دەربارەى فەلسەفە نىيە
و، تىايدا قوول نەبوونەتەۋە، ئارەزوۋيان لىيەتى و شوۋىنى
دەكەون. جىھانى ئىسلامى لەۋ كاتەى پىۋىستى بەكەسىك بوو،
كەبتۋانى بەۋ دالە پەر لەسۆز و بەۋ عاتىفە بەھىزەيىيەۋە،
گىيانىكى نوئى بكا تە بەرئەۋ كۆمەلگايەى كەتيايدا عەقل زالبوو
بوو لەسەر حىسابى عاتىفە، كزى و مەلوۋى پروۋى تى

کردبوون. که سیڭ بیټ که بتوانی قسه زانی (علم الکلام) یه کی تر
 بیښته کایه وه، له سهر شیوازیکی نوی و به گژ عه قلدا نه چیت.
 مهبه ست ئه وه یه ته نها بریتی نه بیټ له شه ره قسه و به زانندی
 ئه و ئه و، به لکو بریتی بیټ له کردنه وهی گری کوی ره ی فیکرو
 دهر وون، که قسه زانی له پاش خوی به جیی هیشتووه،
 وه به خشینی ئارامی و نوری ئیمان به دل به به رد بووه کان.

ئه و پیاوهی که پیویست بوو بۆ ئه م کومه لگا و سه ده یه
 به دی هات له که سایه تی مه ولانای پومی، وه دیوانی هؤنراوه که ی
 که ناسراوه به (مه سنه وی معنوی) شوپشیک بوو کرا به سهر
 قسه زانیداو هیزو پیزی لی بری، وه ره خنه یه کی زوری شی گرت
 له فله سه فه له پرووی به رنامه و پار په ویه وه، ئه و فله سه فه یه ی
 که له سنوری تایبه تی خوی لایدا بوو، وه زیاده ره وی کردبوو له
 مل که چیتی بۆ (حه واسه کان) هه ستیاره کان و عه قل په رستی،
 ته نانه ت بنه مایه ک بوو بنیات نرا بۆ قسه زانیه کی نوی، که زیاتر
 قه ناعه تی ده به خشی به و عه قل هه سه رکیش و هه میشه هه لچووه،
 به و دهر وونه په شیوو شله ژاوانه، له ئاستی ئه و عیلمی که لامه ی،
 که به دریژایی سه ده کان کردبووی به پیشه ی و بانگی بۆ ده کرد.

ژیان و به سهرهاتی

مهولانا جه لاله دینی پۆمی له شه شنی (ربیع الاول) ی سالی ١٦٠٤ ک له شاری "به لڅ" ی ناوچه ی خوراسان هاتۆته دنیاوه، بۆیه هه ندیک جار به جه لاله دینی به لڅی یان مه وله وی به لڅی ناو ده بریت. باوکی که "موحه مه دی کوپی حسینی خه تیبی به کری" یه و نازناوی "به هائه ددین وه له ده" و به شای زانا یان ناسراوه، وه له پر سه ن و وه چه ی ئه بو به کری صدیقه "خوا لیان رازی بیت". مهولانا جه لاله ددین ده سستی کرد به خویندن لای شیخ "بور هانه ددین موحه قیقی ته رمه زی" که یه کیک بوو له قوتابیه کانی باوکی و له سه رده سستی ئه و پیگه یشتوو .. جا باوکی مهولانا "شیخ به هائه ددین" په خنه یه کی زۆری ده گرت له زانا یانی سه رده می خۆی، ده رباره ی ئه وه ی که خۆیان خه ریک کردوو به زانسته عه قلییه کانه وه و، هه ول و ته قه لایه کی زۆر ده دن بۆ ئه وه ی فیتری ببن، وه دووره په ریزن له قورئان وحه دیس. شیخ (به هائه ددین) ی باوکی مهولانا زۆر به سام و به هه یبه ت و به و یقار بوو، زۆر پیزی ئی ده گرا له لایه ن خه لکیه وه به گشتی و، زانا یان و هه لکه وتوانی سه رده می خۆی به تایبه تی، وه له هه موو لایه کی وولاته وه داوای فه توایان ئی ده کرد، ئه و خه لکه زۆره ی که له ده وری کۆبوو بوونه وه رقی "خواره زم شا" ی هه ستان و داوای به جی هیشتنی وولاته که ی ئی کرد، ئه ویش به خۆی و بنه ماله که یه وه کۆچی کرد.

له زۆر لهو شارانهی هاتوونه ته پێگای، مه نزلێ تیا دا کوتاوه،
 خه لکی ناوچه که زۆربه گهرمی پيشوازيان ئی کردوه، پيزيان
 گرتوه، تاوه کو به تهواوه تی له "قونیه" له سالێ ٦٢٦ ك
 جیگیر بووه به یه تی به ست له گهل "عه لئه ددین كه ی قوباد" ی
 سولتانی پۆم كه زۆربه جوانی پيشوازی ئی کردو، پيزیکی زۆری
 ئی گرت.

جا له کاتی ئەم کۆچ کردنه دا، له سالێ ١٢١٢ ی زاینیدا به شاری
 "نیسا پور" دا تی ده پهن، چاویان به "فرهیده دینی عه تثار" ی
 صوفی و خواناس و شاعیری مه زن ده که ویت، جه لاله دینی پینج
 سالانه ی ده چیته دلّه وه، هیوای سه رفرازی بو ده خوازیّت و،
 نوسخه یه ك له کتیبی "ئیلاهی نامه" و هه ندیک
 ده لێن "ئه سرار نامه" ی پی ده به خشی.

شیخ به هائه ددین دوو سال له شاری "قونیه" دا مایه وه و تا سالێ
 ٦٢٨ ی ك دنیای به جی هیشت، پاشان کوپه پێگه یشتوه
 هه لکه وتووی که مه ولانا بوو جی ی گرتوه.

میر بدرالدین "کهرتاش" ماموستای سولتان خویندنگایه کی بو
 مه ولانا بنیات نا، که ناسرا به خویندنگای "خودا وه نندکار" و
 وه قفیکێ زۆریشی بو بریه وه، مه ولانای کرد به سه رۆك و لیپرسراو
 تیایدا.

مه ولانا به رده وام بوو له وانه ووتنه وه ئامۆزگاری و پابه ری
 کردن له سه ر شیوازی باوکی مه زنی، ئەم پایه به رزه و جیگه

پیرۆزه، نه‌بووه هۆی به‌ربه‌ستیک، له‌پێگای فراوان کردنی خویندن و خوشاره‌زاکردن و لیکۆلینه‌وه، قوول بوونه‌وه له‌زانسته‌کاندا، تاوه‌کو له‌سالی "١٣٦٠ ی ک" پووی کرده وولاتی شام و له‌ خویندنگای "حه‌له‌وی" یه‌ ی شاری حه‌له‌ب نیشته‌جی بوو، وه‌که‌لکێکی زۆری وه‌رگرت له‌ که‌ماله‌دینی کوپی عه‌دیم، زانایانی حه‌له‌ب دانیان نابوو، به‌ لێها تووی و هه‌لکه‌و تووی و، به‌رفراوانی ئه‌و له‌زانستدا پاشان له‌ حه‌له‌به‌وه‌ پووی کرده دیمه‌شق له‌وی له‌خویندنگای "موقه‌دده‌سیه" دامه‌زر، به‌رده‌وام کوپی ده‌به‌ست له‌گه‌ل شیخ محی الدین عه‌ره‌بی و، شیخ سعدالدین ی حه‌مه‌وی و، شیخ عوسمانی پۆمی و، شیخ ئه‌وحه‌ده‌دینی کرمانی و، شیخ صدرالدین قۆنه‌وی، که‌ هه‌موویان له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌دیمه‌شق کۆبیونه‌وه.

مه‌ولانا له‌سالی "١٣٤٦ ی ک" گه‌رایه‌وه "قونیه"، که‌وته‌ خو خه‌ریک کردن به‌ وانه‌ووتنه‌وه و فتوادان، زۆربه‌ی ئه‌و زاناو پیاو ماقولانه‌ی کشان به‌ره‌و "قونیه"، زیاتر ئه‌وانه‌ بوون که‌ وولاته‌که‌یان به‌جی هیشتبوو له‌ترس و بیمی فیتنه‌ی "ته‌ته‌ره‌کان"، بۆیه‌ ببووه‌ شاری زانست و، مه‌لێه‌ندی زانایان و هه‌لکه‌وتوان، هه‌روه‌ها هاوه‌له‌کانی شیخ "محی الدین عه‌ره‌بی"، پاش مردنی هه‌ر له‌وی جیگیر ببوون له‌وانه‌ شیخ صدرالدین قۆنه‌وی بوو. مه‌ولانا ئی بڕابوو بۆ وانه‌ وتنه‌وه‌و فه‌توا ده‌ب‌کردن، وه‌خویندنگا که‌ی نزیکه‌ی (٤٠٠) که‌س وانه‌ی تیا

دەخویند.

مەولانا بەردەوام بوو، لەدەرس و وتنەووە گەلێك گەیانندن،
هەروەكو مامۆستایەكی خویندنگاو زانایەكی ئاینی دەژیا،
تاپوودانی ئەو پرووداوەی كەتەوژم و پارەوی ژيانی بەتەواوی
گۆپری و، قەریحەي كردهووە بەهرەي ژيانی بلیسەي سەند، كە
هۆكارێك بوو بۆ ناوبانگ دەركردنی و دووربینینی و نەمری ئەو
پیاو بەرزە.

لە "جمادی الاخره" ٦٤٢ ی ك پیاویكی صوفی لە
تەوریزی ئێرانەووە گەیشته قونیه، كە ناوی "موحهەدی كوپری
عەلى كوپری مەلیك داد" بوو، ناسرا بوو، بە شەمسی تەوریزی،
خەلكی كەم ئاگای پەسەن و ئەحوالی ژيانی بوون، پۆژێكیان
مەولانا جەلالەددین لەگەل كۆمەلێك لەزانایان و قوتابیانی
سەردەمی خوێ بەرپێگادا دەپۆیشت، خەلكێكی زۆریش چوار
دەوریان داوو، پرسیاریان ئی دەكردو كەلكیان لێوەردەگرت. لەم
كاتەدا "شەمسی تەوریزی" ھاتە پێشەووە لێیان نزیک بۆووە،
ووتی: مەبەست چیه لە خویندنی ماتماتیک و زانستی؟ مەولانا
ووتی: بۆ ئاگادار بوون و شارەزا بوون لەئادابەكانی شەرع...
شەمسی تەوریزی بەو پەڕی متمانەو لەسەر خۆییەووە ووتی:
نەخێر... بەلكو گەیشتنە بەزانراو (معلوم)ەكان، وە ئەو بەیتە
هۆنراوہیەي "حكیمی ثنائی" خویندەووە كە تیایدا دەلی: "ئەگەر
زانستێك نەفست پێنەگریت، نەزانی زۆر باشترە لەو زانستە" بۆیە

۱۷۴۴ دین و اقسی ورماس، شه مسه دین نیشانه که ی پیکار، نهو
نیرهی بوی هاویشست گرتی.

مهولانا له گهل ماموستا تازه کهیدا گه رایه وهو بو ماوهی چل پوژ
به یه که وه مانه وه، له هه ندیک ریوایه تدا ده لیّن که بو ماوهی
شه ش مانگ له گه لیا له ئیعتیکافدا بووه، له هۆده که ی "صلاح
الدین" زهرکوب "الدقاق" که ریگه به هیچ کهس نه ده درا بچینه
ژووره وه بۆ لایان جگه له "صلاح الدین" خو ی نه بیّت،
جه لاله ددین به م به یه که گه یشتنه پر بوو له گیانیکی تری نوی،
جیهانیکی تری لی ئاشکرا بوو، که پر بوو له حه قانیق و
ئه زواق، راستی ئه مه ش، مهولانا خو ی ده ست نیشانی کردووه
له یه کی که له به یته کانیدا که ده لی "شه مسی ته وریزی بوو، پر یبازی
حه قیقه تی پینیشاندام، هه ر ئه ویشه قه رزار باریم له گه یشتنمدا
به ئیمان و یه قین". سولتان وه له که کوپی مهولانا یه ده لی "نهو
ماموستا مه زنه، بوو به قوتابییه کی بچوکی شیخی ته وریزی، که
هه موو پوژیک ده رسی لیوهر ده گرت، سه ره پای ئه وه ی که پله یه کی
زورشاره زاییانه ی بری بوو له زانسته کان و زوری ش
تیگه یشتبوو، له زوه دیشدا زور پیشکه وتوو بوو، به لام له لای
ئه م ماموستایه عیلمیکی نویی به دی کرد، که به هیچ جوړیک
ناگای لی نه بووه".

---

^۹ راستی و چه شه.

مەۋلانا بەتەۋاۋەتى مىل كەچى شىخە تازەكەى بوو بەۋ پەرى
 گەشەۋ زەۋقەۋە پۈۋى بەلەى ئەۋدا ۋەرگىپراۋ، بەتەۋاۋەتى
 لەقوتابى ۋە مورىدەكانى بى ئاگا بوو، ئەم پروۋداۋە سەختەش
 زۆرگران بوو بەلەيانەۋە، بوۋە ھۆى ھەلچونيان ۋە دەيانوۋت ھەموو
 تەمەنمان لە پىناۋى خزمەت گوزارى شىخدا بەخشى، ۋە
 كەرامەتمان بەچاۋى خۇمان دى، بەھۆى ئىمەۋە ناۋبانكى
 بەھەموو لايەكدا بلأۋ بوۋە، پىاۋىكى نەدىۋى نەناسراۋ ھات ۋە لە
 ئىمەى كرد ۋە لىى داگىركردىن، ھىچ چارىكمان نىە بۇ بەيەك
 گەيشتن ۋە بىنىنى، دەرس ۋە محازەرەكانى پەكى كەوت ۋە
 ۋەستان، بىگومان دەبىت ئەم پىاۋە پىاۋىكى سىحر بازىيت،
 ياخود لىزان ۋە قسەزانىكى زۆر لىھاتوۋ بىت، ۋە ئەم كىۋە
 داکوتراۋەى بەزانست ۋە زانن، بەم شىۋەيە ھەرۋەك پۈشكەيەكى
 بى نىرخ يان كاغەزىكى سۈكەلە راپىچ كرد.

دوژمنايەتيان لەگەل "شمس الدين" پەرى سەند، بىريان دا
 لە قونىە دەرى بكن، بۇ ئەۋەى جارىكى ترپوخسارى
 مامۇستاكەيان بىيننەۋە، پاشان بىنەۋە گەلىكى چاك، بەلام
 "شمس الدين" ئارام ۋە حىلمىكى زۆرى ئۈاند بەرامبەر بەم
 كارەساتە، تا لەسنور دەرچوون، "شمس الدين" ترسا شەپرو
 ئاژاۋە پرو بدات، بۆيە بەدزىيەۋە لە قونىە دەرپەرى، ئەمەيش
 لەشەۋالى سالى ۶۴۳ ىك بوو پاش ھاتنى بۇ قونىە بەسالىك ۋە
 چۈار مانگ.

جەلالەددىن زۆرخەمبار بوو، بە وون بوونى مامۇستاكەي، بە
پادەيەك وازى ھىنا لە گىشت قوتابى و مورىدەكانى، وە ئەو ھىواو
ئاواتەي بەتەماي بون پاش دەربەدەرکردنى "شەمس الدىن"
بۇيان نەھاتە دى، بەلكو بوو ھۆي بى بەش بوونى ھاوپىياني
راستگۆو بەوفا لەكەك وەرگرتن لە شىخە مەزنەكەيان.

شىخ بە دابراوى مايەو لە خەلكى و گۆشە گىر بوو، وازى
ھىنا لەكارو پىشەي خۆي تاوھكو لەناكاودا نامەيەكى
شىخ "شەمس الدىن" ي پى گەيشت لە دىمەشقو، بەم نامەيە
دەروونى جەلالەددىن ئاوى خواردو و برىنى سارپىژ بوو، پاشان
گەپايەو بۆ كۆپى گوى گران ھەروھكو جاراني پيشوو، زۆر
بەپروويەكى گەش و پەر لە سۆزوھ پووي كرده ئەو كەسانەي
كەبەشداريان نەركردبوو لەدەربەدەرکردن و ئازاردانى "شەمس
الدىن" پاشان نامەيەكى پەر لەسۆز و خوشەويستى نووسى
بۆ "شەمس الدىن" كە لە يەككىياندا دەلييت:

ئەي نوورى ناو دل وەرە

مورادى ناو دل وەرە

ئەي ئەو كەسەي لەتۆو

ئەوينم زانى وەرە

ئەي ئەو كەسەي گەيشتن پىت خوشە

بەجودايت خەمبارى و ناخوشىە

تۆ وەك خۆر دوور و نزىكىت يەكە

ئەى نىزىكى و دور وەرە

دل و دەروونى ھەلچوى خەلكى دامركايەو، جەلالەدینیش
كە زانى خەلكى وازيان ھىناو ھە دورژمنايەتى و
دووبەرەكايەتى ھەگەل "شەمس الدین"، كوپرەكەى كە ناوى
"سولتان وەلەد" بوو ھەگەل ديارىيەكى زور گران بەبەھا نارد
بۆلای، بۆ ئەوھى ئەو ديارىيانە بخاتە بەر پىی و داواى لیخوش
بوون بۆ ئەوانە بكات كە ئازاریان داو ھەگەل نامەيەكى جوان و
پازاو تیايدا داواى لی كردبوو بگەریتەو بۆ لایان ھە قونیه.

بەلى "شەمس الدین" ھاتەو قونیه، جەلالەددین زور دلشاد
بوو، بەجووتە كۆریان گەرم بوو. پىز و خوشەويستی زور
زیادی كرد ھەگەل شیخەكەیدا، بەلام ماوھەكى زور تیئەپەرى
بەسەر ئەم نىعمەتە تا جارىكى تر ئاژاو و ئاشووب بەرپا
بۆو، ھەكەسانەى بەشداری ئاژاو و ئاشووبى ئەم جارەیان
كرد كوپرە ئاوەنجیەكەى خوی بوو، كە ناوى "شەلى علاءالدین"
بوو، وە بۆ جارى دووھم "شەمس الدین" وون بۆو.

ئەم جارە جەلالەددین سەرى دنیای لی ھاتەو یەك و گەیشتە
تىنى، بۆیە ھەموو ئەو كەسانەى كە بوونە ھۆى ئازاردان و،
وون بوونى "شەمس الدین" دوورى خستەو ھە خوی و دەرى
كردن بەلام ئەم جارەیان زیاتر خەرىك بوو بە كۆپى گوی
گرانەو، ئەمەيش ھە سالى ۶۳۵ ى ك دابوو.

جەلالەددین شوین ئەما نەگەرئى بە داواى شیخەكەیدا، جا كە

ھىچ شوينەۋارىكى نەبوو، ھالى بەتەۋاۋەتى گۇپراۋ تەنەنەت
نەيدەتۋانى ساتىك ئارام بگىت، ھەردەم دەرھات و دەچۈۋ لە
خويندنگاكەيدا ھەرۈەكو وىل بووبىت، بەرادەيەك ھەر نركە نرك
و نالە نالى بوو، بەردەۋام خەرىكى ھۆننەۋەى شىعرو
پەخشانى پەۋان و پەر لە سۆز بوو بۇ شىخەكەى .

ئەگەر پۇژىك لە پۇژان يەكك لەگەلىدا بدوايە دەرپارەى
شىخەكەى و بىۋوتايە چاۋم پى كەۋتوۋە، يان بە خزمەتى
گەيشتوۋم لە خۇشىدا جل و بەرگەكەى خۇى دادەكەند و
پىشكەشى دەكرد.

جەلالەددىن پروى نا بەرەۋ شام بۇ گەپان بە شوين "شەمس
الدين" ۋە ھەندىك لە ھاۋەلەكانى لەم سەفەرەدا ھاۋرپىيەتيان
كرد، پاشان گەيشتە ديمەشق و گپرى خۇشەۋىستى و عەشقى
بەردايە دلى خەلكى ديمەشق، بەسەر سورسومانىكەۋە
دەيانوۋت: ئەۋ پياۋە كىيە كە پىگەيشتوۋى سەردەمى خۇى و،
بى ھاۋتاي زەمانى خۇى بەم شىۋەيە وىل و سەرگەردان
كردوۋە؟!

جا لە پاش ئەۋەى كە ھىچ شوين پىيەكى "شەمس الدين" ى
بەدى نەكرد، بەدەرۋوۋنىكى پەر لە ئارامەۋە ۋوتى: جياۋازى
نيە لەنيۋان من و "شەمس الدين" دا، ئەگەر ئەۋ خۇر بىت من
زەرپەيەكم، ئەگەر ئەۋ دەرپايەكە من دلۇپىكم، جا نورى زەرەش
ھەر لە خۇرەۋەيە و، ژيانى دلۇپىكىش ھەر لە دەرپايەيە،

مهولانا سهر له نوئ گه پرايه وه قونيه".

له "قونيه" چهند ساليكي تر مايه وه، به لام دووباره ئاگرى خوشه ويستى له دهروونيدا كلپه ي سه ندو، له گهل كومه ليك له هاوړيكانى گه پرايه وه ديمه شق پاشان كاتى گه يشته نه و قه ناعه ته ي كه خوى عينى "شه مسه" به ره و "قونيه" گه پرايه و ووتى من كاتى خوى ده گه رام به شوين "شه مس الدين" دا به لام گه پرانه كم له راستيدا خوى برى تى بوو له پشكنين به شوين خوډما نه وه ي كه له "شه مس الدين" دا هه بوو هه مووى له خوډما هه يه، گه يشتبوو ه پله يه ك نه وه ي به دى ده كرد له "شه مس الدين" دا له خوښيدا به دى ده كرد.

پاشان شيخ "سه لاحه ددينى ده قاقى" كرده هاو نه ينى و خه ليفه و هاوړيى ژيانى تايبه تى خوى، واى به سهر هاتبوو له لاي نه و نه بوايه لاي هيچ كه س دلى ئارامى نه ده گرت.

سه لاحه ددين به م شيوه يه ژيانى گرته بهر بو ماوه ي بيست سال تا سالى ٦٥٧ ك وه فاتى كرد، پاش سه لاحه ددين، شيخ جه لاله ددين "شلبى حسام الدين" ي كرده هاو كوړو دانى شتنى تايبه تى خوى، وه ههر نه و يش بوو بووه هوكارى دانانى "مه سنه وى"، وه ههر به هوئ نه وه وه بوو دهروونى خرؤشاو قه ريجه ي كرايه وه، به لام كاتى خيزانى حسام الدين وه فاتى كرد، بووه هوئ خهريك بوونى "حسام الدين" و، دوور كه و تنه وه ي له جه لاله ددينه وه و، نه مه ش كارى كرده سهر

دەروونی جەلالەددین و، ووشك بوونی قەریحەى مەولاناو،
وہستانی لە نویینی مەسنەوی.

جەلالەددین ھەر وەکو لەو و پیش باسی حالیمان کرد،
ئارام و پشیوی ئی دەبرا، گەر لای یەکیك نەبوا یە کە ھاوگری
بیت و دەروونی لەگەل دەروونیدا بگونجیت، جا مامۆستاکی
کە ناوی "سید بەادین" ە یە کەم کەس بوو کە ئەم ھاوگری و
ھاوسەریتەیی لەگەلیدا بوو جا کاتی کە وەفاتی کرد، شیخ بو
ماوەی پینچ سال مایەو، تیایدا ھەستی بەبی تاقەتیەکی زۆرو
ژیانیکی غەریبی دەکرد، پاشان "شەمسى تەوریزی" ھات و
ئەو بیتاقەتیەیی نەھیشت، بەلام کاتی کە دیار نەما دیسان ئەو
غەریبیە پروی تیکردەو، ھەروا بەپەشو کاوی و پەژارەو
مایەو تەو کو ئەو بۆشاییە، بە "سەلاحەددینی دەقاق"
پەکرەو، و، پاشان بە "شەلبی سەلاحەددین". ھەر وەکو بلیت
ئەو بەھرانە، کە خراونە تە دەروون و فیتەرەتیەو، پیویستی
بە یەکیك ھەییە کە بیخروشینی و بیخاتە جۆش.

بەلی دانانی مەسنەوی، جگە لە وەلامدانەو ھەییەکی پۆحی
ئەم بانگەوازە شاراو ھە نەبیت ھیچی تر نەبوو. جا
ھەلبژاردنی ھاوپی و ھاو لانی ژیا نی، وەکو سەلاحەددین و
حسام الدین بە ھۆی زانیاری و زوھد و کەشف و کەرەمەتیانەو
نەبوو، بەلکو بەھۆی گونجاوی پۆح و ھۆش و دل و
دەروونیانەو بوو. وەبای سە ئەو ھەشی کردووە کە ھۆی جۆش و

خروشی بۆ سەلاھەدین، زیاتر لە یەکیکی ترو، ھۆگر بوونی پییەو، تەنھا ئەو بوو کە گونجان پوویداو لەنیوانیانداو هیچی تر، وە فەرموویەتی: ئەگەر خوشەو یستیک بنیات نرا لەسەر گونجان، هیچ جوۆرە پەشیمانیهکی بەدوادا نایەت نە لەدنیاو نە لەئاخیرەتدا، بۆیە ئەوانە ی کە تیبینی ئەم گونجاندنەیان نەکردوو هەمیشە ئاواتە خواز دەبن و دەلێن: "يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَخِرْ فَلَانَا خَلِيلًا" (٢٨)، بەلام خوشەو یستانی بەیەکەو گونجاو هیچ جوۆرە ناکۆکی و، پقە بەرایەتیەک نیە لەنیوانیاندا، نەپەشیمان بوونەو و نە لۆمەکردنی یەکتەری تێدایە "الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ" (٦٧) "پاشان دەلێت: " ھەر ئەم گونجاندنە بوو کە ئیمانی دروستکرد لەناو سەحابەکان، وە دل و دەروونەکانی کیش دەکرد بۆ لای پیغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" وەفەزلیش ھەربۆئەو گونجاندنە دەگەریتەو، لە ئیمان ھینانی زۆرکەس لە پیشینانمان، نەک بۆ موعجیزات، چونکە کەسیکی گونجاو لەگەل یەکیکی تردا سیفاتەکانی ئەو وەردەگرت و، پەنگی ئەویش دەگرت."

^{١٠} سۆرەتی فرقان ئایەتی (٢٨).

^{١١} سۆرەتی زخرف ئایەتی (٦٧).

وہفات کردنی مہولانا

لہ سالی (۶۷۲ ی ک) دا شاره کھی جہ لالہ ددین "قونیہ" توشی بوومہ لہ رزہ بوو، وہ ئہم تہ قینہ وہو لہ رینہ وہیہ ہفتہ ییہ کی تہ واوی خایاند، لہم کاتہ دا مہولانا نہ خویشو، پڑہہندہی جیگا بوو، خہ لکیش لہم کاتہ ناہہ مواردہ زیارہ تیان دہ کردو داواي نزاو پارانہ وہیان لی کرد، بو ئہم بارہ ناہہ مواردہی تیدان، ئہویش فہرمووی "زہوی برسیتہی و داواي پاروویہ کی چہور دہکات، بہم زوانہش ئہم پاروہ چہورہ دہگلیت و لہ پاشان ئیوہیش ئہم بہ لایہ تان لہ سہر لادہ چیت".

وہ ہونراوہو پہ خشانیک کی زوریشی دہ خویندہوہ، کہ تیايدا سوزو نارہ زووی خوئی پیشان دہدا بو گہیشتنی بہ خوشہ ویستہ کھی وپیشوازییہ کی گہرم و گوری لہ مردن دہکرد، بہ دہروونیکی فراوان و پوویہ کی گہشہوہ. یہ کیٹک لہاوپرکانی کہ ناوی "سہدرہ دین" بوو ہات بو خزمہ تی و، دوعای بو کرد و داواي شیفایہ کی زو بہ زووی بو کرد، مہولانا عوزری بو ہینایہ وہو فہرمووی: شیفای خواي گہورہیش بو تویت، بہ لام... ناخو لابردنی پەردہی نیوان دوو خوشہ ویست چ زیانیکی تیداییت؟! جا لہو کاتہی لہ سہرہ مرگ

و گيانه لا بوو، فهرمووی : "ئەگەر تۆ خاوەن باوەر و شیرین
بیت، ئەوا مردنە کەشت زۆر خوش و بەتام و شیرینە، چونکە
مردن خاوەن باوەرە، وە ئەگەر تۆیش کافرو تال و بی تام بیت،
ئەوا مردنە کەشت کافرانە و تال و گرانە". بەو جۆرە بە بەردەوامی
خەریکی پوونکردنە وە ی حەقایق و زانین بوو، تاوەکو گيانی
پاکی لە گەل خۆرئاوا بووندا لە ساڵی (١٧٥٠ک) بەرزبوووە بۆ
ئاسمان و، بە دیداری خۆشەویستە کە ی شادبوو کە هەمیشە
گریه و زاری بوو بە دوایدا.

کاتی ک تەرمە کە ی بەرەو گۆرستان هەلگیرا، خەلکی زۆری
شارە کە ی داباری بە سەرداو، ژمارە یەکی یە کجار زۆری ئی
کۆبوونە وە وە تەنات زۆر لە شوین کە وتوانی ئایینەکانی تر،
بە شداری هەلگرتنی تەرمە کە یان کرد بۆ گۆرستان و، هەموو
بە جاری بۆ گيانی پاکی مەولانا دە گریان و، غەم و پەژارە
دایگرتبوون. جۆلە کە و دیا ئەکان لەم بەرێ کردنە ی مەولانادا
بە دەنگی بەرز ئینجیل و تەوراتیان دە خویندە وە، موسلمانەکان،
هەرچەندە لایان دەدان و دووریان دەخستە وە بی سوود بوو،
ئەم باسە ییش گەشتە وە دەم فەرمانەرە وای وولات، بە قەشە و
پاھیبەکانیان ووت، ئیو چیتانە بە سەر ئەم کارە وە؟ ئەو
تەرمی زانایەکی موسلمانانە، ئەوانیش لە وەلامدا ووتیان

"بهۆى ئەوۋە حەقىقەتى پىغەمبەرەكانمان زانى وە لە خوڤرەوشتى ئەودا سىرەتى ئەوليا پىگەيشتوۋەكانمان بىنى".
 لەبەرە بەيانەوۋە تەرمەكەى كەوتەپرى و دەمەو ئىۋارە گەيشتنە
 گۆرستان و لەشەودا نىژراو بەخاك سپىردرا.

سيفات و رەوشتى

مەولانا وەرزش و موحاھەدەيەكى نەفسى بەھىزى ھەبوو، وە عىبادەت و خواپەرستىيەكى زۆرى ھەبوو، "سەبەسالار" كە چەندەما سال ھاۋرپىيەتى كردوۋە دەلىت، "قەت بەبەرگى نوستەنەوۋە نەم دىو، وەھىچ كاتى سەرىن و نوينى نووستنم لەلا نەدىو، جا پۇژىك خەو زال بويىت بەسەريا ئەوا بەدانىشتەنەوۋە لىى دەخەوت" لەيەكەك لەبەيتە شەرىيەكانىدا ئەوۋەى دەرخستوۋە دەلىت "چۆن يەكەك خەو دەچىتە چاۋى و ئەم دىو ئەو دىو ناكات ئەگەر لەسەر دېكەزى بنوئت"؟! جا ئەگەر كاتى نوئىژ بەھاتايە پوۋى دەكرە قىبلەو رەنگى تىك دەچوۋ زۆرىش لەنوئىژەكەيا تى پادەما، وە "سەبەسالار" دەلىت "چەند جار بىنيومە كەلە كاتى نوئىژى عىشاۋە نوئىژى دابەستوۋە بە پادەيەك ھەموو ئەو شەۋەى بردۆتە سەر لەيەك پركاتدا".

جەلالەددین لە شعرەکانیدا وەسفی نوێژەکەی کردووە بە
 شیوەیەکی زۆر جوان و شەوقدار، ئەمەیش بەلگەیە لەسەر
 ئەوەی کە نوێژکردنەکەی بریتی یە لە نوێژی یەکیکی وێڵو،
 خوشەویستو، تێ پامان لەو نوێژەدا، ئاگای لە خۆی نامینێ
 و، خەریک دەبێت لەگەڵ پەرەردگاری خۆی هیچ ھەستیکی
 نامینێت دەربارەی کات و شوێن، لەگەڵ ھەموو کەرنووش
 بردن و، سۆژدەبردنیکدا فرمیسک دەپژێت و دەچۆرێت بەسەر
 پێشەکەیداو دەتوێتەو لەناو خوشەویستیداو کڵبە دەسینێت.

جاریک لەکاتی نوێژکردندا دەگریا و چاوەکانی فرمیسکی
 تیا ھەل دەقۆلێ و کۆلمی گەشاوەی و، پێشە ناسکەکەی لەبەر
 فرمیسکی زۆر ھەموو تەپ بیوون، سەرماکەی قونیش
 لەزستاندا زۆر توندە، فرمیسکیش لە پوومەت و پێشەکەی
 دەیبەستێت و، دەبێت بەشەختە و ئەویش ھەر لەنوێژی خۆیدا
 بەردەوامە و ئاگای ئی نیە.

زاهیدیکی کەم خۆر و، بەقەناعەت بوو ھەموو ئەو
 دیاریانەی کە بووی دەھات لەلایەن پاشا و میرو
 دەولەمەندەکانەرە، ھەمووی دابەش دەکرد و دەیبەخشین
 بەھەمیشەیی خۆی بێ بەش دەکرد، زۆریش دل خوش دەبوو،
 ھەركاتی لەھەژاری و برسیتییدا بوايە، ھەموو جار لەم کاتانەدا

دەيووت " ئا ئىستا ھەست بەلىپرانم دەكەم بۆ خواو، ھەست بە
بونى لاوازىتى خۆم دەكەم بەرامبەر بە خوداى گەرە."

زۆر پىاويكى سەخى و دل فراوان و بەخشەر و لەخۇ بوورە
بوو جا ئەگەر سوال كەرىك بەھاتايە و داواى شتى ئى بکردايە و
ھىچى ئەبوايە، ئەوا كراسەكەى يان عەباكەى خۆى پى
دەبەخشى، لەبەر ئەو ھۆيە ھەمىشە كراسىكى لەبەر دەكرد
كەبەئاسانى دابكەندرىت، وە زۆر بە توانا و بەئارام بوو.

پۆژىك بەرىگايەكدا دەروات سەگىكى نووستوى چا و پى
دەكەوئىت، كەبەپانايى پىگاكەدا لىي پاكشاو، ئەويش لىرەدا
پاوەستاو چاوەپىي بىدار بوونەوھى ئەو گيان لەبەرەى دەكرد،
زۆر بەلایەوھ ناخۆش بوو، بىشىوئىنى و لەخەو ھەلىسىنى،
لەوكاتەدا پىاويك بەوئىدا رەت دەبىت و، لەخەو ھەلىدەستىنىت
و سەگەكەيش سەلمىەوھ و پىگاكەى بۆ چۆلكردن، بەلام مەولانا
ئەم كارەى بەلاوھ پەسەند نەبوو، وەپى فەرموو: "ئازارت
پىگەياند."

پۆژىكيان بەلای دوو كەسدا تىپەپى خەرىكى شەرە جنىو
بوون يەككىيان بەوى ترىانى دەووت: ئەگەر تۆ يەك جنىو بەمن
بدەيت من دەجنىووت پى دەدەم ئەويش لەم كاتەدا لەلايان
وہستاو، پىي ووتن: تەكايە بووہستىن بۆ من ئەگەر ھەزار جنىوم

پى بدهن من يەك جنيوتان پى نادەم، لەم كاتەدا ھەردوو
پياوھەكە ئاشت بوونەوھ.

زۆر سووربوو لەسەر كاسبى ھەلەل، زۆریش پقى لە بى
ئىشى و پزىك بوو كەبەبى مەندو بوون بۆى دەھات، جا
مانگەنە نزيكەى ۱۵ دینارى وەردەگرت لە ئەوقافەوھ، جا
ئەویش لەبرى ئەم پارەيە فەتواى بۆ خەلكى دەنوسى. تاوھكو
ئەو پارەيە ھەلەل كات، ھەمیشە ئامۇژگارى قوتاببەكانى
دەكرد كەزوو خەبەرى بدهنى ئەگەر ھەر كەسيك ھات بۆ فەتوا
تا زۆر دوا نەكەوئت لەوھلام وەرگرتنەوھدا.

گۆشە گير بوو لە خەلكى، زۆر زوھدى ھەبوو لە پەيوەندى
بەستەن لەگەل سولتان و فەرمان پەواكاندا. ئەگەر ميرىك عوزرى
بۆ بەئىناياتەوھ كە بۆ نەچووھ بۆ لای ئەویش دەى وت: پيوست
ناكات بە عوزر ھىنانەوھ چونكە نەھاتنتم پى خوشترە بۆ لام
وھك لە ھاتنت.

مهولانا جهلاله ددینی پڑوسی

خاوهن بیهو هۆشیکی داهینه رو دامه زینه ری

-علم الکلام- یکی نوی

"مهسنه وی مهعه وی" بابته تی وئامانجی

میژووی ژیا نی "مهولانا" ئەو دهگه یه نیټ که "مهولانا" خاوهن عاتیفه یه کی به میژ بووه له ویزدانیدا گیانیکی هه لگیرساو دلیکی شهیدای بووه، خاوهن تواناییه کی گه و ره به هره ییه کی مه زن بووه، ئەو قوڤه ی که لیی دروست بووه هه به خوشه ویستی شیراوه، ئەم کلپه و گڤه یه ش وای ئی کردووه که زۆر به شیرزه یی په لاماری زانسته پووکه شهکان-الظاهری- بدات و، زیاتر خۆی خه ریک بکات به زانسته عه قلپه کانه وه جا شه مسی ته ورپزی هات و ئەو گڤه شاراوه یه ی له وه وپیشی ناو دل و دهروونی هه ل گیرساندو کلپه داری کردو، ئەو ته بیعه ته داپۆشراوه ی به پاشماوه ی نه ریت شوینه وارو پۆشنیری په روه ده ی ئەو سه رده مه ی بزواندو خستیه جووله.

كاتىك زانرا "جەلالەددىن" دارىكى گېراۋى كاپەدار،
 پىشكۆيەكى سوۋرەۋەبوۋە، چاۋى دلىكى كراۋە، دەروونىخى
 ھەستىياري پىر لەشەۋقە، بەلى ھەستىيارە ئاۋاخنەكان-باطنى
 گېريان گىرتو، پەردەى سەر پىلۋوى چاۋەكانى لاچوون ئەۋ
 ھەقائىقە مەلۇس دراۋانەى ژىر لەفرى بۇ ئاشكرا بوون و ماناۋ
 مەبەستى زۆرى بەسەردا بارى و، دل و دەروونى زانستى
 راستەقىنەى زۆرى تىھات، بە رادەيەك كاسەكەى پىر بوو تا لىى
 پىزا. بەلى ھەر كەسىك ئەمە شان و شەۋكەتى بىت بى گومان
 ناتوانىت بى دەنگ بى و نەجولىت، پىۋىستى ھەبوۋ بەغەم
 رەۋىنىك و ھاۋكۆپىك بۇ ئەۋەى وىنەى خۇى تىدا بەدى بىكات،
 ۋەخۇى بخاتە باۋەشىۋ، سكالانى ئازارو ئاۋاتەكانى لەلا
 دەردەبىت، ۋە بۇ ئەۋەى نەينى شان و باھۋوى بىت پارىيە بە
 گوى گىرتن، بۇ خۇشى و ئارامى ژيان، تاۋەكو لەسەرى بىرى و
 خۇى پى چارەسەر بىكاتو، بىرەنەكانى ساپىژ بىكات.

مەۋلانا پىۋى نا بەرەۋ ھۇنراۋە ھۇننەۋە -گەرخواۋەنى
 قەرىجە- بۇ دەربىرىنى زانستە زۆرو بەر فراۋانەكەى و-
 خاپىرە-ناسك و نىانەكانى، بۇ سوۋك كىردن و كەم كىردنەۋەى
 ئازارى دەروونى بەتكاۋ پارانەۋەكەى تىيدا.

شىعرو گۆرانى زال بوون بەسەرىدا نەيدەتۋانى وازيان لى
 بىننىت بۇيە ئەم پارچە شىعەرەى بە ئىعتىرازەۋە ۋوتەۋ:

مەھيان دامى و ووتيان مەلى گۆرانى

گەر بەكئوى سولەيمانىيان بدايە

نەى دەنۆشى ھەر دەيوت گۆرانى

ئەم شعرەى كە ھەلقولوى فەيزى خاطرەىر چۆراۋەگەى
دە بۇ ئەو بابەتە ھەلقولۇۋە كە شاعىر پىئەۋە دەتلىتتەۋە، يان
ئەۋسەردەمە پىئەۋە گىرۆدە بوون، ئەۋىش بەم جۆرە
ھۆننەۋەيە خەرىك بوو كە شاعىر تىيدا جوانى شىعرو ناسكى
دەرپرېن و، شىرىنى ئاۋازو مۇسقىقاي كىش و سەروا" وزن و
قافىە" و، چاكى ئەدەبى تىيدا بەكارھىناۋە، بۇ دەرخستن و
پرونگردنەۋەى فەلسەفە قوول و بى بنەكەى و، ماناۋ مەبەستە
جوان و پر پىچ و پەناكانى، ئەۋىرۋباۋەرە بەرزەى كە ھۆش و
بىرى خەرىك كىردۈۋە و، دلى دەخاتە حالى جۆش و خورپە،
فەرموۋدەكانى زوۋ لە دەرۋوندا جىگىر دەبوون، ۋە زۆر شىرىن
و پر لەزەت بوون، بۇ دە تىنوۋەكان، لەگەل پاراۋى و پاراۋەىى
ۋوتەكانى، تى گەىشتنىش لى زۆرئاسان بوو، زۆر بەزۋى
جىى خۆى دەكردەۋە، لەناۋ جەرگەى كۆمەل و ئاداب و
نەرىتى خەلكىدا .. بەلى "ھەكىمى سەنائى" ىش ھەروى
نۋوسىۋە لە "الحديقه" داۋ "فەرەيدەددىنى عەتتار" ىش لە
"منطق الطير" دا ئەۋ كارىگەرەيتىيەى ھەيان بوو ئەم

دووکتيبه، له کتيبه فلهسهفه وشکهکان و باسه عيلميه ووردو درشتهکان، به دهست نه که وتن جا ئهم دوو کتيبهی که په واجيان هه بوو له ناو ئه ده بی فارسيداو، به لکو له ناو ئه ده بی ئيسلامه تيشدا، که بوونه هاندرو پال پيوه نريک بؤ دانانی "مه سنه وی" که پيشه و او نمونه يه کن بوی، هه روه کو هاوړيکي "حسام الدين شلبي" بؤ مان ده گيرته وه:-

جا له بهر نه وهی ئه و چهرخه ی که جه لاله دددينی تيدا بوو به هه ميشه یی و هه موو کات خه ريك بوون به قسه زانی "علم الکلام" وه، ئه و حه قائيقانه ی په يوه ندييان هه يه به عه قائيدو باسی ئيلاهييه ت و حه قائيقي غه يبه وه: وه کو "اللوهي" و سيفاته کانی و "النبوه" و ئه حکامه کانی و غه يب و، وه حی و، به هه شت و، دؤزه خ و، زؤری تريش له م مه سه لانه، که بيوونه سه ر باسی بابه ت و، ووت و وويژ و، ده مه قاله ی ئه و سه ر ده مه و، بيوونه گف تو گو و، ئی وورد بوونه وهی ناو يانه و کوړه کان، وه ده روونی خه لکيش گومان و دوو دلی پووی تی کرد بوون و، هه نديکجار نه فی ئه مانيش ده کرا، گه يشت بووه راده يه ک، له ميانه زانسته يه کانيشدا په شيوی و سه ر لي شيواوی په يدا ببوو ده رباره ی -عه قيده- ئهم مه سه لانه يش بابه ت و سه ر باسی "مه سنه وی" بوون وه ئه و جه مه سه ره يش بوو که به شوي نيدا ده گه راو له ده وریدا ده سوړا يه وه.

به ئی مه ولانا له ناو جه رگهی ئه شعهری و فی رگه فیکرییه کاندایا
 به ته واوه تی ژیا، جا له پیش ئه وهی بگات به "شه مس الدین"
 مامۆسایه کی به رزو زانایه کی جه ده لی بوو، به لام پاش "جه زب
 کردنی به جازیه به تی ره بان"، له وه ته ی ئه م و ئه و وازی
 هیناو، به رز بووه وه تا گه یشته حه قیه ته حال، وه له ده نگ و
 باس بیستنه وه گه یشته دیتن به چاو، وه له بابه تی ره ونه قداری
 له فزییه وه گه یشته تی گه یشتن له مه عانی، ئه مجا سیحری ئه و
 زاراه وه پیناسانه ی که منطیق له باریه وه ده داو ده مه قاله ی لی
 پهیدا ده بوو، به تال بووه وه لای مه ولانا، تا گه یشته ناوه پروک و
 مه رام و ئامانجی بابته و، ئاکامی گه یشتنی به م شوینی ئه و
 هه لانه ی بو ده رکه وت که فه لسه فه قسه زانی به به لگه ده یان
 هینایه وه، بو پروونکردنه وه ی ئه م به لگانه ش پشتیان ده به ست
 به عه قل و، هه ستیاره کان له پراقه دان و نه فی کردن، زور باش
 زانی که له م بواره دا تیشوویان زور که مه، لی ره وه مه ولانا ده ستی
 کرد به ره خنه گرتن و به درو خستنه وه ی قسه زانی -علوم الکلام-
 و فه لسه فه.

رەخەنى مەولانا دەرپارەى پشت بەستن بە
هەستيارەكان بۇ بېرىاردان لەسەر پاستى يەكانى

ئايىنى

لەسەردەمى مەولانا فەلسەفە وە قەلئەكارى، بەئەندازە يەككى بى
سنوور پشتيان بە هەستيارە دەرەك يەكان بەستبوو، بۇ خۇ
سەپاندن و سەلماندى حەقايىق. لەو سەردەمەدا پىنچ
هەستيارەكە دادەنران بە ميزانى پاست و دروست، بۇ
سەلماندى هەموو جۆرە پاستى يەك، بەلكو دادەنران بە
باوەرپىكراترين و بەهيزترين سەرچاوە، بۇ بە دەست هينانى
زانستى پاستەقینهى پرىيەق، هەروەكو باسماں كرد لەو كاتەدا
پۆشنبىرەكان زياتر مەيليان بەرەو ئەو دەچوو كە هەموو ئەو
شتانەى پىنچ هەستيارەكە هەستى پىناكات و نەيەتە ژىر بارى
هەست كردنەو، نەفى بكرىن، لەگەل ئەو شەدا زۆر بەخىرايى
ئىنكارىيان دەكردن و لە ددانپىيانان و بېرىاردانىدا كەنارگىر
دەبوون و خويان دەخستە لاو ئەم بارە نالە بارەش نەزەيەكى
بلاو بووى ئەو كاتەى فىرگە و دەمەقالەى ناو كۆپو
دانىشتنەكانيان بوو.

لەو سەردەمەدا موعتەزىلەكان و ئەوانەيش كە پاپەوهى
 ئەوانيان گرتبوو بەر، گەورەترین بانگ كەر بوون بۆ ئەم
 فيكرەيهى ناوى دەنن "هەستيارى". ئەم پەريارانەيش كە لەو
 سەردەمەدا دەردەكران ببوونە هۆى كزى باوەركردن بەغەيب،
 وە لە ئەنجامى كاريگەرئيتى ئەم پاپەوانە باوەركردن بەو
 حەقائىقە غەيبىيانەى شەرع هيناونى كزىبوو لەگەڵ ئەوهى كە
 هەموو كاتىك كتيبە ئاسمانىەكان دوو پاتيان دەكەنەوه. جا
 مەولاناش لە مەسنەوييەكەيدا بەتوندى پەرخەنى گرتوو لەو
 نەزەعيە و ئەوانەى پشتگيرى دەكەن. وە لە جىگايەكدا دەلئيت
 هەستكارى پشت بەستەن بە هەستيارەكان بۆ پەرياردان لەسەر
 پاستىەكانى ئاينى، كە موعتەزىلەكان بانگى بۆ دەكەن ئەوانەى
 كە بەندەى ژيريار خراوى ئەون، واخويان دەردەخەن كە لە
 ئەهلى سونەن، بەلام دەبى ئەوه بزائن كە ئەهلى سونەن،
 واخويان بەند ناكەن بەم هەستيارانەوه و ئەوهندەيش خويانى
 پيوە خەريك ناكەن كە بگاتە پلەى پەرستەن و پادەى مل كەچ
 كردنى كویرانە بۆ هەستيارەكان.

پەريارى مەولانا لەوهدايە كە دەلى لەپشتى ئەم هەستيارە
 دەرهكيانەدا هەستيارى ناواخنيش هەيه، هەروەكو چۆن ئالتون
 لەناو خۆلدا وون بوو ديار نيه، لەپاشان دەلئيت: "هەستيارە
 دەرهكەيهكان خۆراك و قوتى لە بەدەنەوه وەردەگرئيت، بەلام
 هەستيارە ناواخنيەكان قوت و خۆراكى لەدەروون و پۆحەوه

وهرده گرن قوتی یه که میان ئه و تاریکییه که لاشه ی لی بنیات
نراوه، به لām قوتی ئه وی تریان "ههستیاره ناواخنه کان" ئه و
نوره یه که پۆح و دلّه کانی لی به دی هینراوه"

ههروه ها مه ولانا ده لیت: "بۆ نه فی کردنی شتیک هه
ئه وهنده بهس نیه که به چاو نابینریت و، به ههستیاره کان
ههستی پیناکریت و به لکو نادیاره کان به هه میشه یی شاراه ی
ناو دیاره کانن و تیایدا پیچراونه ته وه، ههروه کوچۆن ئه و
که لکه ی درمان هه یه تی تییدا شاراه یه، جاریکی تریش
ده لیت" مونکر هه میشه ده لیت: من هیچ نه بینم ته نها پرووی
دهروه نه بییت، به لām پرووی دهره وهش به بهرده وامی حوکمی
پیچراوه نادیار دهره خات ئایا نابینریت داوو درمانی به که لک
چۆن سوودو کاریگه ریتیه که ی تیا چه شاردراره؟".

ئه مجارهش ده لیت "ئه وانه ی پشتیان به ستووه به ههستیاره
دهره کیه کان و، هه به وهنده وه وه ستاون و، وه ئینکاری جگه
له وان ده که ن، ئه وانه ههستیاره ناواخیه کانیان له ده ست چووه و
وونیان کردوه، وه ئه و هیژو تواناو به هیژیه ی خودای گه وره
پیی به خشیوون له ده ستیان داوه، بوون به کویریکی چاو
به ستراو و نا توانن پئی بکه ن ته نها به هوئی گوچانه وه نه بییت، یا
یه کیك ده ستیان بگریت، به راده یه ک کاریکیان به سه رها توه که
له ناستی زۆر چه قائیق و راستیه وورد بینیه کان کویر بوون".

سنور و فهرمانی عه‌قل:

مه‌ولانا هه‌ربه‌وه‌نده نه‌وه‌ستاوه له‌په‌خه‌گرته‌ندا سه‌باره‌ت به هه‌ستیاره ده‌ره‌کیه‌کان و بریاره‌ی ئه‌وه‌ی نه‌داوه ته‌نها هه‌ستیاره‌کان په‌ك كه‌وتوو‌كو‌له‌وارن له‌گه‌یشته‌نی به‌راسته‌یه‌کانی غه‌یب، به‌لكو عه‌قلی‌شی له‌مه‌دا به‌شدار كردوو‌ه ده‌لیت، كه عه‌قلیش كو‌له‌وارو بی‌توانایه له‌گه‌یشته‌ن به‌راسته‌یه‌کانی جیهانی غه‌یب و زانستی پی‌غه‌مبه‌ران چونكه هیچ بنه‌ماو بنچینه‌یه‌کی به‌ده‌سته‌وه نیه بو‌پی‌وانی ئه‌م جو‌ره مه‌علووماتانه، و به‌هیچ جو‌ریك ئاگای له‌م جیهانه‌ پان و به‌رینه نیه جیهانی غه‌یب و جیهانی میتافیزیکا وینه‌ی ئه‌مه‌ش وه‌كو کابرایه‌كه له‌دايك بوون و ژیا‌نی ته‌نها له‌ ئاوی سو‌ی‌ر به‌سه‌ر بردوو‌ه هیچ شتیك ده‌رباره‌ی ئاوی شیرین و سازگار نازانیت، زور به‌گالته‌ پیکردنه‌وه پی‌ی ده‌لیت: ئه‌ی ئه‌و كه‌سه‌ی كه‌له‌ناو خو‌ی‌واودا ده‌ژی چی ده‌رباره‌ی ئاوی سازگار ده‌زانیت. ئه‌و عه‌قله‌ی كه خوی پی‌ به‌ندی هه‌ست پیکراوان و ژیر بی‌ژی (منطیق) كردوو‌ه ناوی ده‌بات به‌ "العقل الجزئی المحدود" (عه‌قلی‌کی هه‌نده‌نکی كورت ب‌ر) به‌ره‌مه‌ی ئه‌م جو‌ره عه‌قلانه‌ش بریتی یه له‌ گومان دروست كردن و و‌رینه‌کردن، نی‌شته‌جی كه‌یشی جیهانی تاریکیه، به‌لكو عه‌قلی‌كه‌ كه‌ ماییه‌ی سه‌رشو‌ری عه‌قله‌و، باره به‌سه‌ر عاقلانه‌وه، به‌لكو نه‌زانی زور باشته‌ره له‌م جو‌ره عه‌قلانه‌و،

واش به چاکتر و باشت دهر زانیت که مروؤ خوی پزگار کات له م
دیلیه و، عاتیفه و دلی بخاته کار، نه گهر چی خه لکی به شیت
ناوی بهرن."

پاشان ده لیت: "بو ماوه یه کی دوورو دریژ نه م عه قله م تاقی
کرده وه، که جگه له ههست پیکرا و هیچی تر نابینیت عه قلیش
به پروکesh نه بیت به هیچی تر ناشکیت. که چی خه لکی به م
عه قله ده لین" عه قلیکی حه کیمانه ی دوور بین". هه رکه سیك
وه کو من عه قلی تاقی کرد بیت وه، هه روه کو منیش شوپش به رپا
ده کات دژی نه م عه قله. له بهر نه وه زور به گرنگی دهر زانیت
خوبه ره لا کردن له کوؤ و زنجیرو دهر چوون له سنوری نه م عه قله
کورت بره."

جا نه گهر نه م عه قله به س بوايه بو زانینی راستیه کانی
نایینی، نه واه خری رازی سه روکی قسه زانان به گه وره ترین
پیاو چاک دهر ده چوو، وه له هه موو که س زیاتر پوده چوو به ناو
قولایی و بنی دهر یایی ناییندا، به لام مه سه له که له مه دا نیه به لکو
سه رکه وتن و بهرز بوونه وه له حه قیقته تی ناییندا، به وانه
ده کریت که به نیمان و یه قین تیروته سه لن." نه وانه ن هاوه لانی
محمد "صلی الله علیه وسلم"، پاکترین دل و دهر و نیان
هه بوو، له هه موو که س زیاتر له عیلمدا قول بوو بوونه وه
وه له هه موو که س زیاتر، زور له خو کردن و ته که لوفیان نه بوو.
له گه ل نه وه شدا هیچ جوړه کتیبی په ندیاری (حیکمه) یان

نەخویندبوو، وە هیچ جۆرە ترسیکی فەلسەفەشیان
وەرنەگرتبوو.

بەلگە هیئەتە فەلسەفەیی پێیەکە ئەتەختە دروستکارە

مەولانا لەو باوەڕەداوە کە ئەو زانستانەى مرۆڤ
دایهێناوە، و ئەو پەندیارانەى (حیکمە) کە دراوەتە پال
یۆنانیەکان هیچ زیاد ناکات لە مرۆڤ تەنھا دوور کەوتنەو وە نەبیّت
لەحەقائىق و بى ناگایى نەبیّت لەکردگار هیچ کەلکىک
نابەخشىت تەنھا دروستکردنى "نەزانىەکى ئالوز" و لەخۆبایى
بوون و سەرکەشى لەخۆ پارزى نەبوون نەبیّت، ئەوەش بەلگە
هێنانەوێ لەفرزى و توێکلى بى ناوەرۆک. وەهەرکەسىک سوورە
لەسەر ئەوێ کە بەبەختەوێ بژى، بازوهدى هەبیّت لەم
جۆرە فەلسەفانە، کەخەلکى لەنەزانىەو ناوى ناوەحیکمەت،
جا هەرفەلسەفەىەک داهینراوى خەيال بىّت و پووناک
نەبووبىتەو بەنوورى نى الجلالى پەرەردگار ئەو دەبیّتە
هوى گومان و دوو دلى، وەدەبیّتە پىگرىک لیمان بۆگەیشتن بە
پەرەردگار، بەلام ئەو حیکمەتانەى کەلە پىغەمبەرەو
وەردەگیرىت، ئەو حیکمەتانەىە کەبەهەرکەسىک بدرىت خیرىکى
زۆرى دراوەتى.

مهولانا لهو باوه پهدايه كه به لگه‌ی مه‌نتیقى و فله‌سفى و
 پښخستنې پېشه‌كى و به لگه دانان و دهره‌ینانى نه‌نجام
 پښگایه‌كى دروستكراوه وه به كه لكى هموو بابته‌ك نایه‌ت،
 وه‌دادى نه‌وانه نادات كه پښى خویان گرتوته بهر، نه‌وه
 پښبازیكى كورت و ته‌سك پره، وه‌هركه‌سیك خوى پښوه‌گرت و
 پښوهى به‌ند بوو، له‌سهرى ژیا، وه‌كو نه‌و كه‌سه وایه كه قاجیكى
 له‌دار داتاشراوى هه‌یه و به‌سهره‌ستى خوى ناجولیته‌وه و
 به‌ئاسانى ناچه‌میته‌وه، بویه نه‌م ووته‌یه كراوه به‌په‌ند " قاجى
 پیاوى خاوه‌ن منتیقى له‌دار تاشراوه، وه‌قاجى له‌دار تاشراویش
 پارچه ته‌خته‌یه‌كه كه نه‌ نه‌رمى تیدایه‌وه نه‌توانایشى هه‌یه ":

دووباره ده‌لیت: نه‌وانه‌ی خه‌ریكى لاسایى كردنه‌وه‌ن وه‌كو
 تووتى فه‌یله‌سوف و ژیربیژان دووباره ده‌كه‌نه‌وه و ده‌یلیینه‌وه
 به‌لگه ده‌هیننه‌وه، تووتیه‌كى ووشكى مردوى بیگیانه‌و ژیانى
 تیدا نیه‌و چونكه له‌دلیكى مردووه‌وه دهرده‌چى، چو‌ن ووته‌ی
 مردوو كارتیكردن و به‌رووبوومى ده‌بیټ كه‌له‌مردوویه‌كه‌وه
 دهرچووبیټ

عهقلی ئیمانی

جه لاله دین لهو باوه پره دایه، عهقلیکی ئیمانی ههیه که نه وه مه شخه ل و پری پیشاندهری عهقلی ئهم جهستهیه و، هه رنه وه پابه ری ئهم عهقله هه نده کی و کورت بپه پابه ره و پیشه وای لاشهیه و پیویسته کانی جیبه جی دهکات و، به کاری دههینی بو مه رامه ماددیه کان، وه ههروه ها دهگونجی ئهم عهقله ئیمانیه ناو بنریت به "عهقلی عهقل چونکه عهقل به نوری ئهو ریگا ده بریت و به چاوی ئهو ده بینیت، وه ئهم عهقله ئیمانیه به کهس نابەخش ریت ته نها به خاوه ن باوه ران نه بیّت، جا نه گهر ئهم عهقله جهستهیه ش پوو په ره ی زوری په ش کرد بیته وه، ئه و ئهم عهقله ئیمانیه ش ئاسوی پروناک کرد و ته وه، نووره که ی به سه ر پوچ و دله کاندایا بلو بوته وه.

عهقلی ئیمانی پاسه وانی کاروانی ژیا نه، ههروه کو سه ربازی پاسه وانی وولات، چون داد پهروه رانه حوکم دهکات و میزانی راست دهخاته کار وه به په ره چی زورداران ده داته وه، سته م لیکراوان سه رده خات پاریزکاری پزیم دهکات، ئاره زووه کانی نه فسی سه رکه ش و زوردار ژیر بار دهخات و دای ده مرکینیتته وه.

به لّام عه قلی جه سته یی تاوان و گونا هه کان دهر ازی نیته وه،
 وه له کاری به رزو جوان ساردی دهکاته وه، هه ژاری بۆ
 خاوه نه که ی به دست دهی نی و کاروباری لاگران دهکات، به لّام
 عه قلی نیمانی گری کوی ره ی عه قلی جه سته دهکاته وه له کاتی
 ناله باری و تهنگانه دا به هاوارییه وه دیت، و قو قلی داخراوی بۆ
 دهکاته وه وه کاروباره ی بۆی ره خساره به و پهری سوکی و
 ئاسانییه وه بۆی جی ئه وه دهکات و دهیه نیته دی " فه یله سوف
 هه میسه باسی "المعقولات" ی بی بایه خ دهکات، که هیچ
 گرنگیه کی نیه و، له و سنوره به و لاوه تی ناپه ریت هیچی تر
 نازانیت، چونکه ئه وه عه قله له دهروازه وه نه چووه به و دیوا، و
 جیهانی بهر فراوان و بهرینی نه ناسیوه که خوی گه وه
 چهن دین شتی سه رسوپه ی نه ر و گران به های تییدا دروست
 کردووه، وه ههروه ها عه قله که یشی هیشتا ساوایه و نه گه یشتوته
 ته مه نی هه رزه یی (سن الرشد) وه خونچه ی گولی فیکری هیشتا
 نه پشکووتووه ".

نەزانی بەنەفس و بی ئاگایی لە ئامانجی ژیان

"فەیلەسوف عەقل و فکری زāl بوون بەسەریاو، ھەرۆھکو گەشت کەریکی ستم کار پشتی کردۆتە ئامانجەکە، تاوھکو لە گەشتەکە بەردەوام بێت ھەست بەدوورکەوتنەوھ دەکات لە مەنزڵگاکە، و، بی بەش دەبێت لە گەیشتنی بەو ھیوایە بی دەپوات". فەیلەسوف شارەزاییەکی زۆری ھەیە دەربارە زانستی بوونەو، وەلە مەلومات سامانیکی زۆری کوکردۆتەو، بەلام تا ئیستا نەزانە بەنەفسی خو، خاسیەتی ھەریەکە لە "جوھر" و "عرظ" زۆرباش دەزانیت، بەلام لەناسینی نەفس و نرخى خویدا نەزانە. ئەو نرخ و بایەخى ھەموو شتێک دەزانیت بەلام نرخى نەفسى خو نازانیت لەگەڵ ئەوھشدا کە پۆحى زانست و جەوھەرى زانین و ناوھپۆکی حیکمەت ئەوھیە کە پیاو نرخ و بەھای خو بزانى و، ئامانجى دروست بوونی چیه بیزانى، و ھەلوێستى لەگەڵ بەدیھینەرى ئەم جیھانە و داھاتووی پاش مردنى دەبى چون بێت".

بانگه‌وازيك به‌رمو حيكمه‌تى ئيمانى

پاش ئەم ھەموو گلەيى كردن و پەرخنە گرتنە بەم توندی و تيزیەو زۆر بەدئسۆزانە بانگی ئەو کەسانە دەکات کە خەریکن بە فەلسەفەو عیلمی کەلامەو، بۆ دیراسەکردن و کەلک وەرگرتن لە حیكمه‌تى ئيمانى بەپەرۆشەو ئامۆژگاریان دەکات و دەلیت: تاکەى خو خەریک کردن بەفەلسەفەى یۆنانی و حیكمه‌تى ماددییه‌و؟ وازتان ھیناوە لە "حیكمه‌تى ئيمان" کە بریتی یە لە وتەى پیغەمبەران و لەلای خەلیفەکان و زانا پەببانیەکانیش دەست دەکەون. دەست بکەن بەخویندن و تیفکرین تییدا". وە دەلین زانستى راستەقینە پەیدا نابیت تەنها لەپرى خاوينکردنى دەروونەو نەبیت، وە ئەگەر پەردى دل خاوين بوو، وە، لەوزانستە نەخشکراوانەى پیشوو، پووناك بۆو، ئەوا حیكمه‌تى ئيمانى تیايدا سەرھەلەدات، زانستى پیغەمبەرانى تییدا دەردەکەویت و کانیایى حیكمەت لەسەر زوبانى ھەل دەقولیت، پاشان دەلیت: "خۆت پوت و بى بەرى بکە لە سیفاتەکانت تاوەکو دەروونت و حەقیقەتى خۆت ببینیت، ئەو کاتە لەکانگای دلتا زانستى پیغەمبەران بەدى دەکەیت بەبى کتیب و مامۆستاو پابەر، ئاوینە تا وەکو زیاتر خاوين و پووتر بیتەو، زیاتر نوور تیايدا دەدرەوشیتەو، ئەگەر دەروازەى دەروونت کرایەو ئەو لەویو بەبى ھۆکار بى پەردە نوری خۆای گەرە دەچیتە ناو، وە.

ليکۆلینه وه قسه زانیه کان و شیوازی مه سنه وی تیا یاندا

جه لاله دین هر به وهنده وه نه وه ستاوه که ره خنه ی تیگرایی
بگریته له بیرو پای فله سه فی و بهرنامه ی علم الکلام ومل که چی
له ناستی هه موو پروکەشی و سه رزاییه که به وهش قایل نه بووه
که به ته نها گرنگی بدات به پوچ و ویزدان و هه وال زانین به هوی
هه ستیاره ناواخنیه کانه وه، به لکو که پراوه به شوین بابته کانی
ووته و دۆزینه وه ی گيروگرفته کانی به شیوازیکی پیک و پیک و
نایاب، وه باسه گرنگه کانی به شیوه یه کی وا جوان خستوته
پوو، که دل به ناسانی ده یگریته خوی، وه خاوه ن چیژی
پراسته قینه زۆری پیخوشه، وه گوی گرو خوینەر پراسته و خو
ده زانن نه وانه ی که لینی ده دویته هه مووی به لکه نه ویستن،
وه پراسته یه کی ناشکرای بی ته م و مژن، که هیچ جۆره ئالۆزی و
ووشکی و پوو گرژی تیدا به دی ناکریت، نه و مه سه لانه ی که
فله سه فه پیوه ی ماندوو ده بیته وه کو نه وه وایه که به ره و
ناسمان به رز بیته وه، به چنگ هه و بگریته، له هونراوه کانیاندا
ئه مانه ی زۆر به پوونی تیدا ده رده که ویت. وه له سه ر نه وه سوور
نیه وه کو قسه زان و فه یله سوفه کان که ده بیته به رامبه ره که ی به
قسه و به لکه ی دوور درێژو هینان و بردنیکی زۆر به زینیت،
وه به شان و بالیا هه لدات و مه سه له که که وره بکاته وه به لکو
سوور بوونی له سه ر نه وه یه که دلی به رامبه ره که ی بخاته جۆش

و وای لیبکات قسهکانی وەریگریّت ولای موحەققەق بیّت بە
 شیۆهیهک وەک پازو نیازی خۆی بۆ دەریپریت، بۆیه مەسنەوی
 مەزن دادەنریت بەسەرچاوەی ئیمانیکى نوێ و پێویست
 لەهەموو سەدەیهکدا، دلی تەنگ بەخویندەنەوی دەگریتەو، وە
 عەقلى پەشوکاو بەدیراسەکردنى ئارام دەگریت، وەزۆربەى
 خوینەرانی مەسنەوی چارەى گێرو گرتەکانیانى تیدا بەدى
 دەکەن و شیفای دەردەکانیانى ئی دەردەهینن، مەولانا لەم
 لایەنەو دادەنریت بەدامەزنینەرى زانستیکی نوێ وە ئەگەر
 ناچاریش یین بۆ بەکارهینان زاراوەی فەلسەفە بۆ ئەم مەبەستە،
 ئەوا ئەو دادەنریت بەدامەزنینەرى فەلسەفەیهکی نوێ، وە
 مەولانا لەم کارەیدا دادەنریت بەپیشەوايهکی "موجتەهید"
 بەتەنها شۆینکەوتووی قورئانی پیرۆزەو، بۆ فیتەرتی راست و
 پەرۋانی نەبیّت بۆ کەسى تر گوی شل ناکات.

خوای به دیهینه رو به لگه کانی بوونی

مه ولانا له به لگه هیئانه وهیدا بۆ سه لماندنی بوونی
خوای گه وره پیره وی فه لسه فه و به رنامه ی قسه بازی و
ده مه ته قی ی "الکلامیه" باوی نه و سه رده مه ی نه گرتبووه بهر،
به لکو پیره وی قورئانی پیروزی کردبووه ده ستووری ژبانی،
له سه ر نه و بناغه یه یی که دروست کراو به لگه یه بۆ بوونی
دروست که ریك، وه جولینراو به لگه یه بۆ بوونی جولینه ریك،
وه نمونه ی حه کیمانه ی جوان و قه شه نگه ی هیئاو ته وه بۆ نه م
مه به سه ته ی و فیره ته ی راست و په وانی مروّ ده خاته جووله و،
ده یگه یه نیته راده یه که لای مه حال بیت بوونی هیئراو به بونی
به دی هیئنه ریك، وه جولینراو به بی جولینه ریك، وه کارتی کراو
به بی بوونی کاریگه ریك، جا به و په ری ساکاری و متمان وه
ده لیت: پینوسیك ده بینیت به سه ر کاغه زیکدا دیت و چاوت
له ده سه ته که نه که ده یجولینیت، نه سپیک ده بینیت له کاتی تاو
داندایه و سواره که ی نابینیت، نیریك ده بینیت ده رچووه و
که وانه که ی له چاو دیار نه، خه لکی ده بینیت به لام به دیهینه ر و
ژبان به خشه که ی نادیاره و به چاو نابینیت، به لام ئایا جوولان
به لگه نه بۆ بوونی جوولینه ر؟ وه هاژه ی با به لگه نه بۆ بوونی
با، وه خو په ی ئاو به لگه نه بۆ بوونی ئاو، له کاتی کدا که
شنه ی با هه ل ده کات و گه لاو چل و پوپه کان ده شه کیئنه وه،

دەبى ئەو دەت لە ياد نە چى كە يەك كە هەيىت ئەو بايە دەخاتە
 جوولە، چونكە لە گەل هەموو جولینراو یكدا جولینەرەك هەيە،
 ئەگەر ناتوانىت كارتىكەر بەدى بكەيت خو كۆلەوار نىت
 لە دىتنى كارتىكراو و شوینەوارى ئەو كارتىكەرە، لەشتىكى
 زىندوو دەبينىت جوولەى تىايەو دەژى، هەرچەندە پوچىش
 بەدى نەكەيت بەلام سەرچاوەى جوولە و ژيانە لە لەشى
 زىندووئادا، ئايا تىشكى نوور و پووناكى جیهان گەورەترین
 بەلگە نىە بۆ بوونى خوڤ؟".

گرنگى تەنها لەو دەدا نىە كە ئەم بوونەوەرە هەيەو بەس، بەلكو
 گرنگى لەو دەدايە كە بەوپەرى نىزام و پىك و پىكى دروست
 كراوە، هەموو شتىك لەجى شىاوى خوێ دانراوە، هەموو
 شتىك بە پىژەيەكى گونجاو دروستكراوە و دامەزىنراوە، وە
 هەموو شتىك نىزامىكى نەخشەكراوى هەيە، بەهېچ جوړىك لىى
 لاناكات، لە ئاستىكدا سەرپىچى ناكات، وەهەر ئەستىرەيەك
 نىزامىكى تايبەتى خوێ هەيە، خوړو مانگىش نىزامى خوێان
 هەيە، با و هەوريش وەكو فىلى سەرکەش و ووشتى بەرەللا بى
 نىزام نىن. بەلكو هەمووىان مل كەچى چەند نىزام و پىژمىكى
 تايبەتىن كە هەرەمەكى و بەرەللايى و سەر پىچى كردنى تىدا
 بەدى ناكىت "لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ

سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ" ^{۱۲} "وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" ^{۱۳} ته گهر ناتوانی فرمانه کانی خود او و هندی گه وره و کاروباری ناسمانی به دوو چاوی خوت بینیت، چاویک بگیړه به بوونه و هرو نیزامه که ی، وه خور و مانگ دوو نووری ژیر بار خراون به هه میشه له سوړانه و ه دان، به بی و هستان و گوی رایه لن به بی سه ریچی کردن، وه ته ستیره کانی ش جغزی تایبه تی و جیگای نه خشه کراوی خویان هیه، هوره بروسکه ی ش له ده نگی ناگر ده چی و، هاتووچوی پیک ده خاو فرمانی بو دهرده کا، که فلانه دول و شیو و ناوچه ناو بدات و، فلانه ناوچه ناو نه دات، وه هر کاتیک بی ناگا بوو ووریای ده کاته وه."

---

^{۱۲} سوره تی یس نایه تی (۴۰)

^{۱۳} سوره تی البقره نایه تی (۱۶۴)

هۆی هیئانه بوون

مهولانا پای وایه که خوداوهندی گهوره ئه و بونه وهره دروست کراوانه ی له بهر سوودی خۆی نه هیئانه ته بوون، به لکو بۆ که لکی مروه خۆی دروستی کردوون، بۆ ئه وهی هه موو هیژ و تواناو به هره یه کی بخاته کارو بگاته که مائی ته و او، پاشان ده لیت پیغه مبه ران فهرموویانه: خوای گه وره ده فهرمووی: مه به ستی من له م دروست کردن و هیئانه بوونه چاکه و منه ت کردنه به سه ر خه لکیداو، بۆ که لک وهرگرتن له من و، نیعمه ت و به رو بوومه کانه، چونکه دروستم نه کردوون بۆ ئه وهی که لکیان لی وهر بگرم و پیداو یستی خۆمیان پی جی به جی بکه م، به لکو دروستم کردوون که فه یزیک بیئت بۆ بوونه وهره دهرخستنیک بیئت بۆ "السقاء والجواد". که دوو سیفه تن له زاتی خوداوهند.

پېغه مېریتي و پېغه مېهران

مه ولانا ده لیت پېغه مېهران (سهلامی خویان لی بیت) با
خویان تاریفی خویان بکن وهله سهر زمانی نهوان ده گپړته وهو
ده لیت: نهوان ده لین "نیمه پزیشکی گیانین و قوتابی
په روهردگارین دهریا بو نیمه دوو لهت بووه، کانی له ناو بهردا
بو مان هه ل قولوه، پزیشکی جهسته به دهست لیدان و پزیشکی
نه خوشی ده ناسن، به لام نیمه به نووری په روهردگار سهر
دهکین و به سروشتی خویای گفت دهکین، نهو پزیشکانه
زانستیان دهربارهی خوراک و بهروبومهو، کهک و زیان و
کاریگه ریتی خوراک و دهرمان ده زانن له جهسته ی مرقدا، به لام
نیمه پزیشکی قسهو کردارو بیروباوهرو په وشتین و، خه لکی
ناگادار دهکینه وه به بوونی پاداشت و سزای کرده وهو په وشت
و، کاریگه ری نه مانه له سهر ژیان و نه نجامه که ی له پاش مردن،
وه ده لین نه گهر هه لسايت به فلانه کرده وه به خته وه و
سهر فراز ده بیت، وه نه گهر فلانه کرده و هت نواند، نهوا داماوو
سهر گهردان ده بیت، فلانه په وشت ده وایه کی به که لکه، وه فلانه
په وشت ژه هریکی کوشنده یه، وه فلانه بیروباوهرو هوی پزگاری و
به خته وه ریو، فلانه بیروباوهرو تیکدرو له ناو بهره، ده لیلی
پزیشکانی جهسته بوون و په نگ و تامه، به لام ده لیلی نیمه
فهرمووده ی خوداوهند و پاگه یانندن و ئیلهامه کانی تی."

پيغه مبهري موعجيزه و خوي به لگه يه له سهر پيغه مبهري تيه كډي

چه لاله ددين به لگه ي دهره كي و موعجيزه و به لگه ي
قسه زاني "الكلاميه" ناهيننيته وه بو سه لماندني پيغه مبهري تي
پيغه مبهري ان، به لكو ده ليت: "هموو شتيك له پيغه مبهري اندا
به لگه يه له سهر ئه وه ي كه پيغه مبهري كي ني ردراوه له لايه ن
خوداي گه وره، به لكو ژيان و خوږه وشت و نه ريت و هه لس و
كه وتي موعجيزه يه كي ته واوه و، به لگه يه كي راسته له سهر
پيغه مبهري تيه كډي، بويه كاتي كه "عه بدولاي كوري سه لام" كه
زانايه كي جوله كه كان بوو "چاوي به ناوچه واني
پيغه مبهري" صلى الله عليه وسلم "كه وت ، ووتي: "قه سه م به
خوا ئه م ناوچه وانه ناوچه واني دروژن نيه" هر كه سي
عه قليكي ساغ و ته بيعه تيكي راستي هه بيت، هه ست به ئيعجاز
دهكات و پهنگي پيغه مبهري" صلى الله عليه وسلم"، له پاش
ئه مانه پيوست به هيچ به لگه و سه لماندنيك ناكات".

لە ئىنيان پىغەمبەر و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە بەيەك گەشتنىك ھەيە

مەولانا راى واىە كە لەنيوان پىغەمبەر(صلى اللہ عليہ وسلم) و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە گونجانيكى شاراوو، بەيەك گەشتنىكى پۇحى ھەيە، پىغەمبەر "صلى اللہ عليہ وسلم" بەھەرچى چۆنىك گەفتى كىرەيت خىرا گوى گرانى خاۋەن وىژدانى راست لەنەۋەكەي بەراستيان زانيوۋە و پىشوازيان لىكردوۋە، ۋە بە بىستنى فەرموۋدەكانى ھەلقونيۋەتەۋە لە خۇشياندا گۆرانيان بۇ ۋوتوۋە، چۈنكە دەنگى پاك و بى گومانە، ئاۋازىكى غەربە كە بەھىچ جۆرىك لەچەشنى ئەم جۆرە ئاۋازانە لەمەو پىش بەگوياندا نەچوۋە، چۈنكە ھىچ جۆرە لەيەك چوونىك نىە لەنيوان دەنگى ئەم پىغەمبەرە، دەنگى ھەموو خەلكى و ئەو وىژوۋە فەلسەفەۋ زانستەي كە پىي پراھاتوۋن، ۋە دەلىت: ھەر كاتىك پىغەمبەر "صلى اللہ عليہ وسلم" دەنگى بەرز كىردەۋە بۇ بانگ دان و ھاناي برد بەرەو پەرەردگار، پۇحى ھەموو نەۋەكەي خۇشى پويان تى دەكاو كىرۋوشى بۇ دەبەن، چۈنكە ئەم جۆرە بانگە ھىچ كەس لەمەو بەر گوى ي ئى نەبوۋە، ھەر كە دەنگى ئەم ئاۋازە غەربە بەرز بۆۋە ھەموو بەختيار ناسىك بەخىرايى بەدەميەۋە دىن و دەلىن: رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

فَأَمَّا (۱۹۳) 'پاشان دەلئیت: خاوەن باوەر پێویستی بە دەلیل
 دەرەکی نیه بۆ سەلماندنی راستگویی پێغەمبەر "صلی اللہ
 علیہ وسلم ، ئەگەر هات و میزاجی ساغ و تەبعی راست بێت،
 چونکە دەلیل بۆ ئەم مەبەستە لە دەروونی گۆی گەردایە، لەسەر
 ئەم بناغەیش نزامی ژیان پێک دێت، ئایا دەگونجی یەکیکی
 تینور بانگ بکەیت بۆ ئاو خواردنەوە و، پێت ووت ئەم پەرداخە
 ئاوی تێدایە، ئایا پێت دەلئیت بەلگەت چیە؟ چۆن باوەر پێ
 بکەم؟ ئایا دەگونجی دایکیکی میهرەبانی بەبەزەیی مندالەکی
 بانگ بکات بۆ ئەوەی شیرێ بدات، پێی بلێ بەلگەت چیە بۆ
 راستی ئەم قەسەیت؟ تاکو لە شیرەکەت تێر بخۆم!! وە بوونی
 تینوویەتی لە دەروونی یەکیکی تینوودا بوونی برسییتی
 لەمنداڵیکی ساوادا، وە بوونی ئیخلاص لە دلی بانگکەردا بەسە
 بۆ راستیەک کە پێویستی بە هیچ جۆرە بەلگەیک نیه!"

مەولانا لەو باوەرەدایە کە موعجیزە نابێتە هۆی دروست
 بوونی ئیمان.. چونکە بۆ دەم کوت کردن و بەزاندنی دوزمن و
 کۆلەوار کردنی کەللە پەقائە، ئەوەی کە ئیمان دروست دەکات
 لە دلاندا، مەروە دەخاتە ژێر باری گوێراپەڵی و دروست کردنی
 خوشەویستی بریتی یە لە یەکگرتن و گونجانی پۆحی چونکە

^{۱۱} سورا ال عمران نایەتی ۱۹۳

موعجيزه به زۆر سه پاندنهو، به سه ردا سه پئناویش سنگی
فراوان نابیت و دلێشی ناکرێتهوه."

پاشان سیفاتو، پوخسارو، ئی هاتوویی و، به جهرگی
پیغه مبه ران باس دهکات، بی گومان ده بی که لکیان ئی وهر بگریته
له پووی نه ده ب و په وشت و پرێزگرته وه، داوای چاکی گوی
گرتن بۆیان و، پوو وهر گێرانی ته و او به ره و نه وان دهکات،
عیزه تی نه فس و سه ره رزی و ئی هاتوویی پاشاو گه وره کانیا
تێدایه، کاریان نه وه یه نه وان بدوین و به تیکرا خه لکی گوی یان
بۆ بگرن وه فه رمان ده رکهن و هه موو بۆیان گوی رایه ل بن،
نه وه ی نه نگه هه بیته له نه ده ب و پرێزگرتن له گه لیاندا، نه وه بی
به ش ده بیته له که لک وهر گرتن ئی یان و له ناو ده چیته.

له پاشان ده فه رمووینته: "چۆن نه م مل که چی و پرێزگرته ئی
یان به سه بیر ده زانریت که له به رزترین جیگاوه هاتوون و،
په یامه که یان له لایه ن خودای په ره ردا گاره وه هیناوه.

حیکمه تی پوژی قیامت و زیندووبونه وه

تیپوانیسی مهولانا دهرباره ی پوژی قیامت و زیندووبونه وه
پیچه وانه ی تی پوانینی خه لکیه به گشتی، مهولانا رهش بین
نیه و به چاویلکه ی ره شه وه ناروانیته مردن، وه مردن دانانیته
به کوتای هاتنی ژیانیکی به خته وهری به نرخ ی گران به ها،
به لکو به پیچه وانه وه دای ده نیته به سهره تای ژیانیکی
همیشه یی نه پراوه، گوزهرانیکی پر له به ختیار ی و پره زامه ندی
و، سهره تایه که به ره و پیش که وتنی ههمیشه یی و ژیانیکی
پازاوه ی به رده وام، دای پوخاندن نه بیته ئاوه دان کردنه وه
پرونادات، وه گهنجینه و خه زنه ی گران به ها نادوژیته وه،
دهرناهیتریت دای هه لکه ندنی زهوی نه بیته، وه نه گهر
خانویه کت بین ی ده ی پوخیزن و تیکی ده دن، ده بی بزانیته
که له دای نه م کاره نه خشه یه کی تازه ترو کوشکیکی نوی تر
دروست ده کریته، ههروه ها پهروه دگار لاشه کان تیک ده دات بۆ
ئه وه ی سهر له نوی چاکیان بکاته وه وه له سهر شیویه کی تر
دروستی بکاته وه، وه نه م خانووه تیک ده دات بۆ ئه وه ی ئه و
خه زنه شاراوویه ی تیا دهر به یینیته و بینایه کی نوی ی لی
دروست کاته وه. دارو درخت تا گول نه کار، نه و گولانه ش هه ل
نه وریت به روو بوم نادات به هه مان شیوه پوخیش به گوپترو
به هیز تر نابیت و به رگیکی نوی و قه شه نگ له بهر ناکات،

تاوهكو لاشه‌ی فانی نه‌پوخینری و لانه‌بریت و ته‌مه‌نی کاتیش
هه‌ل نه‌گیریت، خوای په‌روه‌ردگر که جواد مطلقه نه‌و نیعمه‌ته‌ی
که به‌خشیویه‌تی هه‌لی ناگیریت نه‌گر نیعمه‌تیکی چاکتر و
زۆرتری پی نه‌به‌خشیت وه نه‌م ژبان‌ه لاوازو نه‌خۆشه هه‌ل
ناگیریت که شایسته‌ی نه‌وه نیه ناو بنریت ژبانی نه‌ب‌راوه‌و،
هه‌تا هه‌تایی گهر بیتو ژبانیکی فراوانتر و ته‌مه‌ن دریزتر و جوان
و پازاوه‌تر نه به‌خشیت، هه‌رکه‌سیک بینی که په‌روه‌ردگار یه‌کیک
له‌دۆسته‌کانی خو‌ی ده‌مرینیت، ده‌بی نه‌وه بزانی‌ت که نه‌و
به‌رگه‌ی پیوه‌ی پاهاتووه له‌به‌ریا دای ده‌که‌نی وشتیکی تری
وای پی ده‌به‌خشیت که نه‌چاو بینیویه‌تی و، نه‌گوی
بیستویه‌تی و، نه‌به‌خه‌یالی که‌سیشدا هاتووه."

وه به‌شيويه‌کي دريژ باسي دهکات و دهليټ: " له پيش
هه‌موو دروست کردنيک دهبيټ تيک دانيک هه‌بيټ، وه له پيش
هه‌موو نوسينيک دهبيټ کوژانه‌ويه‌ک بيټ، نوسهريک کاتي
دهيه‌ويټ له‌سر په‌ره‌يه‌ک بنوسيټ نه‌وا دهبيټ نه‌وا نه‌خش و
نوسراوانه‌ي پيشوو بسرټته‌وه، وه نه‌گهر مروټ بيه‌ويټ ناو
دهربه‌ينيټ نه‌وا دهبيټ زه‌ويه‌که هه‌ل که‌نيټ، وه نه‌گهر جوتي‌ار
بيه‌ويټ کشتوکال بچينيټ دهبيټ زه‌ويه‌ک هه‌ل بزيټريټ که هيج
جوژه چينراو، رووه‌کيکي تيډا نه‌بيټ، هه‌ر کاتيک هه‌ر شتيک

که سیفه‌تی فنای زیاتر تیا بیټ ئه‌وا سپړنه‌وه‌ی ئاساتره‌و،
نوسینه‌که‌ی ته‌مهنی زوړتره‌و دریژتره‌و".

به‌و په‌پری په‌وان بیژنی و حیکمه‌ته‌وه ده‌لیت:

" تاوه‌کو هه‌ژاری زیاتر بیټ ئه‌وا به ده‌ست هیڼانی سیفه‌تی
خاوه‌نی دل و فراوانی زیاتر ده‌بیټ، وه ده‌وله‌مهند و
سه‌خیه‌کان دلیان زیاتر نه‌رم ده‌بیټ و ده‌که‌ویته جوش بو ئه‌و
هه‌ژارانه‌ی بی‌دهرامه‌تن".

رەوا ئىيە لە مردن بىترسىن

مەولانا دەلىت: "لەبەر چىيە ترسمان لە مردن؟ بۇچى ئىم
پاكرىدە لە مردن؟ تۆ بە بەردەوامى لە جولانداى لە قۇناغىكەو
بۇ قۇناغىكى تر، وەلە نە بوونەو بۇ بوون، وەلە بوونەو بۇ
نە بوون ھەروەھا بە بەردەوامى لە بەرگ داكەندن و لە بەركردنى
بەرگىكى تر، ھەتاوەكو لەو چوار توخمەو گەيشىتتە قالبى
مروڧايەتى، وە ئەگەر خۆت گىر بىكردايە بە بارىكەو، دەستت
پىوۋە بىكرتايە، وەسور بویتايە لەسەر ئەوۋى كە لەو بارەدا
بمىنىتەو و پارى نەبویتايە كە بچىتە بارىكى ترەو، ئەوا ھەر
لەسەرەتايدا دەمايتەو نەدەگەيشىتتە چلە پۇپەى مروڧايەتى و
لوتكەى كەمالاتى زانستى و پۇحانىيەت، ئايا تەنھا لە رىڭكاي
فەناو، مانەو "بەقا" ت دەست ناكەوئ؟ جا بۇ پادەكەيت لە
فەنايەكى نوئ كە پىشەكەكە بۇ بەقاي نوئتر، بۇ خۆت گىر
كردوۋە بەم ژيانە براوۋىيەو پىوۋەى نوساوى، سەرەپاي ئەوۋى
كە ژيانىكت بۇ بەجى دەھىلى كە نەپرانەوۋى تىدايەو نەترس
و خەم و پەژارەى تىدايە؟!"

پاشان دەلىت: "ئايا لەم ژيانى دونىايەدا مردنت تاقى
كردۇتەو؟! كە ئەگەر مروڧ لەم ژيانە جيا بۆۋە ژيانىكى نەمرى
بەدەست دەھىنىت و بەھىچ جۆرىك مردن نابىنىت؟"

وہ دہلیت : " لیڑدا جیاوازی ھئیہ لہ نیوان مردن و
 مردنیکی ترمردنی پیاو چاکان(العارفون) ناپیوریت بہ مردنی
 نہفامان و تیکراییی خہلکی، پیاوچاکان بۆ جیا بوونہوہیان لہم
 ژیانہ پراوہیہ، نہ ئازار دہچیژن وہ نہخہم و پەژارەش دایان
 دہگریت، بہلکو بہو پەری دلّ خوشی و پوو گەشیہوہ
 پیشوازی لہ مردن دہکەن، مردن لہلای ئەوان دروست بونی
 ژیانیکی نویّ یہ، پەيامی سەرکەوتن و پزگاربوونہ، ئەو
 پەشەبایەیی خوای گەورە ئاردییہ سەر گەلی ھود، دۆزەخ و
 سوتینەر بوو بۆ بیّ باوہرەکان، ھەرودھا مردن بۆ بیّ باوہرەکان
 ژەھرو بەلایە وەبیّ بەشی و سەرژەنیشتی و لەناو چوونہ، بەلام
 بۆ خاوەن باوہرەکان شەنبەبای چارەسەری دەرەدارانہ و
 ھەوایەکی شیدارو پەر لہ گولآوہ.

زۆرەمكەتى و خوايشكارەتى يان پەسەندىكارەتى

الجبر و الاختيار

جەبروئىختيار لەمەسەلە ھەرە گىرەنگ و ئالۆزەكانى ئەو سەردەمە بوو، كە بۆشايىيەكى زۆرى كىتەبەكانى قىسەزەنى گىرتىپوۋە، كۆمەلىكىيان بىرورپايان گەشىشتىبوۋە پادەيەك كە نەفى "الاختيار المطلق"^{۱۵} يان دەكرىدو بوونى "الجبر المحض"^{۱۶} يان دەسەلمەند، وە لە ناو مېژوۋى كۆمەل و مىللەتەندە ناوئىراون بە "الجبريە"، وە جەلالەددىن بە شىۋەيەكى ماقولانە، بە پوونى بەرپەرچى دەدانەو دەيفەرموو:

"ئەگەر جەبرى مۇتلەق بىۋايە، ھىچ كاتىك "الامر و نہى" ئەو بەكە ئەو مەكە دەر نەدەكرا بۇ مەۋقۇ، وە بەشەرە و ئەھكام تەكلىف نەدەكرا، ئايا شتى و ابوۋە مەۋقۇك بە بەردىك بلى ئەمە بەكە ئەمە مەكە، پاشان دەلىت: "قورئانى پىرۋز پىرەتى لەفەرمان كىردن و، نەھى كىردن و ترساندن وە نەمان بىستوۋە كە خاۋەن ھۆشەك ئەمەركەت بەسەر خۇلدا، يان نەھى بەكات لە ئاسن". باۋەپى "الاختيار" لەلايەن مەۋقۇ و گىيان لەبەرەنەو

---

^{۱۵} ھەممۇ شەيخ بە ئارمىزۋى خۇى دىمكەت و خۇاى گەرە پەيۋەندى پىۋە نىە

^{۱۶} ئادەمىزاد ھەممۇ كىردارىك و پىۋەدەۋىك بەزىر بەسەرىدا سەپىنراۋە بى ئەۋەى دەستى تىدا بىت.

مهولانا دهلیت : سروشتی مروڤ له سهر بیروباوه پری ئیختیاری
 پیک هیئراوه، وه خوئی له ژیانى پوژانهیدا ئەم عهقیدهیه
 دههینیتهدی و، جی بهجی ی دهکات بهههلس و کهوت و
 کردهوهکانی قهراری ئەم جوړه ئیختیاریه دهکات و، ئینکاری
 "الجبریه" دهکات، سزای بی گیان نادات، وه توپره نابیت
 له دارو بهرد و ئاگرو ئاوو ههوا، ههچهنده ئازارو نهشکهنجهی
 له لایهن ئەم شتانهوه تووش بیت، پاشان پرسیار دهکات "ئهگهر
 له بنمیچی مالهکهتانهوه پارچه داریک بهسهرتا کهوته خوارهوه،
 بزینداری کردیت، و خوینت له بهر پویششت، ئایا لهو کهرتە داره
 توپره دهبیت؟ وه ئایا گلهیی ئی دهکهیت و، ههروهها ئهگهر ئاوو
 لافاویک هات و ههرجی شت و مهکت ههیه ههمووی سهر ئاو
 خست، و تهپری کردوو لهگهڵ خویا بردی، وه یان ههوایهک
 ههلی کردو سهرمیژههکهی فراندی، ئایا توپره دهبیت لهو ئاو و
 ههوایهو، پوی گلهیی تی دهکهیت و سزای دهدهیت؟

بهلام ئهگهر کهسیک ویستی سهر زه نیششت بکات و شهرف و
 ناموست بهریت، ئەوه خیرا شالووی بو دهبهیت و سزایهکی
 توندی دهدهیت، بهلگهیه بو ئەوهی که جیاوازی دهکهیت له
 نیوان (المجبور والموختار زور کارو پهسەند کار) وه باوهپرت
 وایه که مروڤ خاوهن ئیختیار و ویستی خویهتی و، ئی ی
 دهپرسیتهوهو گلهیی ئی دهکهیت، سزای دهدهیت و، شکاتی ئی

دەكەيت، لۆمەي دەكەيت و، عوزرىشى ئى وەرناگەيت چونكە
(مخير)^{۱۷}، نەك (مجبور) بىت".

جەلالەددىن بەمەندەوۋە ناوەستىت بەلگو بېرىرى ئەوۋە دەدات
كە گيان لەبەرىش ئەمە دەزانن، جىاوازى دەكەن لە نىوان
(المجبور والمختار) فېترەتى ئەوۋە پى نىشان دەدات، ئەگەر
بەردىكت گرتە سەگىك ھېرشت بۇ دىنىت و پەلامارت دەدات،
نەك پەلامارى بەردەكە بدات و تۆلەي ئى بكاتەوۋە.

شەرمەزارى بۇ تۆ ئەي مروفۇ كە جەبرىەت دەدەيتە پال
مروفۇ، كەچى گياندارىكى بى عەقل پىشت كەوتوۋە لە تى
كەيشتن و زانىنى ئەم حەقىقەتە.

وہ دەلىت: "مروفۇ ئەم راستىيە دەزانىت بەلام خۆى ئى گىل
دەكات لەپىناۋى ھەوۋەس و بەرژەوۋەندى خۆى، ھەروەك
پۆزانىك وایە كە سوور دەزانىت پۆژ بۆتەوۋە، بەيانىيە بەلام
پوۋى خۆى لەو پوناكىيە وەردەگىپىت و دەرگا لەسەر خۆى
دادەخاۋ بەردەوام دەبىت لەسەر خواردن و خواردنەوۋە.

---

^{۱۷} بە ئارەزوۋى خۆى بوۋە نەك بە نۆد پى ى كرابى

بنۆس و بنوسیار "العله والمعلول"

كۆمەلە ئىسلامىيەكان، كەوتبۇنە گىژاۋى مەسەلەى ھۆكان و بنوسەكان بە شىۋەيەكى زىادە پەۋى پىيازى جەكىمەكان وابوو، لە گەردوون مل كەچىيەكى تەۋاۋى ھەيە، بۇ زنجىرەى بنۆس و بنوسیار (العله والمعلول) ۋە بنوسیارى بەھىچ جۆرىك لانادات لە بنوس، و (المسبب-ھەر شتېك كە دروست دەيىت) جيا نايىتەۋە لە ھۆكەى (السبب) موكتەزىلەكانىش لەگەل ئەم پايەدا بوون. ئەگەر پىيازى عىللەتى شتېكىيان داۋ، يان پايان وابوو دەرپارەى خاسىيەت و كاريگەرېتى لەشتېكدايە، زۆر بەتۇندى بەم بىرو پايانەۋە دەنوسىن، و لايان وايە پىچەۋانەى ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات. لەبەر ئەۋە دەيان بىنى زۆر بەدوورى دەزانن، پوودانى شتېك بەپىچەۋانەى خاسىيەتەكەيەۋە بىت و بەبى ھۆ پووبدات. ۋە ھەول و تەقەلا دەدەن بۇ ھۆ ھىنانەۋەى ئەۋ شتانەى كە لە قورئان و جەدىسدا ھەيە، ۋە گويزانەۋەى تەۋاترەكەى لە موغجىزەۋە خارىقەۋە بۇ ھۆى ئاسايى و، عللەتى-بنوسى-سروشتى، ئەگەر لەم كارەياندا سەرنەكەۋتن ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات، بەناچارى دان دەنېن بەۋەى كە موغجىزەيە.

بەلام ئەشعەرىيەكان لەسەرېكى ترەۋە بە پىچەۋانەى موكتەزىلەكانن، پايان وايە كە ھىچ شتېك عىللەتى-بنوسى-

شتىكى تر نيه، وه نه خاسيهت و نه كارىگه ريشى ههيه له هيچ شتىكدا ئەم زياده پەريەش بووه ھۆى زيان بەخشين و ئاژاوه نانهوه، وای ئى ھات ھەر كەس بە ئارەزووى خۆى، چى بويستايە دەيووت وه چى نهويستايە ئينكارى دەکرد، وه زۆربەى خەلك لەم پىگەيه وه كەوتنە ئينكارى كردن و پەفز كردنى ھۆكان وه بووبونە ھۆى بى ئيشى و تەمەلى.

ھۆكان حەقيقەتە : بەلام بەدپەينەرمكەى ئەلە كار كەوتوو بو ئەوازشى ھىناوه

بەلام پىبازى شىخ جەلالەددىن مام ناوھند بوو له چاو دوو پىبازەكەى تر، راى وايە كە ھۆكان حەقيقەتە، و(بنۆس و بنوسيارى) و(الاسباب والمسببات) ھۆ ئەو ھيشى بۆتە ھۆى دروست بوون بەيەكە وه بەستراون وه ئينكار كردنى ئەمەيش بەھيچ جۆرىك لە پەسەندى و ھۆش مەندييە وه نيه، ونەش گونجاوه، سوننەتى خواى گەرەش ھەروا بووه كە ھەميشە دروست كراوھكان شوين كەوتوى ھۆكانىتى وه لەھەموو شتىكدا خاسيهتى تايبەتى خۆى دەر خستوو، بەلام خەرقى عادەت-لادان لە سروشت- شتىكى گونجاو و پوو دەدات، دروست كردن و بە ديھىنانى (بنوس و ھۆكان- العلل

والاسباب) نە بوونەتە ھۆى نەمانى كاريگەرئىتى قودرەت و كارى كردگار، وە ھەر ئەو پەروردگار (ھۆكان و خاوەن توانستى پەھايە، وەھەر كاتىك بىھوئىت(دروست كراوھكان بەجى دەھىلئىت بۆ ئەوھى پەيوەست بىت بە ھۆكانىەو، و شوئىن كەوتووى ياساكە (نامووس)ى و بنوسەكە (علە)ى بىت بەم جۆرەيشيان زياترو باوترە، وە ھەر كاتىكىش بىھوئىت لە ھۆكەى دەرى دەھىنى و بە بى ھۆكەيان بە پىچەوانەى ھۆكەىەو دروستى دەكات، ئەمەيە كە پىى دەلئىن(خارق العادە) وە دەلئىت :-

زۆربەى بارو پروداوھكان لەسەر سونەتى خواى گەرە دەپۇن بەرپۆو ھەر بە قودرەت و مەشىئەتى خۆى (ھەندىك جار) لەم سونەتانە دەردەچىت بۆ پىغەمبەران و پىاو چاكانى، جا كە دەبينىن ھۆكان زۆربەى كات كاريگەرە لە كاردان، ناىت باوەرمان وابىت كە قودرەتى خواى گەرە پەكى كەوتووەو بى ھىزەو، ويستى خواى گەرە وەستاوەو لەكاركەوتووەو ناتوانى دروست كراوھكان لە ھۆكانى و، (المعلول-بنوسيارى) لە (عللها-بنوسەكەى) جيا بكاتەو.

هۇشاراۋەكان و ھۆسەرەككەكان

ھۆكان ھەر ئەۋەن كە ناسىيومان، و تاقيمان
كردونەتەۋە، و لەبەر چاومان و ھەستمان پىۋ كردون، بەلكو
زۆر ھۆى ترەھىيە كە شاراۋەن و لەبەر چاومان نىن و نايان
بىنن، ۋە ئەم ھۆ ناۋەككەش، ھۆ بزوئەرى ھۆ دەرەككەكان
ھەر ۋەكو چۆن ئەم ھۆى دەرەكى يە ھۆ بزوئەرى
دروستكراۋەكانىيەتى ئەم ھۆ دەرەككەكان دەبزوئەرى و دەيان
خاتە كارو، دەتوانىت بىيان ۋەستىنىت و لە كارىيان بخت
مروڧ ئەم ھۆ دەرەككەكانى بە ئاسانى ھەست پىۋ دەكات، بەلام
زۆر جار لە ھۆ ناۋەككەكان بىۋ ئاگايە، بۆ نمونە گەرتىبىنى
بكرىت لەكاتى لەيەك دانى بەردە چەرخ ئەۋ ئاگرە
چەرخەكەيە، ھۆ ناۋەككەكەيەتى نازانىت. ھۆى سەرەكى
پەسەن و راستە قىنە، فەرمان و ويستى خۋاى پەرۋەردگارە
كەلە سەرۋوى ھەموو ھۆكانەۋەيە، سەرچاۋەى ھەموو
پووداۋىكە "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ"^{۱۸}
ھۆ شاراۋەكان لای پىغەمبەرەن پوۋنە، بە ئاشكرا دەيىبىنن،
ۋەكو چۆن ئىمە ھۆ دەرەككەكان لامان پوۋن و ئاشكرايە، لە
پاشاۋەريان وايە كە ئەۋ ھۆراستەقىنەيەى كە برىتى يە لە

^{۱۸} سورتى يس ئايەتى ۸۲

ويست و ئىرادەى خۋاى گەورە ھەر ئەو ھەموو ھۆ
 بنوسىكى تر لەویدا دەپرىتەو سەرچاوەى ھەموو پووداوو
 کردارىکە. ئەوان ئەو دەسەلاتەى خۋاى گەورە دەبينن کە
 دەست دەخاتە ناو بوونەوەرەو، ھەر چۆنیک بىەوى ھەليان
 دەسوپرىت و فەرمان پەوايى لەم جىھانەدا دەکات و ئەم
 دەسەلاتەى لەسەر و ھەموو دەسەلات و ياسايەكى ترەو،
 و ھەر ئەو دەسەلاتەى کە نيزامى گەردوون پى ملکەچە، و
 ھەر ئەو دەسەلاتەى کە خاسيەتى تايبەتى لەشتدا دروست
 دەکات، و ھەر کاتیکيش بىەويت ئەو خاسيەتەى ئى
 دەردەھينريت، و دەتوانيت کە سروشتى شت بگۆريت، و
 واکات لە ئاگر کە ببيت بە (بردا وسلاما).

و ئەوان ئەو ھۆدەرەکیانە زۆر بەچوک و لاواز و بى نرخ
 دەبينن لەچاو ھۆناوەکیەکان، ھەر و ھا ھۆناوەکیەکان زۆر
 بچوک و بى نرخ و لاواز دەبينن لەچاو ھۆراستەقینە کە
 ويستى پەرەردگار.

"وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ
 الْمُوقِنِينَ"^{١٩}

^{١٩} سوریى انعام نایەتى ٧٥

ھۇ پەرستى و بەرەنگارى كردنى لەلايەن پېغەمبەرئانەو

خەلكى كورت بىن زۆر جار زىادە پەوى دەكەن لە پەرستنى ھۆلە ئەنجامى نەزانى و كارتىكردنى ماددىەت، وە باوہ پريان زۆر بەھىزە بە كاريگەرى ھۆو خۆبەندكردن پىيەوہو، خۆ خەرىك كردن تيايدا وە ھۆكار دەكەنە ھاوہلى خواى گەورە. وە خويان گىل دەكەن لەدروست كەرى ھەموو ھۆيەك، وكردگارى ھەموو شتيك، و خويان خەرىك دەكەن بە پەرستنى پووكەش و پووخسارەوہ لەم كاتەدا پېغەمبەرئان ھەل دەستن بەبەرەنگارى بوونى ئەم جۆرە (بت پەرستىيە- ھۆپەرستى)، خەلكى بانگ دەكەن لە ھۆوہ (الاسباب) بەرەو بەديھينەرى ھۆ (المسبب) خوداوەندى بە دەسەلاتيش بۆ ئاگادارى و فيركردن لە سەر دەستيان چەند پووداويك بەدى دەھيئيەت كە دژى ياساكانى سروشتن، بۆئەوہى لەلايەكەوہ لاوازى و بىدەسەلاتى ھۆكان و لەلايەكى تريشەوہ قودرەتى پەھاي خواى گەورەو سەر بەستى وويست وئىرادەى و مەشيئەتى زال بووى دەر خات، چونكە ھەرئەو زاتەيە خواوہنى بوونەوہرو ھەر بە دەستى ئەوہ مەلەكوتى ھەموو شتيك، وەھەرئەوہ خواوہن توانست بەسەر ھەموو شتيكداو ھيچ پىيوستىيەكى بە ھۆنيە و پىيەوہ بەند نيە، چونكە دەبينين دەريا يان بۆ دوو لەت دەبيت و، پووباريان بۆ ھەل دەقوليەت بە بى ھيچ جۆرە

هَؤِیْهِكَ لَه هَؤِیْهِكَ لَه هُوَ ئاسَایِيهَكَان، وَهُ رُودَهُك و كَيْلَكِهَيَان بُو
پهيدا ده بیټ به یی کیلان و چاندن، وهلم ده بیټ به ناردو،
خوری ده بیټ به ئاوریشم و، كو مه لیکی كه م سهر ده كه ویټ
به سهر كو مه لیکی زورد او، هه ژاری لاواز، ده وله مند ده كاو،
ده وله مندی به هیژ، هه ژارو ناواره دهكات ته نها به فه رمانی
خوا ی گه وره ده فه رمویټ: "وَ اَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِيْنَ كَاثُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَ تَمَّتْ
كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلٰى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَ دَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَ مَا كَانُوا يَعْرِشُونَ" (۱۳۷) "كَمْ تَرَكَوا مِنْ
جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ (۲۵) وَ زُرُوعٍ وَ مَقَامٍ كَرِيمٍ (۲۶) وَ نِعْمَةً كَانُوا فِيهَا
فَاكْفَيْنَ (۲۷) كَذَلِكَ وَ اَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ (۲۸)" ۲۱

^{۲۰} سورة اعراف ۱۳۷

^{٢٩} سورة النحل ٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨

نە پەھبانیەت و نە بى كاری:

مەولانا لەم پۈۋەۋە زۆر پۇناچىت و زىيادە پەۋى ناكات،
ۋەكو زۆر لە صۇفەيەكان و ئەشەرىيەكان زىيادە پەۋى تيا
دەكەن بە جۇرىك، ئىنكارى بوۋى ھۆكان دەكەن، و داۋاي پەز
كردن و ۋازەينانى دەكات. لەگەل ئەۋەشدا رەفەزى
جۆرە(توكل)ك دەكات كەبىتە ھۆ پەبەنى و بى كارى و
پالدا نە بەلكو دەلىت: "سۈنەتى ژيان و عادەتى باۋ برىتى يە
لە بوۋى دروستكراۋ بە ھۆ ھۆكانەۋە" تاكو ئىشكەر گىرىگى
ھەول و تىكۆشان بزانىت، ۋە لە دەرگاكانەۋە بىتە مائەكانەۋە،
و ھەموو شتىك لە مەعدەنەكەى خۆى داۋابكات بەلكو
بەرەنگارى بى كارى و لەكاركەۋتن و، پەھبانیەت و (توكل)كى
سلبى دەكات كە پەك كەۋتەۋ لاۋازەكان، لەم سەردانەى
دوايىدا پەنايان بۇ بردوۋە، ۋەبەۋ پەرى ھىزو توانايەۋە،
باگەۋازى تىكۆشان و خۇ ماندوۋ كردن دەكات، ۋە پەچاۋ
كردنى ھۆكانى گوزەران و، داۋاي ژيانىكى كۆمەلەتيا نەى
بەختەۋەر دەكات و دەلىت:-

"گەر بىتو ژيانى كۆمەلەتيا نە لەلای ئىسلام پىۋىست نەكرایەۋ
پەسەند نەبۋايە، ئەمرى نەدەكرد بە جومعەۋ جەماعەت، و
ئەمرى نەدەكرد بەچاكەۋ، نەھى نەدەكرد لە خراپە". ۋە ئەۋ
جۆە (توكل) پشت بەستەنى كە بەلای ئىسلامەۋە پەسەند بىت

و، به‌باشی دهرانیّت بریتی یه له خوئاماده‌کردن و، ده‌ست گرتن به (الاحتیاط) سپیژی پیویست و، ئەمجا پشت به‌ستن به خوای گه‌وره‌و، ته‌فسیر کردنی فەرمووده‌که‌ی پیڤه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم "اعقلها وتوکل علی الله".

بانگه‌وازیك بۆ هه‌ول و تیكۆشان:

جه‌لاله‌ددین خه‌لكی هان ده‌دا بۆ كارکردن و تیكۆشان هاتووه ووت و ویژیک به زمانی گیانداران ده‌گیریته‌وه، له بابته (توکل) و ئیش کردنه‌وه، وه باشت‌ترین به‌لگه‌ی پیویست بوونی ئیش کردن و هه‌ول‌دانی باسکردووه له‌سه‌ر زمانی شیره‌وه و ده‌لی: "په‌روه‌ردگار ئەندام و ده‌ست و قاچ و به‌هره‌و ووزه‌ی زۆر به ئاده‌میزاد به‌خشیه‌وه، ئەمه‌یش به‌لگه‌یه بۆ ئەوه‌ی که داوای کارکردن و هه‌ول‌دانیان ئی ده‌کات، هه‌روه‌کو چۆن ئاغایه‌ک هه‌رکاتی ته‌ورو پاچه‌که‌ی دا به‌کۆیله‌که‌ی ئاشکرایه که داوای هه‌ل‌که‌ندنی چال‌یان شکاندنی به‌ردی ئی ده‌کات. ئەگه‌ر چی گف‌ت به‌و داوایه بکات یان نه‌یکات، هه‌ر به‌وچه‌شنه کاتی کردگار ئەو ده‌سته ئیش که‌ره‌و ئەو بازووه به‌هیزه‌و ئەو پییه به‌کاره‌و ئەو هه‌موو ووزه زۆره‌ی پی به‌خشیوین، بی‌گومان به‌لگه‌ی ناوێت که داوای کارکردنمان ئی ده‌کات و هیزمان بخه‌ینه کار، وه‌له ژياندا هه‌ول بده‌ین و تییکۆشین وه پۆزی خۆمان به ده‌ست به‌ئین به هیزی بازوو،

ئارەقى ناو چەوان، وه (توكل)ى راستەقىنە ئەوھىيە كە درىغى
 نەكەين لە تىكۆشانماندا، ئەمجا پشت بېستىن بە خۆى
 گەورە، تىكۆشان شوكرانەى نىعمەتەو، پال دانەوھو تەمەلى^{٢٢}
 كوفرانەى ئەو نىعمەتەيە، خۆى گەورە دەفەرموى: "لَنْ
 شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَنَّكُمْ وَلَنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ"^{٢٣} كار بكو
 ئارەقى ناوچەوان بېرژە ، ئەمجا پشت بېستە بە پۆزى دەرى
 خاوەن هیزو توانا.

دنيایى زەمكراو كامەلەيە:

جەلالەدين لەسەر زمانى شيرەكەوھ دەگيرتتەوھ: كارکردن و
 تىكۆشان سوننەتى پىغەمبەران و نىراوانى خوايە، دنياش
 تەنها زىرو زيوو مال و منال نىيە، وهك هەندىك لەزىادەپەوانى
 سۆفیهت لىي تىگەيشتون بەلكو دونيایى زەمكراو ئەو
 دونيایەيە كە غافل بوونى خۆى گەورەى تىدا بىت، ئايا
 پىغەمبەر صلى لله و عليه وسلم نا فەرمووئت " نعم المال
 الصالح للعبد الصالح".

^{٢٢} مەزمەبى جەبرىيەكانە.

^{٢٣} ئايەتى (٧) سورەتى ابراهيم

بى كارى پياوچاكان پىگە خوشكەرەيە بۇ فاسق و ستەم كاران:

مەولانا دەلىت بى كارى و ئىش نەكردنى پياو چاكان لەگەل
(توكل) يىكى نەفامانەى وا كە لەگەل حەقىقەتى ئىسلام
ناگونجىت، بوونە ھۆى پى خوش كردن بۇ خراپ كاران و،
ستەم كاران و، كاربەدەستانى بى ھۆش و، ھىچ نەزان، كە بوونە
ھۆى خوین پشتنى زۆر بى تاوان و كوشتنى زۆر لە زاناو
پۆشنىبران، كە زۆر توندو تىژ بوون لە حوكمپرانىداو خيانەت يىكى
زۆريان لە مالى خەلكى دەكرد، لە سەردەمى ئەوان نەفامى و
نەزانى زۆر بوو، وە حەكىمان و ھۆش مەندان كزبوو، چونكە
فەرمان بە پەوايى درابوو كە سىك شايستەى ئەو كارە نەبوو."

مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگ ویژی خوشه ویستی عاتیفه و ریزگرتنی مروژ و سهردهمی خوی:

گیژه لووکه یه کی عه قلی سهرکیش له چهرخی حه وته مدا
هه لی کرد، به هوی نه و قسه زانی علم الکلامیهی له و چهرخانهی
دوایدا ببوه کارو پیشه ی موسلمانان به راده یه که نه و
گیژه لووکه یه نه وهنده توندو تیژ بوو که بووه هوی
کوراندنه وهی هه موو گهرمی وکلپه و پشکویه کی دل. که تا نه و
کاته ش هیشتا له ژیر خۆله میشتا پاشماوهی پشکوی
خوشه ویستی و عاتیفه ههر مابوون و شارابونه وه. وه
موسلمانان پاش نه وهی که بلیسه یه که بوون له ژیان و
پارچه یه که بوون له ناگر، بوون به خۆله میشتی (رکام)
مروقایه تی، یان خه لوزی به ردین، پاش نه و سهرده مهی که یه که
پارچه ناگرو گهرمایی بوون. نا له م کاته بی دهنگی و کزر
بوونه دا، مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگه وازی خوشه ویستی
و عاتیفه ی دا، تاوه کو هه موو جیهانی ئیسلامی له قولایی
خه ودا راپه راندوو سهر له نوی گیانی کرد به بهردا.

بانگه‌وازی خوشه‌ويستی :

شیخ زور به‌ناشکرا بانگه‌وازی خوشه‌ويستی کردو، ده‌لَيت: "خوشه‌ويستی تالی ده‌گۆپَيت به شیرینی و، خۆل ده‌کات به زیوو، پیسی بۆ پاکى و، نازار به شيفا ده‌گۆپىو، به‌ندیخانه ده‌کات به باخچه و نه‌خۆشى به نیعمه‌ت و، غه‌م و په‌ژاره به په‌حمه‌ت ده‌گۆپى، هه‌ر خوشه‌ويستیه ئاسن نه‌رم ده‌کات و به‌رد ده‌توینَيتَه‌وه، مردوو زیندوو ده‌کاته‌وه، گیانی ده‌کات به‌به‌رداو کۆيله ده‌کات به‌ ئاغا".

"ئه‌م خوشه‌ويستیه ئه‌و باله‌یه که مروڤى ماددى قورس له هه‌وادا پى ی ده‌فَريت، له نزماییه‌وه ده‌یبات به‌ره‌و به‌رزى و له‌سه‌ر زه‌ویه‌وه ده‌یگه‌یه‌نَيتَه ئاسمان".

" ئه‌گه‌ر ته‌زووى ئه‌و خوشه‌ويستیه به‌ ناو کَیوه زه‌به‌للاح و به‌رزه‌کانیشدا تَپه‌په‌رى، راده‌چله‌کَینى و ده‌که‌وِيتَه سه‌ماکردن له خوشیدا: "فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا و خر موسى صعقا" وه ده‌لَيت: " خوشه‌ويستی ده‌وله‌مه‌نده‌و سه‌ربه‌رزه گوى نادات

بە مان و مولك و سولتان، ئەوئى يەكجار لە تەمەنىدا ئەو
 شەرابە بچىزى ئىتر هىچ شەرابىكى تر بە گەن ناكات،
 دەلىت: "خۆشەويستى پىيوستى بەكەس نى، ئەگەر دلچوون بە
 خۆشەويستىكىدا نەفى كردنى ھەموو شتىك بى جگە لەو
 خۆشەويستەو ئەمەش بە شىتى دابىرىت ئەو ئەو شەيدايە
 گەورەى شىتائە. بەلكو ئەو دلدارە شاھى شاھانەو، تەخت و
 تاراجى شاھان مى بۆكەچ دەكەن، پادشاكان ھەرەك كۆيلە
 خزمەتكارى دەكەن، دەلى خۆشەويستى ھەرەكو ئاگر
 شاراوئە، بەلام حىرەت ئاشكراو بەدەرەوئە، دلدار زۆر مل
 كەچە، بەلام نەفسى ئەو شاھانەى كە نەفسى خەلكيان بە
 دەستە مى بۆكەچ دەكەن.

كاتى پۆمى باسى ئەو ھەژارە بە جەرگەو، ئەو دلدارىيە بە
 غىرەتەى كرد نەشوە گرتى و بە ھەموو دەنگىەو ھاوارى كردو
 ووتى: "بارك الله"، لە مولك و مالى بەندەى ماددەو جەستە
 پەرستان، لەسەر هىچ شتىك زۆران بازيان لەگەل ئاكەين، بەلام
 ئىمە دىلى دەولەتى ئەوينىن، كەنە لەناو دەچىت و نە
 دەگۆپىت.

ھەموو نەخۆشىك ئاواتە خوازە پزگارى بىت لەو دەردەى
 توشيان بوو، تەنھا نەخۆشانى ئەوين نەبىت داواى زياد بوونى
 دەردەكەيان دەكەن، پىيان خۆشە كە سۆزو ئازاريان زياد بىت

تا ئىستا شەرابىڭم نەبىنىيۈە كە شىرىنتر بىت لەم ژەھرە وە
 تەندروستىيەكم بەدى نەكردوۈە كە باشتر بىت لەم نەخۇشىيە. "

نەخۇشىيە بەلام چۇن نەخۇشىيەك: كەلە ھەموو دەردىك پزگارت
 دەكات، گەر تووشى ھەر كەسىك بىت، قەت تووشى ھىچ
 دەردىك نابىت، ئەو لە راستىدا تەندروستى پۇخە، بەلكو
 پۇخى تەندروستىيە، كە ھەموو خاۋەن نىعمەتلىك ئاۋاتە خۋازى
 كپىنى ئەو دەردەن بە نرخى ئەو نىعمەت و بەختىاريەى
 تىيادان، ھەروەكو بلىى بەر پەرچى ئەو شاعىرە غەربىيەى
 دەداتەو كە دەلىت:-

جگەرم ھەموۈى برىنەكى پىم دەرژى

جەرگىك كە برىندارى ھىچ تووش نەبوۈى

پىشانى خەلكى دا كەسى نەبوۈى بىكپى

كى بى دەردى بە دەردەدارى دەگۆرى؟

ئەو پىاۋەى كە ھاۋارى دەكرد لەدەست جگەرى،
 نرخى ئەو جگەرە برىندارەى بزانىايە پازى نەدەبوۈ بە
 فروشتنى و پزگارېوون لىى، وە ئەگەر خەلكىش نرخى ئەو
 جگەرەيان بزانىايە بە نرخى ھەموو مولك و مالى دىناۋ
 تەندروستى لاشەيان دەيان كپى، دەبى جگەر چ نرخىكى

هه بئیت گهر بریندار نه بی؟ ئەو جگەرە تەنھا پلە گوشتیکە یان پارچە بەردیکە و هیچی ترا

ئەم ئەوینە پاک و بیگەردە ی مروۆ دەگەیه نیتە پلەیه ک که به تاعەت و موحامەداتیش نایگاتی " تاعەتم نەبینیوه که ناوی دەنین گوناھ، ئەگەر چەندەھا سال تێپەریت لە تەمەن بەبی خوشەویستی ناگاتە خوشی ساتیک لەساتەکانی خوشەویستی " ئەو خوینە ی لەپیناویدا دەرژیت گومان نیە لەپاکیتی ئەو خوینە، شەھیدی ئەوین پیویستی بە شۆردن نیە " خوینی شەھیدان پاکترە لە ئاوی خاوین، ئاھ چۆن تاوانیکە گەر بێتو ئەم دلداریه تاوان بێت " دەلیت ئەو دلدارانە که هەموو توانایان خستەکارو، دلایان سوتاوه، یاسای گشتی بەسەریاندا ناچەسپیت، وە ئەو نیزامە ی که باوه لەو کاتەدا ملی بۆ کهچ ناکەن " .

لێرەدا پۆمی نمونەیه کی زۆر جوان دەهینیتە وەو دەلی: " ئەو گوندە ی که لاوه بێت باجی ناخریتە سەر " پاشان بەراوردیک دەکات لەنیوان خوشەویستیەکی پاک و بی گەرد، لەگەڵ عەقڵیک ی زۆرزان و دەلیت: " خوشەویستی پاشماوه ی ئادەمی باوکمانە، بەلام زۆرزان ی پیشە ی شەیتانە، حەکیمیکی ووریاو زۆرزان پشت دەبەستیت بە نەفس و عەقڵی خۆی، بەلام خوشەویستی تەفویظ و تەسلیم بوونە، عەقڵ مەلەوانیکە

لەوانەىە مروۇ بگەىەنىتە پۇخى دەريا لەوانەىشە بىتە ھۆى
خىكاندىنى، بەلام ئەوین كەشتى نوحە سوار بووكانى ترسیان
نىە لە نوقوم بوون.

بەلى دەریای ژیان سەركىشە مەلەوانى تىدا ئاسان نىە،
چاكتى وایە بۇ مروۇ پەنا بەرىتە بەر كەشتىكى ئەمین كە
هەرگىز نوقم نەبىت، ئەویش كەشتى ئیمان و ئەوینە. ئەمجا
دەلى: زۆر لەوانەى كە مەلەوانى زۆرچاك دەزانن بینیمانن كە
چۆن نوقم بوون لەم دەریا بیئەدا، بەلام ئەمان بینووە تا ئىستا
كە كەشتى ئیمان و ئەوین نقم بىت.

مەولانا حیرەتى ئەوینداران بەرزەكاتووە بەسەر حىكمەتى
حەكىمانەى لىكۆلەرەوان، وە ھانى خەلكى دەدات بۇ سوور
بوون و پىش بركى تیاندا چونكە حىكمەت پىوانە كردن و بۇ
چوونە ظن و قیاس، بەلام حیرەت بینن و عىرفانە.

پاشان دەلى: " ھەموو كەسىك ناتوانىت خۆشەویست بىت
چونكە خۆشەویستى پىویستى بە سیفات و پەوشتى زۆر
جوان ھەىە كە ھەموو كەسىك دەستى ناكەویت، بەلام ھەموو
كەسىك دەتوانىت بەشى خۆى لەو خۆشەویستىە وەرگىرىت و
بگەویتە پر لە خۆشى و نیعمەت.

"ئەي خوينەرى ئازىز ئەگەر ئەۋەت لەدەست دەرجوۋە كە
ئەبىت بە خوشەويست، ئازىزەكەم ئەۋەت لەدەست دەرنەچىت
كە بىيىتە پىزى ئەويندارەۋەنەۋە، ئەگەر بەختەكەت نەي ھىنا
بىيىت بە يوسف كى پى ي ئى گرتوويت بىيىت بە يەعقوب؟ چى
ھەيە بىيىت بە بەرگىڭ لەنيوان تۆۋ ئەوينىكى راست و،
ھەمىشە بەسۆز و دل ناسك؟".

شىخ لەسەر ھەموو ئەمانەۋە دەلىت "صولە المحبوب" چىزى
خوشەويست، ناگاتە چىزى دلدار، ئەگەر خوشەويستان بزانن
عاشقانى بى كەس و دلدارانى پاك لە چ خوشى و نىعمەتلىكدان،
ئاۋاتەخۋازى جىي ئەۋان دەبوون، ۋە لە پىزى خوشەويستانى
بەختەۋەرىدا دەردەچوون و دەچوونە پىزى ئەويندارانى
كەساسەۋە.

ئەم ئەوينە ئاراستەي كى دەكرىت:

بەلام ئايا ئەم ئەوينە كە نوورى ژيان و نرخى مرقۇقە
ئاراستەي كى دەكرىت؟" ئەوينى نەم شايستەي كەسى نىيە
تەنھا زاتىكى نەم نەبىت. ئەو زاتە نەمرەش زاتى نىە كەلە
ناوچوون و ئاوابوونى بۇ نووسرابى. چونكە ئەو زىندووى
راستەقىنەيە و نامرىت و، ژيانىش دەبەخشىت بە ھەموو
شتىك" بەلگەي بۇ ئەمە چىرۆكى ئىبراھىمى پىغەمبەرمانە (عليه
سلام) ئەوەي كە ھەرموويەتى "لا احب الا فلين". "ئەم
خۆشەويستىيە گەر لە جىي خۆي دانراو، توشى پىياوى خۆي
ھات ھەروەكو خويىن بە ناو لەشى خاوەنەكەيدا دەپرات، ئەو
ئەوينە خۆرىكە ئاوابوون نايترسىنىت، وە گولئىكى پشكوتوى
گەشاوہيە سىس بوون پووى تى ناكات، توش ئەم
خۆشەويستىيە سەرمەديە لە دەست مەدە كە ھەر دەمىنىتەو
بەدەورتا دىت بە كاسەي پەر لە خۆشەويستى و تىنويىت
دەشكىنىت، بەلام ھەموو شتىك دەپرىتەو لە ناو دەچىت، ئەو
خۆشەويستىيە لەدەست مەدە كە پىغەمبەرانى پى بەرزبەو
ھوكميان گرتە دەست.

نأومیدی پیویست ناکات:

به لأم دلداری تینوو، بوی نیه شهکوا دهرپریت و لهخوی
بیژکاتهوه، به بههانهی ئهوهی که خوشهویستهکهی گهروهو
پایه بهرزهوهو، پیویستی به کهس نییهو، بلی خۆل چیه لهچاو
پهروهردگاری بوونهوهو؟!

محبوبی راستهقینه ئهوهیه که خوی پی ی خوشه دلداری
بکات، وه ههرکهسیک بیهویت بهروهو خوی رایدهکیشت "الله
يجتبی من یشاء ، ویهدی الیه من ینیب" بههاندانیکهوه دهلیت
مهلی ریگا نیه بهروهو ئهو پاشا خاوهن شکویه، که من
بهندهیهکی زهبوونم، ئهو پاشایه زۆر خاوهن کهرمه، بهندهی
خوی بانگ دهکاو، ریگهیشی بۆ ئاسان دهکات."

سهر لهنوی پيدا دهچیتتهوه گۆرانی بهبالای ئهم ئهوینهدا
دهلیت، وه بهو پهپی شادیشهوه، دهیکروژیت و دهلیت "ئوهی
که بوی دهروانییت وادهزانییت که دهردیکه تووشی هاتوو
چارهسهرکردنی زۆر گرانه، خاوهنهکهی له ئازار کیشان و
ماندوو بونایه، به لأم گهر بیئوو ئارامی گرت و بهسهریا
سهرکهوت ئهوا دهگاته ناسینی راستهقینهی ئهبهدی."

"سهرچاوهی ئهوین ، دلّ شکان و دلّ بریندار بوونه،
چونکه دهردیکه وینهی نیه، دهردی دلدار زۆر جیاوازه له

ھەموو دەردىكى تر چونكى خوشەويستى "ئىسپىر لايى"
 نەينىيەكانى خىواي پەرەزدار، پاشان باسى ئەم دەردە دەكات
 و دەلى ئەگەر خۇي لە خۇيدا دەردىت، بەلام شىفای دەردە
 دەرونيەكان و بەدپەشتىيە، ئەو نەخۇشيەى كاتى پزىشكەكانى
 لە پەل و پۇختى و، ئائومىد بوون لە چاك بوونەوہى و،
 ئومىدى چاك بوونەويان لەلايەن چارەسەر كەرەنەوہى ئى بىرى،
 لەم كاتەدا بە ئاوردانەوہىكى ئەو خوشەويستىيە چاك
 دەبىتەوہ و بۇ جارىكى تر دەژىيەتەوہ، جا بەر پەرى خوشى و
 شادىيەوہ ھاوار دەكات و دەلىت "خوابت ژيىنى ئەوين".
 ئەى پزىشكى دەردو بەلام، ئەى دەرمانى فيز و لوت بەرزىم ئەى
 پزىشكى نەگاسى ئەى دەرمانى دەردى ئائومىدان!

بەلى لەبەر ئەوہى ئەوين بلىسەيەكە، گەر كلىپەى سەند
 ھەموو شتىك دەسوتىنى جگە لە خوشەويستەكەى نەبىت،
 لوت بەرزى نىيە، فيز نىيە، ترسنوكى نىيە، خەم و پەژارەو،
 پىسكەيى و حەسوودى نىيە، وە ھىچ عەيبىك لە عەيبەكانى
 دەروونى نىيە، شەپۇلى ئەوين گزۇگيا رادەمالىت، ھەرەكو ئاگر
 چۇن بەناو پووش و پەلاشدا دەپرات ئاواش بەناو دەرووندا
 دەپرات. ئەوين بلىسەيەكە كە ھەموو شتىك دەسوتىنى تەنھا
 دلدارەكەى نەبىت تەوھىد شمشىرىكە كە خاوەنەكەى
 وەشاندى ھەموو شتىك دەپرىت تەنھا خىواي گەرە نەبىت، ھەر

بژی ئەی خوشەویستی ئەی ئەو ئەوینەى ھەرگیزاو ھەرگیز
ھاوێ دانان بۆ خوا ناگريته خوێ .

پاش ئەم ھەموو ماوە دوورو درێژە لەمەدح و وەسفی
ئەوین، مەولانا دەوەستیت، دەلی"بەسەر ھاتی خوشەویستی
کۆتایی نایەت، دنیا ھەمووی لەناو دەچیت عەجایەبى ئەم
خوشەویستى نابریتەو، چونکە دنیا بپرانەوێ و
ئامانجیکى ھەبە، بەلام خوشەویستی وەسفی یەکیکە کە لە ناو
ناچیت و نامریت."

جیهانی دلی

ھیچ پێگەیکە نیه بۆ گەشتن بەم خوشەویستى، تەنها
بەھوی دلیکی زیندوو گەرمی پەرلە زیندەگانیەو نەبیت.
ھەر وەکو لەمەو پیتش باسماں کرد لەسەر دەمی مەولانا دا
لایەنى عەقلانیەت زۆر زال ببوو بەسەر لایەنەکانى تەرى
ئادەمیزادا، لەسنور دەرچوو بوو، وە لەسەر حیسابى عاتیفە زۆر
گەرە کرابوو، تاوەکو عەقل زیاتر پووناک بکریتەو ئەو کاتە
دلیش ساردتر دەبیتەو، ئەو ژێوارو گەرمیەى نامینیت، وە
لێرەدا مەولانا باسی دلی وورژاند، کە چ پایەو پێزیکى ھەبە

له ژيانی مړوځداو، وه نه شو شته سهر سوپهینه رو گه نجینانه ی
 که گرتوویه تیه خوۍ، وه باسی نه وه ی کردووه که له شی مړوځ
 باخچه یه کی هه لگرتووه که له به هاریکی هه میشته یدایه و
 هه رده م پر به ره مه مه، وه ئاده میزاد له وه له شه به چوک یدا
 جیهان یکی هه لگرتووه که زور فراونتره له م جیهانه مادییه،
 نه ترسی هیه له دوژمن وه نه دزیش دیت به لایدا.

" دل شاریکی نه مینی ناوهدانه، وه قه لایه کی قایمی
 پاریزراوه، باخچه یه کی پیروزه نیعمه ته که ی نابریته وه و،
 سهرچاوه که ی ووشک نابیت و به فرمانی په روه ردگاری هه رده م
 له به ره مه دایه."

نه وه ی باس کردووه که باخچه کانی جیهان ته مه نیان
 کورته و پزگاریان نابیت له دهر دو به لا، به لام دره ختی دل
 هه میشته سه وزو به رداره " باخچه له سهرخو پی دهگات وه زو
 له ناو دهچیت " به لام دل زو پی دهگات، دره نگیش له ناو
 دهچیت. " باخچه ی له ش نه وه نده ناخیه نی دهرزی وه ده بیت
 به پوش و په لاش بویه هه میشته خاوه نه که ی هاوار دهکات،
 خه ریکی .. ناخ هه لکی شان-وا حسره تا- به لام باخچه ی دل
 هه میشته سه وز و به رداره، بویه خاوه نه که ی هاوار دهکات.. نای
 له م خو شیه-وا فرحتا-".

وہ ئوہی دہیہوئیت کہ پاریزکاری تہندروستی و لاویتی
 بکا، هول دہدات وکو لاویکی بهیژ بمینیتہوہ، ئاواتہکەى
 نایتہدی، بەلام ئوہی چاودیڤری دلی دہکات و چاک پەروردهی
 دہکات ئو کاتہ پوخی بهلاویتی دہمینیتہوہ، بهژنیکی
 چالاکی دہبیت و، لەگەل دلیکی ئارام، بیریکی ساغ و، دلشاد
 و شادومان دہبیت "ئاگات لە دلت بیت با بهلاوی بمینیتہوہ و،
 با لەسەر پووت نوور بدرەوشیتہوہ".

(ئاگات لە دلت بیت با به لاوی بمینیتہوہ، ھەرورەکو (الصہباء-
 پەنگی شەرابی) ھو کراوہ بیت، ھەرورەکو گولیکی گەشاوہی
 دەم بەبژە).

بەلام با ووشەى "دل" لە خۆت بايى ئەکات مەبەستمان لەو
 پارچە گۆشتە نىه کە ھەردەم لەسنگدا لە لىداندايە، کە چاو
 چنۆکی ھەواو ئارەزووی تيا کۆبووہتەوہ، ئوہ دلی پیناوتریت
 کەتامى خوڤشەويستی نەچەشتبى، وەمانای یەقین نەزانى، وە
 ھىچ جۆرە شەوقىکی نىه گەر بیتو گولەکەى نەکرايیتەوہو
 شەوقەکەى نەدرەوشیتەوہ، وە ئوہ بەدل دانانریت بەلکو
 پارچە بەردى يان تەختەيەکە .

"ئەو دڭە تەسك و تاريكه، هەروەكو دڭى جولەكە-يەود بى
 بەشە لە خوښەويستى-ملك و دزد-و دڭە بەدردەوشيڤتەو، نە
 پووناك دەبيڤتەو وە نە دەكرڤتەو نە فراوان دەبيڤت."

ئەم دڭە مردووەو، دڭە زىندووەكان يەك ناگرنەو وە لە لەفزو
 شيوہيان نەبيڤت، هەروەكو چوڭ ئەو ئاوہى كە لە چاوگى پوون
 و پووبارەكاندا دەپوات پى ي دەلڤن ئاو، وە ئەوہشى كە تىكەل
 دەبيڤت بە قوپو ليته و زوڭكاوہكان پى ي دەوترڤت ئاو، بەلام
 يەكەميان تىنويەتى دەشكىنى جل و بەرگ خاويڭ دەكاتەو،
 بەلام دووہميان لەبەر پىسى دەبى دەستى ئى بشوڤتەو.
 ئەمەيە جياوازى لە نيوان دڭىك و دڭىكى تر دڭى پڤغەمبەران و
 ئەولياكان لە ئاسمان بەرزتر دەبيڤتەو، بەلام دڭى لە بنيادەم
 چووہكان تەنھا ئەوہيە كە لە دڭ دەچن، ئەگينا لە راستيا دڭ
 نڤن، وەئەگەر بڤڤت "دڭم" پروانە چى دەلڤت:(دەلڤت:دڭم!
 دڭەكەم: ئايا دەزانى دڭ لە پاسپاردەكانى ئاسمانە؟ بى گومان
 قوپو ليته ئاوى تيايە، بەلام بڤزت نايەت دەستى لڤبشورڤت،
 چونكە قوپو ليتهى زياترەو زال بوو بەسەر ئاوہكەداو بڤزى ئى
 دەكەيتەو، وە ئەوہى لە ئاو سنگتايە و ئى دەدات ئاوى مەنى
 دڭ چونكە دڭى راستەقىنە ئەو دڭەيە كە بەرزترڤت لەبەرزى
 ئاسمان، ئەوہيش دڭى پڤغەمبەران و پياو چاكانە.

بۇ ئەۋەى دلى خوينەر خوش كات و نايەويت دلى
بشكىنيت و هيمةتى ئى بېرېت، دەلى (ئەو دلى ھەتەو كەس
لېت ناكېرى ئەو خودا بەكەرەمە لىي كېرۈيت، لە پووى پېز و
فەزەلەۋە، لەبەر ئەۋەى ھېچ جۆرە دلىك لە دلەكان پەفرز ناكاتەۋە،
چونكە مەبەستى ئەۋەنىە قازانجت ئى بكات).

پاشان ئامۇژگارى خوينەر دەكات بۇ ئەۋەى خوى دەرباز كات
لەم قەفەسە ئالتونىە كە ئاونراۋە "گەدە" و، بېرېت لە بۇشايى
دلى فراۋان و، تى پوانىن لە دروستكراۋە سەر سورھىنەرەكانى
خوای گەرەۋ، چىژۋەرگرتن لە گيان - پۇج - دەلى : " گەدەو
ماددە پەرستى برىتى يە لە پەردەيەكى ئەستور لە نىۋان تۆۋ
پەرۋەردگارت ئەگەر ئەۋ پەردەيەت لابرە ئەۋ كاتە لە نىۋان
تۆۋ پەرۋەردگار ھېچ جۆرە بەربەستىك نامىنيت، ئەمجا
سنورى گەدە بېرەۋ بېرۋ بەرەۋ دل، ئەۋ كاتە راستەوخۇ بەبى
ھېچ پەردەيەك سلاۋى پەرۋەردگارت پى دەكات.

شەرق و رېزى مروۋ

فەرماندەۋاي زۆردارو، فەلسەفەي بە ھەلەدا چو، ئايىنە دەسكارى كراۋەكان، بوونەتە ھۆي كەم كەردنەۋەي نرخی مروۋ و ھىنانە خوارەۋەي رېز و شەرەفى، پاشان لە ئەنجامى ئەو ھەموو جەنگە ويران كەرە، نەپرايەۋەو، لە ئەنجامى تىك چوونى بارى كۆمەلەيەتى و ئابورى ژيانى خەلكى تووشى گرانىەكى بى شومار ھات، وە خەلكى لە ئەنجامى دريژ خايەنى و بەردەوام بوونى بىزار ببوون و، ئائومىد ببوون لە داھاتوويان، ھەستىكى زۆر قوليان بەسەر زەنىشتى خويان دەكرد كە ئىمپرو ناويان ناوہ(مركب النقص)^{٢٤} وە مروۋ ۋاي ئى ھاتبوو بىز لە خۆي بكاتەۋە.

ھەندىك لە سۆفiehكانى عەجەم ھاتن و، بانگەۋازىكى پەر لە كەف و كوليان كرد بۆ خۆ تواندەۋەو، ئەم پەندى پيشينانەي (خۆتان بمرينن پيش ئەۋەي بمرن) يان كە لەناو ئادابى سۆفiehكاندا باو بوو زىندووكردەۋە، پۆچوون لە ئىنكارى كردنى خۆ-ذات- بەرادەيەك پشت بە خۆ بەستن و، خۆ ويستى كە تىكۆشان و بزوتنەۋەو، چالاكى لەسەر ۋەستاۋە بەتاۋانى

^{٢٤} ھەست بەكەم و كېرى لە دەرۋوندا

پەروشتى دادەنراو، بەبەردىكى رېگر دادەنرا لەپىي بەرەو
 كامىل بوونى پۇخى بانگ كەران و نوسەران زىيادە پەروى
 زۇريان كرد لە ھاندانى خەلكى بۆ بە دەست ھىنانى سىفاتی
 مەلائىكى، وە ۋازھىنان لە ژيان و پىويستى مەروفايەتى، ھەتا
 گەيشتنە ئەو پادەيەى بىزيان كەردەو لە مەروفايەتى خويان،
 باوەريان وابوو پىشكەوتن لە ۋەدایە كە شۆرشىك ھەلگرسىنن
 دژى مەروفايەتى خويان، وە ۋاى دەزانى كە تاوەكو دوور
 بكەيتەو لە مەروفايەتى و خوى بچوینىت بە مەلائىكەت، زياتر
 نزيك دەيىتەو لە كامىل بوون و بەختەو ەرى.

لە ئەنجامى كارتىكردى ئەم يىروبابەرە فەلسەفیانەو،
 شى بوونەو ەى پەيوەندى كۆمەلایەتى، ستەم و زۆردارى
 حكوমে تەكان، وىژەى پەش بىن و ھۆنراو ەى پەش بىن
 پەيدابوو، كە بە چاويلكەيەكى پەشەو دەپروانىە ژيان و
 جىهان، بانگەوازی دەكرد بۆ پاكردن لە ژيان و سەيركردنى
 خەلكى بە پەش بىنى، خراپەكارى باوكان لەو تاوانەى
 كرىيان لە ۋەچەنانەو، ھەروەكو (ابو علاء المەرى) داى ھىنا لە
 سەردەمى خویدا، وە لە ئەنجامى ئەم ھەموو ھۆسروشتيە
 بەھىزانە خەلكى متمانەى تەواويان لە خويان و، ھىواى
 داھاتوويان و، ئارەزوى ژيانيان بىرى، وە خەلكى لەم كۆمەلە
 وەپس بوو، پەر لە ئاژاوەدا بىرو ھۆشى نەما بوو، ويستوو

ئىرادەى كز ببوو، سەلامەتى خۆى ئەو ژيانە ھەوا بەر فراوان و بەرىنەى نەدەزانى، كە لەلایەن خەوى گەورەو نەمادەكرا بوو، بۆ فرین و بەرزبوونەو تیايدا ، وە ئەو گەنجینە گرانبەھایانەو، ئەو ھیزە بە تواندانەو، ئەو بەھرەمەزنانەى كە پەرورەدگار لە دەرونیاندا بەدى ھێناون نەدەناسى، وە بە خۆیان نەدەزانى دروست كراون بۆ ئەوەى بىن بە "جى" نشینی پەرورەدگارى گشت جیھان لەم جیھانە فراوانەدا" و ، ئەم جیھانەى پى سپىراوہ ئەم گەردونەش بۆ ئەم مل كەچ بوو، وە سوجدە بردنى مەلائىكەتیش بۆ یەكەم مەروۇ ئامارەىە بۆ ئەم مل كەچىە وە ھەر ئەم مەلائىكەتانەن كە ئیش و كارى ئەم گەردونە ھەل دەسوپرێن بە ئەمرى خەوى گەورەو، پەيامەكانى پادەگەینن، وە ئەگەر ئەمان مل كەچى بۆ بنوینن ئەوا گەردوون لە پێش تەرم لە كەچى بۆ ئەم مەروۇ دەنوینیت.

لەم كۆمەلگایەى كە بە گز مەروۇایەتیدا چوو، نەرخ و شوینى مەروۇى لەم جیھانەدا ھێناوہتە خوارەو، لێرەدا مەولانا"جەلالەددینی رۆمى" ھەستاو نوینەرى راستەقینەى بیروباوەرى ئاینى ئىسلامى گرتە ئەستۆى خۆى لەناوہندى ھۆنراوہ زەنگەدارەكانیدا، كەرامەتى شاراوہى مەروۇى لە ژێر پاشماوہى ئەدەبى پەشبین و، ھۆنراوہى دواكەوتوو بەزىوودا ھێنايە جۆش و وورژاندی، وە دەستى كرد بە

گۆرانی ووتن به بالای پیزی مروۋ و فەزلی مروۋایەتی به کەف و کول و ئیمان و شیوە بە لاغەتیکەو، تا ژیانی کردووە به بەر کۆمەلاو زیندووی کردنەو، مروۋ وای لێهات شەهەف و کەرەمەتی خۆی بزانیت. بەم شیوە بانگەوازو لاواندنەو یە تیگراییی ئەدەبی ئیسلامی بوژایەو، شاعیرەکانیش هەر خەریکی ووتنەو ی بوون و لە هەمان ژیاان-وتر- دەدایەو، جا لە جیهانی سۆفیگەری شەپۆلیکی نوێ پەیدا بوو، دەشیا ناوینری شانازی کردن به مروۋایەتی (الاعزاز بالانسانیه) یەو.

جەلالەددین به خوینەرانی شیعرەکانی و قوتابییەکانی دەوت کە خوای گەرە مروۋی دروست کردووەو پایەیی داوەتی، وەك فەموویەتی "لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم" وە ئەم سیپالە (بەرگ) تەنها به بەژن و بالای مروۋ دابراوە، بەکەلکی گیاندارێکی تر نایەت، وە خوینەر هان دەدات بۆ دیراسەکردنی سورەتی (التین)، قول بوونەو لە ماناکانی، وە حیسابی تایبەتی بۆ ووشەیی "احسن تقويم" بکات، چونکە ئەمە ناوینیشانی ئادەمیزادەو هیچ شتیکی تر لە گەلیدا بەشداری ناکات.

پاشان لەسەر ئەمە دەپروات و بادەداتەو بەلای سورەتی (الاسراء) وە فەرموودەیی خوای گەرە دەخاتەو یادمان، دەلی

"ولقد کرما بنی ادم"، پاشان به خوینەر دەلی "نایا ئەم دواندنه ئاراستەیی ئەم مروڤه کراوه که له نرخى خۆی کهم دەکاتەو، پلهو پایەى خۆی نازانیت، هەى غافل؟ خواى گەورە تاجى پێزى ناوێتە سەرت، وەتایبەتى کردووی بەو فەرموودەى خۆی که دەفەرمووی "ولقد کرما" وە گەردنى -جید-ی تۆی رازاندۆتەو که بەهیچ کەسیکی تری نەوتو.

مەولانا دەلی: مروڤ پوختەى ئەم گەردوونەىو، کۆى وەسفەکانى جیهانە، لەم لاشە بچوکە نمونەى هەرچى شت هەیه لەم جیهانەدا کۆبووتەو، لە خێرو گەنجینەو، شتى جوان و سەر سوپهینەر، ئەم مروڤه ئەتۆمیکى بى نرخەو خۆرى تیدا پێچەوانە بووتەو، گەر هەلەات هیچ جۆرە ئەستێرەىک دەرناکەوێت، درێژىکەى بە تیکرای سى گەزە، کەچى دەریایى زانستى تىادا پزێاوه، دەلی " مروڤ ئامانجى ئەم دروست کراوانەىە لە پیناوى ئەودا جیهان دروست بوو، هەر ئەویشە ئەو جەمسەرەى که دەستارى ژيان بەدەوریدا دەسوپێنەو، هەموو بوونەوەر حەسودى پى دەبەن خواى گەورەش بۆ ئەم مروڤه، گوێرایەلى فەرز کردووه لەسەر هەموو بوونەوەر، هەرچى لەم جیهانەدا هەیه لەجەمال و لە کەمال، هەموویان لە پیناوى تۆ دروست کراون و، بەدەورى تۆدا دەسوپێنەو، هەرتۆیت که مەلانیکیەتەکانى خواى گەورە

حه سودیت پیډه بهن، پیویستت به جوانی دهسته وانه، توی جوانی هه موو دونیاو، تویت ناوکاری په یوهندی له مو بونه وهره داو، تویت مهبهستی راسته قینه، مروځه گه وهره و گه ردوون پروکه شه، "الانسان جوهر والکون عرظ" غیری نه مانه هه مووی لوه کی و، لق و سیبهن، تویت نامانچ له و ژیا نه دا خزمهت کردنت فهرزه له سهر هه موو بوونه وهر، شهرمه زارییه که گه وهر مل که چی پروکه ش بیټ".

رېت دانه وکه ی هر به ورنده وه ناو هستیټ، به لکو ده لیټ: " مروځه درخه ری سیفه ته کانی خوی گه وره یه، هر نه وه ناوینه ی راسته قینه که نایه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که وی، ده لیټ: " نه وه ی له مروځا درده که ویټ له که مالآت و جوانی، پیچه وانه کردنه وه ی سیفه ته کانی خوی گه وره یه له مروځا وک و پیچه وانه کردنه وه ی مانگی دره و شاهه له ناو پروباریکی پووندا، وه دروستکراوه کانیش هه روه کو ناویکی خاوینی پوون وایه سیفه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که ویټ، وه عه دل و عیلم و لوتفی تیا پیچه وانه ده بیټه وه له ناویکی بهر به ره لاډا".

له گه ل نه وه شدا هه ست به که م و کورتی و، کو له واری خوی ده کات له وه سف کردنی شاده میزادو، مه زنی ووردیټی نه و کاره، وه به و پهری نازایی و راست پوویسی یه وه پای

دەگەيەنئىت و دەلئىت:—

" اذا صرحت بقيمة هذا المتن "

لاحترقق واحترق المستمع "

واته " ئەگەر نرخى ئەم مەزگە بەدر كىنم

خۆم دەسوتىم و، گۆيگىش دەسوتىم "

پاشان پرسیار دەكات: ئایا بە كەسێك دەوتریئت سەودای
ئەم مەزگە گران بەھایە بكات و، ئاواتە خوازی كړینی بیئ، وە
ئایا دەشیئت بۆ ئەم ئادەمیزادە خۆی بفروشیئت ھەرچەندە
گران بەھا بیئ؟

پاشان ھەلدەچئت و، بە پەرۆش و، ئازاریكەو و بە شیو
گلەیی و توپە بوونیكەو، پێ ی دەلئت: " ئەی ئەو كەسە ی
عەقل و حیکمەت و توانا بەندەییەتی، چۆن خۆت بەھەرزان
دەفروشیئت؟

پاشان دەلئت: " چەند و چوونی ناویئت، مامەلە كۆتایی
ھات، ئەوی فروشرا ساغ بوو وە. خوا ی گەرە كړیونی و
پزگاری كړدین لە سەودا كړدن و بگەرە بەردە بۆ ھەتا ھەتایی،
شتیئش دوو جار لەسەر یەك نافروشیئت "

پاشان ھانی خەلكی دەدات، بۆ ئەو ی نرخى خۆی بزانیئت،
بە بەخشندەترین كړیار نەبیئت پازى نەبیئ، وە دەلئت، " ئەگەر
تۆ راست دەكەیت و پشكنیاری، بگەر ی بەشویئ كړیاریك كە

داوات دھکات و بہ شوینتا دھگہ پیت، ہر ئوہی لی پید
بویت بۆلای ئویش دھگہ پیتہ وہ."

مہولانا تیبینی ئو شاعیرہی کردوہ، کہ دہلّیت لہ
بنیادہ ما کہسی واہیہ شیاوی ئو وەسفہ نیہ (لہ مروّۃ دہچن
و مروّۃ نین) ئوانہی کہ نیچیری نفسی خویانن، کوژراوی
دہستی شہوہ تیانن، ہیچ نازانن دہربارہی مروّقایہ تی تہنا
ئوہ نہ بیت کہ ئازہلّ دہیزانیت لہ خواردن و خوردنہ وہ
رہبواردن.

بہ پەری راست پروییہ وہ دہلّیت (ئوانہ مروّۃ نین بہ لکو
تہنا وینہی مروّقن، ئوانہی کہ نان حوکم دہدات بہ سہریاندا،
وہ شہوہ و ت مروّقایہ تی تیدا کوشتون) .

زور بہ دھگمەن پیای راستہ قینہ دہست دھکە ویت لہ سہردہمی
مہولانادا، ہر وەکو بہ دھگمەن پیدا بوہ لہ غیری سہردہمی
مہولانادا، بہ ناچار ی گہیشٹوہ تہ ئو پادہیہی کہ
پشکنبیاران ناچار بوون بہ گلۆپی دیوجانس بہ شوینتا بگہرین.

دی شیخ با چراغ ہمہ شہر را بگشت

کہ از دیو دم ملوم وانسانم ارزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہام ما

گفت انکہ یافت می نشود انم ارزوست

کلیات

رۆمی چیرۆکیکی خوشمان بۆ دھگیریتہ وہ لہ دیوانی

شيعره كانيدا دهر باره ی ئەم بابەتەو دەلی : " دوینی پیاوانی ،
 بەسالاً چووم بەدی کرد ، بە دەوری شارددا دەسورایەو ،
 بلیسەیهك ئاگریشی هەلگرتبوو ، لەو دەچوو بە شوین
 شتیکیدا بگەریت : منیش پیم ووت : گەرەم بە شوین چیدا
 دەگەریت ؟ ووتی بیزار بووم لە ژیان لە گەل دپندەو ئاژەل و ،
 زۆریش وەرس بووم لییان ، ئەوەتا دەگەریم بە شوین
 مروڤیکی عیملاق و شیریکی بە جەرگ ، دلم زۆر تەنگ بوو
 لەو خەلکە تەمەلەو کورت بینانە ی لە چواردەورمدا دەیان
 بینم ، پیم ووت ئەوەی بە شوینیا دەگەریت بە ئاسانی نایەتە
 دەست ، منیش زۆر بە دوویا گەرام بۆم پەیدا نەکرا ، ووتی :
 منیش عەودالی بە شوین گەپانی شتیکم کە بە ئاسانی دەست
 ناکەویت و لەسەر پینگا و بانەکان نادۆزیتەو .

پەزای خوا ی لەسەر بیت مەولانا جەلالەددینی پۆمی
 ھەرەکو ھەموو یەکیک لە پیاوانی تیکۆشەر و فیکری
 ئیسلامی .

سەرچاۋەكان

- ۱- رجال الفكر والدعوة-ابو الحسن الندوى
- ۲- الخواگر-سعيد رمضان
- ۳- اصول الدعوة-د. عبدولكهریم زیدان
- ۴- الاعلام الخمسه للشعر الاسلامی -محمد حسن الاعظمی -
الصاوی علی شعلان-تحقیق الدكتور مصطفی غالب.
تیبینی :
- بۇ ئەم نووسراۋە بە زۆرى كەلك له كتیبی (رجال الفكر
والدعوة)ی (ابو الحسن لندوی) وەرگیراۋە

لایپەرە	ناوەرپۆك	ژمارە
۳	پیشەکی چاپی دووهم	۱-
۱۹	پیشەکی چاپی دووهم	۲-
۲۸	سەردەمی مەولانا	۳-
۳۰	ژیان و بەسەرھاتی	۴-
۶۴	لیکۆلینەوہی قسەزانی یەکان و شیوازی مەسنەوی تیایدا	۵-
۷۰	پینگەمبەریتی و پینگەمبەران	۶-
۷۵	حیکمەتی پوژی قیامەت و زیندوو بوونەوہ	۷-
۸۰	زۆرەکاتی و پەسەندکارەتی	۸-
۹۴	مەولانا جەلالەددینی رۆمی ، بانگ و یژی خۆشەویستی و عاتیفە و پزگرتنی مروۋ و مروڤایەتی سەردەمی خۆی	۹-

ئەي ئەو كەسەي پزگەي عەشقى حەقىقەت گرتۆتەبەر، عەشق بریتىيە لەبشتىكردنو وازەهێنان
 لەمەموو جیهان لەبەر خاترى مەعشوق، عەشق حەفتاو دوو جۆر شىتى گرتۆتە خۆي،
 بۆيە پازەوہى عاشقان كۆتايى چلەپۆپەي ھەموو پازەوہكانى ترە . . .
 تەخت و تاجى پادشايان لەناستى مەزنى عەشقا؛ ئەبىت چ نرخیكى ھەبىت ؟!
 عەشق بریتىيە لەو خۆتواندەوہيەي كە پتيەكانى عەقل تيايدا ھەلنووئاوہ.

شێركەتێك

لەبلاو كراوہكانى كتیبخانەي بێخود - سەیدصادق

07501246818